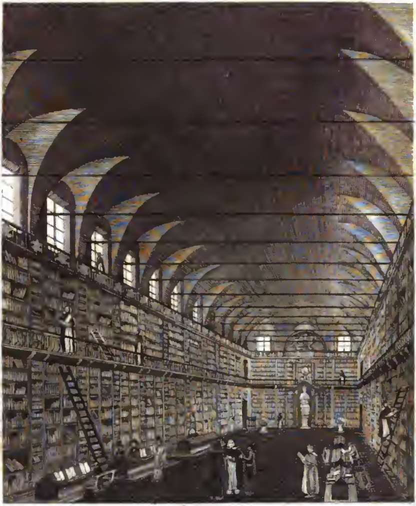
OPUSCULA INEDITA

S. THOMAE AQUINATIS

CUM NOTIS CRITICIS

F. HYACINTHI DE-FERRARI O. P.



Bibliotheca Casanatensis.

SANCTI THOMAE
AQUINATIS
TRACTATUS DE ADVENTU
ET STATU ET VITA ANTICHRISTI

NUNC PRIMUM EDITUS

CUM NOTIS CRITICIS

F. HYACINTHI DE-FERRARI O. P.

S. THEOLOGIAE MAGISTRI

BIBLIOTHECAE CASANAT. PRAEFECTI.



ROMAE

Ex Typographia Minervae

1840

Volumus insuper et tenore praesentium injungimus, ut B. Thomae doctrinam tamquam benedictam, et Catholicam sectemini, eamque studeatis totis viribus ampliare.

Urbanus V. in Bulla *Laudabilis Deus* Die 31. Augusti 1368. in Bullario Ordinis T. II. pag. 259.

Reverendissimo Patri Magistro

F. ANGELO ANCARANI

TOTIUS PRAEDICATORUM ORDINIS

PRAESIDI AMPLISSIMO

Felicitatem auspicatur

F. HYACINTHUS DE-FERRARI

Quamvis, Reverendissime Pater, usu jam venisse constat, ut cum homines publici juris opus faciundum nomini alicujus praeclarissimi viri nuncupare avent, innumeras agglomerent ratiunculas, propter quas ab se pumice expolitum concinnatumque munus illi dedant, haud tamen idipsum ego mente volvens, multum proloquendum esse intelligebam. Codex nunc primo in lucem edendus Thomisticus est, Casanatensis est; quid plura congero, quid longius velitor, ut hujus libri titulum tibi tribuendum esse pro-

bem? Te enim Dominici Ordinis Ducem utriusque rei sollicitudo studiumque tenet, ut et doctrina S. Thomae omni aere perennior et auro fulgentior, cujus splendore Guzmanidum soboles gloriae apicem assecuta est, et Ecclesia Dei inexpugnabile scutum, augeatur et refloreat; et Bibliotheca, quam eidem Soli Aquinati sacram voluit dulcis semper ac venerandae memoriae piissimus, ac doctissimus Institutor Cardinalis Hieronymus Casanate, cujus laus ex opere ipso immortalis resonat, nova semper in dies incrementa suscipiat. Haec igitur animo meditans tibi id genus opusculum utroque respectu insigne, minime displiciturum, confidebam. Dolendum sane erat, Thomistica haec opuscula diutius oblivione lethaea opprimi; ideoque consilium sumpsi statim ac ad obscura rei diploma-

ticae penetralia ingenium adjeci, casanatenses codices excutere, ac in elegantiorem ordinem redigere, et opportuno cathalogo, ac indice illustrare mihi cordi fuit, praesertim cum demum RR. Patrum Curatorum consulto Bibliotheca aucta conclavibus fuit, quibus librorum ditissima supellex concinnius distribui atque commodius disponi posset. Ardua dictu res est, quo plausu determinatio isthaec omnibus grata probataque fuerit, et quodnam huic perillustri musarum templo decus addiderit!

E re ergo nata moveor; neque aliud aut tuo zelo dignius, aut Bibliothecae ornamento aptius, aut S. Thomae discipulis, eruditoque cuivis jucundius, quam per tot secula oblita opuscula producere criticis notis elucubrata, ab erroribus amanuensis eluta, ne quis angeli-

cam doctrinam temerare auderet, si ad indoctas manus ea perventum iri contingeret. Hoc quippe scientiarum athenaeum adeunt docti rudesque, boni ac invidi: non omnium una cupido est, neque omnes possunt omnia: quot enim ad inconsultam temeritatem impellit praeceps judicium?

Tibi ergo arrideat, Reverendissime Praesul, hic meus tenuis quidem, attamen negotiosus labor; arrideat, precor, veluti primitiarum flosculus istius amaenissimi vireti, quod mihi exercendum commissum est; et si id minus libebit, quia non linguae leporibus culta et ex meo penu imperfecta opella relinquitur, nihilominus Angelici Doctoris Auspicis, ac Mecoenatis potentissimi lumine illustris, et clarissima videbitur. Sit tibi bene beateque.

FOL·36_a

SANCTI·THOME·DE AQVINO·
TRACTATUS·DE ADVENTU·Z STATU Z
VITA ANTIXPI INCIPIT·LEGE FELICITER·

TUNC videbunt filium hois venientem in nube cum potestate magna et maiestate· luc· xxi ¶ In prima dnica adventus cantatur certa dno misericordiam· z hoc pp hylarem z humilem adventum eius· In ista dnica pp adventum terribilem cantat dno iudicium· Vn dr i ps· misericordiam z iudicium cantabo tibi dne: misericordiam quantum ad primum adventum Et iudicium quantum ad secundum·

FOL·61_a

Job· terram tenebrosam z opertam mortis caligine· ubi umbra mortis z nullus ordo· sz sempiternus horror inhabitat

·Amen·

Explicit tractatus s. thome [illegible]

DE CODICIS

AETATE ET SINCERITATE

DISQUISITIO CRITICA

Antequam doctrinam codicis exponamus optimum duximus de ejus aetate ac sinceritate pauca praemittere, quae ad instar promulsidis ad justas epulas animum praeparent. Ad clausa siquidem ac fastidita studii diplomatici penetralia vix ingeniolum dirigebam, cum in Casanatensis Bibliothecae scriniis praedictum codicem reperi cum aliis. Nihil ergo mihi antiquius fuit, quam illos codices cascos, in quibus pellucere mirabar venerandae antiquitatis monumenta e tenebris eruere, excutere, illustrare, in ordinemque redigere ceu mihi tradita excolenda provincia. Sed de aliis modo silebo; (aliquando enim, favente Numine, de omnibus illustrationem me daturum ominor) a Thomistico exordiendum esse suadebat et re-

ligio in Sanctum Doctorem, et Bibliothecae ipsius institutio, quae Doctorum Principi S. Thomae in suae geneseos aurora dedicata ab suo incomparabili Fundatore omnigena eruditione, ac virtutibus clarissimo, tanto Patrono gloriatur et floret.

Codex iste ergo membranaceus est, integer, nitidus, rite servatus, insignis. Frons vero ex charta sic inscribitur - *Opuscula tria D. Thomae Aquinatis; scilicet expositio super symbolo Apostolorum; De adventu, statu et vita Antichristi; De judicio universali; quorum postrema duo prorsus inedita; primum vero pluribus in locis mutatum ab eo quod typis extat, et in fine brevi sui epitome auctum. Unde censeri potest transcriptum ab ipso originali ejusdem Doctoris Angelici. Codex exaratus ut videtur ex characterum figura circa finem anni* 1300. *Ex veteribus manuscriptis in bibliotheca Francisci Trivisani patritii Veneti Episcopi Veronen.* Habes in hisce verbis historiam codicis. Qua via ab Episcopo Veronensi ad Benedictum XIII. pervenerit omnino nobis impervium est; memoratur tantum in primordialibus foliis chartaceis, quod immortalis ille

Pontifex Ordinis Praedicatorum decus, codicem ipsum insignibus Pontificiis in argento incisis ornatum Casanatensi Bibliothecae dono dederit anno 1728., additis quibusdam monitis, de quibus infra, prius enim de codicis aetate breviter disserendum est; deinde de sinceritate doctrinae thomisticae. Patet autem in ipsa frontis inscriptione exaratum fuisse circa finem seculi XIII. Quae quidem definitio supponi nequit temere, aut pro arbitratu facta, sed a viro qui Palaeographiae operam dedisset, quandoquidem constat, seculo proxime elapso studium artis diplomaticae floruisse maxime. Si Aesthetica jam nobile scientiae nomen assecuta est, (1) quidni haec praestantissima

(1) *Aesthetica* proprie est scientia sensationum quae graece αισθησεις dicuntur. Accipitur autem juxta Sutzer pro philosophia artium, naturae, et gustus. Baugarten laudatur a Flogel tamquam primus, qui ejusmodi bonas vel pulchras artes ad principia philosophica composuerit. Opera aesthetici generis haberi possunt Theodori Villa et Parini *de eloquentia*; Du Bos *de poesi ac pictura*, Bateux *Les beaux arts reduites a un meme principe*: Home *elements of criticism*. Vide Flogel *storia dell' intendimento umano* Modena 1825.

archaeologiae pars? In ea facem praetulerunt ex nostris celeberrimi Iustinianus Augustinus, (1) Sanctes Pagninus, (2) Iacobus Goar, (3) Franciscus Combefis, (4) Michael Lequien. (5) Alii sunt potissimum laudandi sicut Montfauconius,(6) Mabillonius,(7) Godofredus, (8) Daniel Eberardus Baringius, (9) Muratorius, (10) Christianus Henricus Eckardus (11) Joannes Heumannus, (12) aliique,

(1) Psalterium Octaplum edidit an 1516. Eum laudat Buxtorfius post opus Biblicum Complutense in epistola dedicatoria Lex. heb. Quo in genere primas sibi vindicat. Vid. Echard. Tom. 2. p. 96.

(2) De quo Butorfius loco cit. ait: *Post Hieronymum primus biblia hebraica integra in latinum fidelissime convertit.*

(3) Edidit Euchologium sive rituale Graecorum 1647. aliaque plurima.

(4) Innumera edidit ex graecis et latinis MSS.

(5) Vide de iis omnibus aliisque apud Echard. De Script. Or. Pr. t. 2. p. 993. etc.

(6) *In Palaeogr. Graeca Parisiis* 1708. in Itiner. etc.

(7) *De re Diplomatica* Lutetiae Paris. 1709.

(8) *In Cronic. Gotw.* Typis. Monast. 1732.

(9) *In clavi diplomatica* Hannover. 1737.

(10) In Tom. III. Antiq. Ital. Mediolani. 1740.

(11). *In rem. diplomat.* Jenae. 1742.

(12) *De re diplomat.* Norimbergae 1745.

quos laudat Baringius. (1) Nemo tamen est qui majori apparatu et feliciori successu hanc operam navavit quam doctissimus Waltherus, (2) cujus lexicon potissime versando labyrintheos flexus, quibus codex thomisticus obscurissimus redditur, consequi potui. Ardua namque intellectu sunt illa linguae compendia, ac aenigmata, quorum originem quidam Ennio, vel Xenophonti tribuunt; sed potius ad Jovem adhuc imberbem esse referendam ego censeo, quandoquidem in omni fere lingua vel antiquissima obtinuit ars velociter scribendi de qua Martialis (3) *Currant verba licet manus est velocior illis*; *nondum lingua suum dextra peregit opus.*

Ceterum quoad codicis nostri aetatem stabiliendam his usus instrumentis reperi, haud

(1) *In opere citato*. Praeterea alia sunt nomina illustria in quolibet linguarum genere, uti Buxtorfius in hebraicis, Sixtus et Montfaucon in graecis, Valerius Probus in latinis, Sertorius, Ursatus, Maffei, Trombelli, Gori etc.

(2) *Lexicon diplomaticum* Gottingae 1745. Viginti insumpsit annos celeberrimus auctor in hoc aerumnabili ac molestissimo labore, totidemque consumpsit Montfaucon in Palaeographia graeca.

(3) *Epigrammatum* L. XIV. 208. Hinc. notarius *a notis* nuncupatus fertur.

facilius recedendum esse a judicio, quod jam pronunciatum est, videlicet exaratum videri circa finem sec. XIII. Si enim commata, puncta, notae, interpunctiones, sigla vel abbreviaturae, characterum forma, aliaque attentius expendantur, illi opinioni multum favere reperientur. Fateor autem ibi inveniri sigla, quae juxta Waltherum ad diversa sunt referenda secula. Quod ne perperam dixisse videamur succenturiabimus unum alterumque exemplum. Sec. XIII. sigla sunt bn *bene*; hois *hominis* etc. Sec. XIV. necce *necesse*; coit *communiter*, e *est*, hoi *homini*, spu *spiritu*; dr *dicitur*; nus numerus, pous *potius* etc. Sec. XV. po *positio*, nam *naturam*, sti *sancti* etc. Quae tamen non ita propria sunt unius saeculi, ut etiam non reperiantur in aliis. Praeterea sumitur p pro m *dapnatos damnatos*, *colupna columna* : *ci* pro *ti diviciarum*, *naciones*, *sciencia*; p pro n *teptandi tentandi*; p pro b *puplice publice*; t pro d *aput apud*; ct pro tt *mictentur* etc. Dyptongus nulla; puncta in fine peryodorum, et in verbis mutilis; alia orthographica signa, seu interpunctiones, omnino omittuntur; verba tamen a verbis convenienti spatio distinguuntur. Characterum

formula (1) goticam rationem redolet, sed non plene assequitur; minusculus character est, at semper sibi constans, initiales litterae rubeae, forma libri ad eam accedit, quae *in octavo parvo* dicitur; nisi quod pagina non completur, quia spatia ampla relinquuntur maxime superius ac inferius; liturae aliquae tantum inveniuntur, reclamantes in fine uniuscujusque folii, punctum in littera i aliquando super imponitur, aliquando non. His ergo ad examen vocatis juxta praecepta Waltheri, ac Trombelli (2) deducere probabiliter quis posset, scriptum fuisse circa finem Sec. XIII., vel, quia extrema sunt simul, circa initium XIV. eo quod majori numero reperiuntur sigla sec. XIV. Quam sententiam minime quasi ex tripode, vel delphico oraculo prolatam volumus; unicuique aliter sentiendi, si placet, integrum sit. In re palaeographica nonnisi extrinseca argumenta habentur, et saepius ita infirma, ut in dirimendis diplomaticis quaestionibus neutiquam adhiberentur; haec enim ars

(1) Vide Fac-simile

(2) *L' arte di conoscere l' età de' codici* c. XV. et seq.

meris conjecturis innititur ; aliunde ne in diplomaticum scepticismum incidamus , timide sobrie , ac modeste de codicum aetate argumentari debemus.

Venio nunc ad reliquam disquisitionis partem, quae intrinseca argumenta suppeditat, quibus de ipsius codicis sinceritate , et auctoritate arguere possumus. Censendus ne est Divi Thomae foetus nativus , an adulterinus? Principio sciendum est , plures in evolutis aevis extitisse maleferiatos tenebriones , qui ut imperitis fucum facerent illustri nomine se, suaque obtegebant , quo tutius proprias opiniones venditarent , aut falsa pro veris diplomata divulgarent.

Hinc memini , Quinctilianum graviter conquestum, quod a malevolis corrumpi videret opera sua. *Actiones* ait *forenses* , *quae sub nomine meo feruntur negligentia excipientium in quaestura notariorum corruptae minimam partem mei habent* (1). Quamobrem in nostro codice plura monita inscripta sunt in initialibus foliis chartaceis additis , quibus caute illa thomistica opuscula legenda

(1) Inst. Orat L. 7. c. 2. p. 326. Gottingae 1738.

esse admonetur, eo quod *inveniuntur quaedam sacrae scripturae testimonia vel vitiata , vel mutila , vel minus accurate citata vel ex amanuensi incuria, vel ex inscitia plagiarii . . . . Verba tamen, et nonnullas sententias immo peryodos, et excerpta ex operibus S. Thomae in opusculis coacervavit plagiarius XV. circiter seculi etc.* Quibus perlectis zelo thomistici honoris incensus omni conamine ope analyseos codicis doctrinam rimatus sum. Et sane detexi errata plurima, quae in eo tamen sita erant , ut 1. Quod sacrae Scripturae auctoritates aliquando non ad litteram adducerentur; 2. quod aliquando unus pro alio libro aut capitulo citaretur , 3. quod aliquae peryodi mutilae et confusae haberentur. Atqui nullus theologicus, aut philosophicus error inventus est, quinimmo pura ac sana thomistica doctrina ibi fulget; ergo id unum significant illa monita, quod nos exposuimus , nimirum errores callygraphi, quodque unam indicat amanuensis inscitiam.

Temere etiam supponitur plagiarius sec. XV. fucum facere voluisse , ac Divi Thomae sententias plurimas coacervasse. Primo id gratis asseritur , gratisque negatur. Idem supponi

potuisset in edendis sermonibus S. Thomae numquam primo impressis, cum jussu S. Pii V. facta est celeberrima (1) editio omnium operum D. Thomae, in qua additi sunt praedicti sermones de tempore, et de sanctis ex codicibus vaticanis, fortiter dimicatum est, an genuini, an spurii essent habendi, tandem plenis votis editi sunt ut sinceri. Atqui si eos analytice resolvas, reperies, esse sententiarum thomisticarum congeries, ex quibus immo de-

(1) Romae 1570. Huic editioni praeerant Vincentius Justinianus Magister Generalis Ordinis, postea S. R. E. Cardinalis, qui, ut ait Fontana (Monument. Domin. p. 4. c. IX. p. 528.) *S. Thomae sermones de tempore et de sanctis ex Bibliotheca Vaticana erutis imprimi fecit*; et F. Thomas Manriquez S. P. A. Magister. Juxta hanc editionem ceu praestantissimam deinceps factae sunt reliquae. Vide Amatum, Touron, Echard. etc. Opuscula etiam dubia in ipsa collecta sunt, sed minori charactere impressa. Referuntur quidem a Touron quaedam spuria commentaria D. Thomae in Apocalypsim sec. XVI, XVII. Sed de his fuse agit clarissimus De Rubeis in dissertationibus suis; aliunde omnino ea differunt a peculiaribus tractatibus, quos nunc typis tradimus. Sed etsi fortassis editi jam essent (quod omnino nobis ignotum est) tamen non ideo casanatensis codex suo jure privandus esset; tunc enim ex collatione exemplarium clarius, tutiusque eorum doctrina ac merita paterent. Nullus ergo id nobis in crimen vertat, neque succenseat.

finitum est, nativos asse ac authenticos. Insulsum sane ariolandi genus! Namque eo modo abjudicanda essent ab omnibus auctoribus opera quaeque. Insuper codex ipse omnem plagiarii illius cunctationem omnino explodit. Siquidem Evangelii textus in initio sermonis vel tractatus assumptus *Tunc videbunt filium hominis* dicitur esse ex Evangelio Dominicae secundae adventus. Atqui hoc verificari nequit in seculo XV. sed tantum in sec. XIII. dum inter mortales ageret S. Doctor. Nam qui res liturgicas vel a limine salutaverit sciet profecto, mutatum fuisse ordinem Breviarii, ac Missalis sub Nicolao III., qui electus est Pontifex anno 1277. et vixit usque ad annum 1280. Porro haec mutatio licet incaepta fuerit sub Gregorio IX. opera Haymonis ordinis Minorum Generalis anno 1241. tamen praeceptive sancita fuit a Nicolao III. si credimus Wadingo, (1) et Gavanto. (2) Quapropter Evangelium quod tunc in secunda Dominica Adventus ponebatur, deinde, sicut est nostris

(1) Tom. III. annal Min. pag. 99. Romae 1732.
(2) Thesaur Sacr. Rit. Tom. II. pars I. pag. 22. Romae 1738.

temporibus, in prima Dominica Adventus recitatum fuit. Quomodo itaque fieri potuit ut plagiarius sec. XV. ordinem liturgicum temere non modo, sed impie prorsus inverteret? Non ita certe se se gerunt vel ipsimet perditi, qui impostoris probrum non reformidant. Ergo temporibus S. Thomae (1) potuit unice componi ille sermo: ergo patet ex hoc ipso, quod a Divo Thoma compositus fuerit; nam extat inter sermones S. Doctoris sermo etiam pro secunda Dominica Adventus cum eodem evangelio cum iisdem sententiis, immo iisdem verbis, uti demonstrabitur in primis notis; igitur ex consensione. immo ex identitate effectuum jure arguitur identitas causae. Aliunde si objicias quod saltem potuerit esse alicujus plagiarii sec. XIII. Repono, puerilem admodum hanc esse arguendi methodum; neque logica, neque ars critica ea suggerit praecepta, ut ab hypothetica propositione educatur propositio *facti* juxta axioma, quod *a posse ad actum non valet illatio* Alioquin eodem jure

(1) S. Thomae nativitas juxta varias opiniones ponitur ab anno 1220. ad annum 1227. mors vero circiter anno 1270. vel 74.

quis ita argumentaretur : *seculo S. Augustini potuit scriptor aliquis illa miranda opera componere, quae S. Augustino tribuuntur; ergo non sunt hujus Doctoris foetus.* Hanc illationem quis patienter ferat ? *Potuit esse ut tu non existeres ; ergo non existis.* Rides? ipse irridendus es; contemnis ? ipse contemnendus es. Unusquisque enim ex ore suo judicandus est.

Sed ad digniora redeamus. Qui codicem aequus bonusque serio versabit etiam non lynceus Divi Thomae sensa profunda comperiet, sacram doctrinam, omnigenam eruditionem, quae virum theologum maxime decent. At de codicis laude silere melius puto, quam pauca dicere; id probabunt sapientes et cordati homines, quibus in propatulo erit, tractatum hunc non modo utilem sed utilissimum esse, quippe, ut ait doctissimus Cardinalis Gotti, (1) altum silentium est in scholis theologicis de Apocalypseos mysteriis, unde dolendum est, jejunos candidatos recedere circa hanc sacrae exegeseos partem amplissimam.

(1) Theol. Tom. XVI. pag. 177. Bononiae 1735.

Ast dices: Quid tu modo cum ineditis opusculis S. Thomae? Quomodo antiquorum pertot secula notitiam effugere potuerunt? Tacent nomenclatores, nihil tradunt historici; quid igitur imberbis tu in lucem edis? – Quaeso amice lector; ne rupex, aut praeceps, aut superciliosus Aristarcum, vel Aristophanem agas, sed benevolus me ausculta. Duo ait Mabillonius (1) in re diplomatica sunt vitia vitanda; alterum eorum, qui quaevis diplomata antiqua tamquam spuria rejiciunt ob quaedam falsa genuinis intermixta, alterum aliorum, qui omnia sine discrimine probant. Jam vero in codice nostro neutrum errorem commisimus, quinimmo omnia errata amanuensis emendata sunt, omnes auctoritates S. Scripturae juxta Vulgatam posuimus in margine, servata ad unguem codicis integritate, in quo citantur quandoque ad sensum, quandoque similibus verbis; nam tum docendo, cum praedicando non semper facile erat ad litteram textus afferre. Quod frequens accidisse in operibus SS. Patrum, argumento sunt variantes

(1) *De re Diplom.* Cap. I. Lutetiae Paris 1709.

innumerae: peryodi si quae erant confusae verbis ipsius Divi Thomae ad obvium sensum composuimus; haec emendatio tamen in notis exaratur, ne quid nostri addatur in textu ; insuper ad ostendendam sinceritatem thomisticae doctrinae in notis criticis probabimus ex aliis sincerissimis ejusdem Doctoris operibus hujus tractatus celebriora sensa. Haec demum esse debet sanioris criticae occupatio ; necessarii correctores sunt non invidi , non indocti , sed qui consilio scriptores priscos juvare possint ; hinc lex (1) *Qui discendi cupidi sunt juratissimi cujusque scriptoris majestatem comiter conservanto.*

Sed argumenti negativi objecti vis facile eliditur. Bernardus Guidonis , et Clemens VI. loquuntur solummodo de commentariis in epistolas ad Romanos, et in primam ad Corinthios; Ergo reliqua commentaria in alias paulinas rejicienda erant? Absit Nicolaus Trivetus asserit, alia commentaria propria manu haud fuisse a D. Thoma conscripta , sed eo dictante , vel docente , vel praedicante a P. Reginaldo exa-

(1) Lipsius ad calcem satyrae Menipeae.

rata, proinde in editione romana ut genuina habita sunt. Idem dicito, si placet de iis sermonibus, vel lectionibus divo Thoma vel scribente, vel praedicante, vel docente ab auditoribus collectis. Idem contigit quoad sermones jam laudatos, de quibus eruditissimus Bernardus Franciscus de Rubeis ait, (1) frequentes S. Thomam habuisse sermones in ecclesiis, eosque recollectos, ac reportatos fuisse. Et tamen constat, non omnes jam editos esse; quia in codice Sorbonico, ceu adnotat Echardus, sermo occurrit in Nativitate B. Mariae, cujus initium *Lux orta est eis*: qui in editione romana desideratur. Item Ioannes Bunderus in suo indice codicum Ms. Belgii affirmat, Moguntiae extitisse sermones S. Thomae quadragesimales cum hoc initio *In multis eorum*. Atqui hic sermo in citata editione non reperitur. Igitur non omnia opuscula S. Thomae recensita sunt, neque edita. Quid mirum si haec etiam nostra diligentiam antiquorum effugerint? Quot epistolae (2) S.

(2) *In serm. S. Thomae* Venetiis 1758.
(2) V. Touron. tom. 2. p. 342.

Augustini post multa secula repertae tamquam genuinae sapientibus sunt probatae ? Argumentum ergo negativum nihil concludit (1). Eo in casu quodnam criterium erit adhibendum, ut genuina a spuriis sejungantur? triplex, nimirum *a methodo*, *a stylo*, *ab eruditione* judicandum relinquitur, (2) prout sese gesserunt Majores nostri in Romana Editione. Ita et ego avita doctus exempla haec duo opuscula veluti spicilegia post messem, triplici hac via scrutatus sum: atqui et methodus, et stylus, et eruditio S. Thomae adamussim ibi elucent, sicut demonstrabitur in notis criticis, ne longius in praefatione moremur; merito ergo concludere possumus et antiquum, et sincerum codicem esse, eique aptanda verba Tertulliani *Mea est possessio; olim possideo, prior possideo; habeo origines firmas sub ipsis auctoribus quorum fuit res* (3).

(1) V. Touron. loc. cit.
(2) V. Echard Tom. I. pag. 325. et seq.
(3) De praescript. c. 37.

S. THOMAE DE AQUINO

TRACTATUS DE ADVENTU
ET STATU ET VITA ANTICHRISTI
INCIPIT LEGE FELICITER

Tunc videbunt filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate. Luc. XXI. v. 27. In prima Dominica Adventus cantavit Ecclesia Domino misericordiam, et hoc propter hilarem et humilem adventum ejus. In ista Dominica (1) propter adventum terribilem

(1) Iisdem ferme verbis eadem habentur in sermone secundae Dominicae Adventus; in quo ex Evangelio sic orditur S. Thomas. *In precedenti evangelio* (idest Dominicae primae) *dictum est de adventu misericordiae*, *in isto vero* (idest secundae dominicae) *agitur de adventu justitiae*. Evangelium autem primae Dominicae desumebatur tunc temporis ex capite vigesimo primo Matthei *Ecce Rex tuus venit tibi mansuetus* etc. En ratio sermonis differens a differentia evangeliorum petita. Vide Car. Bona de rebus Liturg. l. 1. c. 7. Nunc autem immutatus est evangeliorum ordo in missis, ita ut in prima dominica reperiatur evangelium, quod ibi pro secunda ponitur. Hujus mutationis historia liturgica legatur apud Vincentium Cassitto Or. Pr. in opere *liturgia Dominicana* etc. Tom. 1. p. 80. Neapol. 1804. Ubi eruditus auctor plurimam lucem in id genus

cantat Domino judicium. Uude dicitur in ps. 100 v. 1. *misericordiam et judicium cantabo tibi Domine*; misericordiam quantum ad primum adventum, et judicium quantum ad secundum. Et hoc merito, quia secundum consilium Sapientis prov. 19. v. 12. *sicut fremitus leonis, ita et regis ira.* In quo tangitur adventus judicii. *Et sicut ros super herbam ita et hilaritas ejus* in quo tangitur adventus misericordiae. Notantur ergo in praemissis verbis quatuor . . . . ex quibus futurus ejus adventus terribilis, et admirabilis redditur: primo tempus 2. habitus, 3. locus: 4. ultio, et comitatus. Tempus quidem describitur incertum ex eo, quod haec dictio *tunc* indeterminate relinquitur Matth. 24. v. 36. *De die autem illa, (et hora) nemo scit* (1). Habitus describitur humilis,

studia effundit. Opusculum itaque in hoc potius sermonis, quam tractatus specimen exibere videtur, quandoquidem aliis sermonibus primo editis Romae ex codicibus vaticanis sub S. Pio V. 1570. convenit tum in stylo, cum in quibusdam formulis; ut est illa oratio in fine. *Rogemus ergo* etc. quae saepe sermones ipsos claudit. Convenit etiam cum lectionibus in D. Pauli epistolas(ex hoc evangelio notetur epoca codicis) De duplici vero adventu Christi in carne, et ad judicium agit etiam 3. p. q. 1. 6. ad 3. et q. 36. 1. ad 5.

(1) Eandem auctoritatem adhibet S. Thomas in 4. d. 43. a. 3. q. 2. ad demonstrandum incertum, et occultum esse

cum dicitur *filium hominis*, quia in eadem forma secundo, glorificata tamen, judicabit, in qua judicatus est. Job. 36. v. 17. *causa tua quasi impii judicata est : et ideo judicium causamque recipies*. Et hoc indicatur (ex illis verbis) *in quem compunxerunt* (1) Apoc. 17. *Videbit eum omnis oculus et qui eum pupugerunt*. Joan. 5. v. 27 *Potestatem dedit ei judicium facere, quia filius hominis est*.

judicii futuri tempus *illud enim ait , quod est ignoratum ab angelis , est et hominibus multo magis occultum etc. Sed angeli nesciunt ut patet* Matth. 24. *De die illa , et hora nemo scit neque angeli coelorum*. Ergo etc. Idem. habet d. 47. q. 1. ar. 1. Quapropter si haec hodie meditarentur quaedam ingenia plus aequo incalescentia, et nimio vel immaginationis, vel zeli aestu abrepta, haud temere praesumerent , se nosse tempora et momenta quae Pater posuit in sua potestate.

(1) Haec eadem habet S. Doctor in 4. d. 48. q. 1. 2. In textu magistri sic habetur. *In forma utique servi judicabit ut videant mali in quem pupugerunt*. Hinc in primo articulo probat, Christum habere judiciariam potestatem, cum sit constitutus a Deo judex vivorum et mortuorum, eique data sit omnis potestas in coelo , et in terra. In secundo articulo demonstrat, Christum venturum esse in forma humanitatis gloriosa. *Majestas enim et potestas ad gloriam pertinet*.

idest in quantum homo judicabit ministerio trinitatis, non autem auctoritate (1). Locus subjungitur sublimis, cum subditur *venientem in nubibus*. Non enim in valle josaphat descendet, ut dicit glossa super illo verbo Joel. 3. v. 2. *congregabo omnes gentes etc... Hoc quidam pueriliter intelligunt, quod in valle, quae est in latere montis Oliveti descensurus sit Dominus; quod frivolum est; quia non in terra, sed in spatio hujus aeris sedebit contra locum montis Oliveti, unde*

(1) Id etiam docet S. Thomas in citato articulo primo in responsione ad quartum argumentum *Dicendum quod in illa visione Danielis 7. manifeste exprimitur totus ordo judiciariae potestatis; quae quidem sic in prima origine est in ipso Deo, et specialis in Patre, qui est fons totius divinitatis, et ideo praemittitur, quod antiquus dierum sedit, sed a patre judiciaria potestas traducta est in filium non solum ab aeterno secundum divinam naturam, sed etiam in tempore secundum humanam, in qua meruit, et ideo subjungitur in visione praedicta: Ecce cum nubibus coeli quasi filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit, et dedit ei potestatem et honorem et regnum.* Et in textu sententiarum Magistri in eadem distinctione 48. habetur *Judicabit autem ex virtute divinitatis, non sine Patre et Spiritu Sancto.*

ipse (1) *ascendit*, (2) ut impleatur quod dicitur. Act. 1. *sic veniet quemadmodum vidistis eum, nobis obviantibus ei in aere sicut* dicitur Thes. 4. v. 16. impiis autem remanentibus in terra, (3) quam dilexerunt, et dicetur eis tunc illud Matth. 25. v. 35. *Esurivi* etc. Comitatus subjungitur honorabilis cum dicitur *cum potestate magna et majestate* Prov. ultimo v. 23. *nobilis in portis vir ejus*. (4). Et quia in primo adventu venit in signis amoris, et

(1) Idem habet Loc. citat. ar. 4. q. 4. Ubi ait in 2. arg. sed contra *Praeterea actuum* 1. *dicitur quemadmodum vidistis eum ascendentem in coelum ita veniet; sed ipse ascendit de monte Oliveti, qui praeeminet valli Josaphat, ergo circa illa loca ad judicandum veniet*. Et in responsione ad primum arg. quaestionis 4. . . . . Christum videre poterunt, *qui in aere eminens et maxima claritate refulgens a longinquo inspici poterit* et ad 3. *Unde locus ascensionis magis competit judicio*.

(2) Verba sunt ad litteram glossae citatae a S. Doctore. Vide enim caput 3. Joelis verbo *Congregabo*. Haec vero glossa est *Ordinaria* primo quidem a Strabo Fuldensi collecta deinde patrum graecorum ac latinorum explicationibus locupletata, et postilla Nicolai Lyrani etc. Lugduni 1589.

(3) Idem demonstrat S. Doctor in quol. 10. 2. 3. ubi ait *Christus in judicio erit cum electis in aera, sed seprobi erunt in terra*. Idem habet in Matth. 25. p. c. b.

(4) Idest Sponsus Ecclesiae, *quando sederit cum senatoribus terrae*

mansuetudinis secundum illud Luc. 2. v. 12. *hoc vobis signum invenietis infantem* etc. et contemptus fuit Isai. c. 53. v. 2. et 3. *consideravimus eum novissimum virorum . . . unde nec reputavimus eum.* Ideo in secundo adventu veniet in signis furoris, et potestatis, ut contemnentes videant et confundantur Eccles. 36. v. 6. *innova signa et immuta mirabilia*, et quomodo mutabis sequitur *excita furorem* v. 8. scilicet in signis, *et effunde iram* scilicet in sententiis. Ps. 64. 8. *turbabuntur gentes, et timebunt qui habitant terminos a signis tuis.* (1) Ponuntur autem in evangelio signa potestatis, ut melius pateat potestas hujus judicii in omnibus creaturis. Primo in creatura superiori, et hoc dupliciter; scilicet quantum ad

(1) Articulum peculiarem de signis illis instituit S. Thomas in 4. sent. distinct. 48. a 4. Ubi numerat quindecim signa ex B. Hieronymo, qui testatur, se ea legisse in annalibus hebraeorum. Sed inferius in q. 4. advertit: certissime requiri ejusmodi signa *ad dignitatem enim judiciariae potestatis pertinet habere aliqua indicia quae ad reverentiam et subjectionem inducant. Quae autem sunt signa de facili non potest sciri; Signa enim quae in evangeliis leguntur, ut Augustinus dicit ad Eusitium de fine mundi, non solum pertinent ad adventum Christi ad judicium, sed etiam ad tempus destructionis Jerusalem.*

ornatum coeli empyrei; et hoc notatur cum dicitur: *nam virtutes coelorum movebuntur* (1) scilicet angeli, qui sua virtute movent spheras (2) secundum philosophos, de (3) quorum commotione Job. 26. v. 11. *columnae coeli contremiscunt, et pavent ad nutum ejus* (4) Isa. 33. 7. *angeli pacis amare flebunt*; in quos licet non cadat passio, tamen signa tur-

(1) Idem dicit loc. cit. ad tertiam quaestionem: dicendum quod virtutes *angeli dupliciter dicuntur etc.* ex Dionisio in L. 40. homil. 34.

(2) *Unde proprium officium virtutum esse videtur corpora coelestia movere* Ibid.

(3) De motoribus coelorum agit S. Thomas 1. p. q. 70. ar. 3. ubi probat corpora coelestia non esse animata eo modo quo plantae, et animalia. Sed aequivoce, anima videlicet dante motum. In eodem articulo refert opiniones philosophorum, et doctorum.

(4) S. Doctor sibi constans eodem textu utitur 4. d. 48. q. 1. a. 4. in q. 3. in sed contra est quod dicitur Job. 26. *columnae coeli pavent* etc. *sed columnae coeli non possunt intelligi nisi per virtutes coelorum, ergo virtutes commovebuntur.* Quam commotionem explicans in responsione ad tertiam quaestionem ait: *tunc ergo movebuntur, quia ab effectu suo cessabunt ulterius corpora coelestia non moventes, sicut nec angeli qui sunt ad custodiam hominum deputati ulterius custodiae officio vacabunt.* Vide etiam 1. p. q. 110. 1. ad 3. ubi dicit angelos diversos praepositos fuisse a Deo cuilibet generi corporum. Sed haec praelatio cessabit post diem judicii. 1. q. 64. 4.

bationis, et moeroris ostendent. Et quantum ad ornatum syderum, quod notatur cum dicitur. Luc. 21. v. 25 *erunt signa in sole et luna et stellis ejus* Ezech. 32. v. 7. *operiam coelos et nigrescere faciam stellas ejus*. Ps. 18. v. 1. *Coeli enarrant gloriam Dei*, item ibid. Ezech. *solem nube tegam, et luna non dabit lumen suum*. Ezech. 32. v. 8. *omnia luminaria coeli moerere faciam super te, et dabo tenebras super terram tuam.* Secundo in creatura inferiori; et hoc dupliciter scilicet quantum ad elementum aquae, quod notatur cum dicitur prae confusione sonitus maris; et quantum ad elementum terrae, quod notatur cum dicitur *in terris pressura gentium* Ps. 56. v. 4. *sonuerunt aquae et turbatae sunt abyssi*. De secundo Isai. 24. 3. et 19. et 20. etc. *dissipatione dissipabitur terra, confractione confringetur terra, contritione conteretur terra . . agitatione agitabitur terra sicut ebrius, et concutientur fundamenta terrae.* (1). Tertio

(1) Haec omnia fere iisdem sententiis urget S. Thomas in sermonibus dominicae secundae Adventus, in qua tres habet sermones; unum ex epistola. *Quaecumque scripta sunt* etc. Rom. 15. desumptum; duos sequentes ex evangelio ejus-

in creatura media, et hoc dupliciter, scilicet quantum ad elementum ignis per ardorem un-

dem missae *Erunt signa in sole, et luna* etc. Luc. 21. Ut autem appareat similitudo styli, et identitas doctrinae operae praetium erit quasdam peryodos hic scribere ex dictis sermonibus decerptas. *In praecedenti evangelio dictum est de adventu misericordiae, in isto vero agitur de adventu justitiae. Ad justitiam pertinet malos punire, et bonos remunerare. Circa creaturam ostendit quod triplex creatura conveniet ad punitionem malorum, scilicet spiritualis, corporalis, et composita. Spiritualis angelus, conposita homo; corporalis vero duplex superior, et inferior; superior corpora coelestis, inferior elementa. Ostendit ergo Dominus in Evangelio hoc, quod mali recipient poenam a Domino, ab angelis coelestibus, ab elementis, a se ipsis* 1. *tunc videbunt etc-* 2. *nam virtutes coelorum movebuntur etc.* 3. *Erunt signa in sole etc.* 4. *Prae confusione sonitus maris et fluctuum* 5. *Arescentibus hominibus etc.*

In 2. sermone *punientur ab igne, ab aere, ab aqua, a terra, et a seipsis. Ignis tripliciter puniet, lucem abscondendo, secundo incendendo, tertio non consumendo etc. Ignis ante ipsum praecedet. Aqua, prae confusione sonitus maris etc. terra, et terraemotus magni etc. omnes creaturae sic escandescent contra malos etc.* Maxima igitur est tum in doctrina, cum in methodo, ac stylo affinitas inter istos sermones; qui pro ipso S. Doctore non erant nisi schemata ac principia sermonis evolvendi, explicandique in suggestu. Nam brevissimi sunt omnes sermones, et vix exordio concionis completae aequales. Unde habendi sunt tamquam normae materiae distribuendae, ac exornandae; seu quod nunc itali ajunt (selva). Hinc desinunt omnes his vel similibus

dique inflammantis ps. 36. v. 3. *ignis ante ipsum praeibit* , (1) et quantum ad elementum aeris undique luce carentis propter privationem solis , et apparitionem horrendi judicis, quae erit in nubibus aeris , quod notatur cum dicitur *venientem in nubibus cum potestate et majestate.* De his tribus Agae : 2. v. 7. *adhuc unum modicum est et ego commovebo coelum* , quantum ad creaturam superiorem , *et terram* quantum ad inferiorem, *et mare* quantum ad mediam, et *commovebo omnes gentes* quantum ad omnia Isai. 24. v. 6. *maledictio vorabit terram . . . . et insanient cultores ejus , et relinquentur homines pauci.... clamor erit in plateis* Is. 24. v. 17. *formido* scilicet a superiori , et inde apparebit judex iratus; *fovea* scilicet ab inferiori , ubi patebit

clausulis *Rogemus ergo* etc. Quae significant oratiunculam quam ad concitandos animos faciebat orator vel in principio, vel in fine exordii, vel in fine totius orationis juxta morem illius aevi, et pro devotione concionatoris ipsius. Quid ergo prohibet, ita similes effectus eamdem habuisse causam? Praeter quam quod notandum est, Sanctum Doctorem non semel, sed saepius, constat per anni circulum in iisdem, vel diversis locis apostolicas habuisse conciones , unde ne eisdem verbis eamdem veritatem praedicaret, plures conciones composuit, aut lectiones.

(1) Vulg. *praecedet.*

profundum inferni; *laqueus* scilicet quia undique circumdabit ignis accensus. Job. 11. v. 20. *effugium peribit ab eis* unde ps. 138. v. 8. *si ascendero in coelum. etc.* Rogemus ergo. etc.

Et quia materia se offert in praesenti evangelio, ut de adventu ad judicium aliquam notitiam habeamus, secundum quod ex scripturis colligi potest, distinguenda sunt nobis tria, scilicet praecedentia, concomitantia,et subsequentia ad judicium. Praecedentia autem sive praeambula ad judicium distinguuntur secundum triplicem statum praedicationis, quae fiet per Henoc, et per Eliam Malach. ulti. v. 5. *ecce ego mittam vobis Eliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Item secundum statum persecutionis, quae fiet per antichristum et pseudoprophetas, et praedicatores Apoc. 13. v. 15. (1) *Et faciet, ut quicumque non adoraverit imaginem bestiae occidatur.* Quod signatum fuit Dan. 3. ubi datum est edictum, quod omnes interficerentur, qui non adorarent statuam, quam erexerat Nabuchodonosor. Item statum purgationis, quae fiet per ignem ps. *ignis*

(1) Vulgata *Et datum est illi etc.*

ante ipsum praecedet. 2. Petri v. 3. 10. *Elementa vero calore solventur.* Et haec tria sumi possunt secundum illa tria quae ponuntur Dan. 12. v. 1. 2. de statu judicii (1) *in tempore autem illo consurget Michael princeps magnus, qui stat pro filiis populi tui, et veniet tempus quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse coeperunt usque ad tempus illud; Et in tempore illo salvabitur populus tuus omnis, qui inventus fuerit scriptus in libro (vitae,) et multi de his qui dormierunt in terrae pulvere evigilabunt; alii vero in vitam alii in opprobrium,* intelligitur enim *eligentur. Io.* 13. *v.* 18. *ego scio quos elegerim* Matth. 20. v. 16. *multi enim sunt vocati pauci vero electi*, et hic propter praedicationem, scilicet Eliae et Henoch dealbabuntur, scilicet propter persecutionem antichristi. ps. 50. v. 9. *lavabis me et super nivem dealbabor.* Probabuntur scilicet per ignem, qui praecedet faciem judicis; unde dicitur *et*

(1) Hanc autem auctoritatem sumendam esse de judicio finali probat S. Hieronymus contra Pophyrium. Vide in hunc locum. *Biblia sacra vulgatae editionis notis illustrata juxta editionem Antonii Vitrè* Pezzana 1743.

quasi ignis probabuntur multi. Iob. 23. v. 10. *probavit me quasi aurum, quod per ignem transit*. ps. 16. v. 3. *igne me examinasti, et non est* etc. Quilibet autem istorum actuum vel statuum distinguitur multipliciter. Circa statum praedicationis notatur, quod ante praedicationem Eliae et Henoc praecedent quatuor, primo dissidium regnorum a romano imperio 2. Thess. 2. v. 3. et 7. *nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis*, et ex glossa Ambrosii *discessio* graece dicitur *apostasia*; nisi scilicet ab imperio romano primum gentes discesserint. (1) Et infra *qui tenet* nunc teneat,

(1) Verba S. Ambrosii reperiuntur in Glossa (Lugd. 1589.) ordinaria, et Postill. Nicolai de Lyra in hunc locum „ *Non prius veniet Dominus quam Romani imperii defectio fiat, et appareat Antichristus qui interficiet sanctos, reddita romanis libertate, sub suo tamen nomine*. Et glossa interlinearis sic habet: *Sed non istat dies Domini, nisi prius gentes a Romano discedant imperio*. Sed quia celeberrimus est hic Apostoli textus, et obscurissimus, hinc aliquid dicere ad ejus enucleationem haud superfluum reputabitur. Graecae sic habetur στι εαν μη ελθη η αποςασια πρωτον. *quoniam nisi venerit discessio primum*. Quaenam erit haec discessio seu apostasia? Patribus quamplurimis videtur conspiratio populorum, qui tunc tem-

donec de medio fiat. Qui tenet scilicet romanum imperium *teneat illud donec ipsum*

poris imperio Romano, cui par nullum unquam fuit, obtemperabunt. S. Chrisostomus, Teodoretus, Theophilactus *apostasiam* explicant pro *apostata* idest Antichristo, cui innumeri adhaerebunt. Alii apud Calmet in hunc locum intelligunt imperium Romanum non desiisse, sed cum germanico imperio licet non floridum, perseverare. Alii explicant de Cajo Caligula, uti Grotius, cujus tempore hanc epistolam scriptam autumant, siquidem eo devenerat impietas Caligulae, ut suum simulacrum in templum Jerosolimitanum inferre ausus fuerit. Sed Doctorum princeps Divus Thomas omnium clarius firmiusque explicat paulinam prophetiam lectione prima in Cap. 2. secundae ad Thess. dicendo explicite, quod hic indigitat tantum: ait autem „ *Sed quomodo est hoc? quia jamdiu gentes recesserunt a Romano imperio, et tamen nondum venit Antichristus? Dicendum est, quod nondum cessavit, sed est commutatum de temporali in spirituale; ut dicit Leo papa in sermone de Apostolis. Et ideo dicendum est, quod discessio a Romano imperio debet intelligi non solum a temporali, sed a spirituali, scilicet a fide catholica Romanae Ecclesiae.* Eodem modo obscurissimus est textus sequens: tantum ut *qui tenet nunc teneat donec de medio fiat* ita, ut S. Augustinus confiteatur, se nescire. quid sibi velit. S. Thomas lect. secunda in hunc locum multipliciter exponit: explicat de imperio Romano sub Nerone persecutore Ecclesiae: tollendum ergo erat imperium Romanum de medio in Nerone id repraesentante. *Vel aliter tantum ut qui tenet, idest detinet modo adventum Antichristi, te-*

fiat de medio. Quia medium est dum universis circumquaque gentibus imperat; quibus ab ipso recedentibus, de medio auferetur, et tunc ille iniquus oportuno sibi tempore revelabitur. Dan. 7. v. 7. *habebat cornua decem* ubi dicit glossa, quod imperium romanum, appropinquante die judicii scindetur in decem regna. Secundo; inobedientia ecclesiarum Romanae Ecclesiae Dan. 12. v. 7. *cum consummata fuerit dispersio populi sancti complebuntur universa haec.*

Tertio hypocrisis religiosorum et haereticorum 2. Thim 4. v. 1 et 2. *in novissimis temporibus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris et doctrinis daemonio-*

neat ne veniat; quasi sit necessarium, quod adhuc aliqui veniant ad fidem, et aliqui recedant. Idest, ut habet glossa interlinearis, *cum dispersus fuerit populus Dei*, et tunc maxime verificabitur apostasia praedicta. Per decem reges illos in Danielis prophetia significatos v. 7. et 24. ejusdem capitis 7. praefigurantur illi decem reges qui ante finem mundi sunt futuri, quos subsequetur Antichristus Apoc. 17. 12. Glossa autem citata a S. Thoma est interlinearis, quae ad litteram sic habet. *Dicunt in adventu Antichristi decem reges orbem Romanorum esse divisuros* Vide jam dictam glossam apud Nicolaum de Lyra.

rum in hypocrisi loquentium mendacium et cauteriatam habentium conscientiam etc. Matth. 7. v. 15. *attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, et Matth. 24. v. 23. *Surgent (pseudoChristi), et pseudoprophetae, et dabunt signa magna, et prodigia, ita ut in errorem inducantur si fieri possit etiam electi.* Quarto universalis concitatio populorum. Matth. 24. v. 7. et 8. *Consurget enim gens contra gentem, et regnum adversus regnum et erunt pestilentiae, et famis, et terraemotus magni per loca: haec autem omnia initia sunt dolorum.* Post haec sequitur praedicatio Eliae et Henoch, et persecutio Antichristi; et primo dicendum est de praedicatione Eliae et Henoc, qui commendabiles reddentur a multis in novem: primo ab eorum praedicationis diuturnitate, scilicet quantum praedicabunt Apoc. 11. v. 3. *dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis.* 2. habitu corporis eorum ibi *amicti saccis* 3. habitu mentis ibi v. 4. *hi sunt duae olivae* 4. fiducia, et constantia eorum ibi v. 5 *Si quis volue-*

rit etc. 5. de potentia eorum ibi v. 6. *hi habent potestatem* 6. de morte eorum ibi v. 7. *cum finierint etc.* 7. de resurrectione eorum ibi v. 11. *et post tres dies* etc. 8. de eorum assumptione in coelum ibi v. 12. *et audierunt vocem magnam* etc. 9. de plaga futura mundo in assumptione eorum ibi v. 13. *et in illa hora factus est terraemotus* etc. quae omnia continentur Apoc. XI. (1) Dicitur ergo quantum ad primum *dabo*; nunquid dicitur ad signandum quod inextimabile est, quod dabit eis? Luc. 21. v. 15. *ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri.* Unde dicitur Matth. 10. v. 20.

(1) Et quidem ad litteram, unde explicatione non egent; aliunde videatur tum glossa interlinearis, et ordinaria constans ex patrum auctoritatibus. De Henoch et Elia existentibus in paradiso terrestri usque ad Antichristum agit in 1. q. 102. 2. ad 3. et 3. p. q. 49. 5. ad 2. Sed fusius disserit in lect. 2. in cap. XI. ad Hebr. circa medium, ubi postquam demonstravit necessitatem moriendi juxta illud, *quis est homo, qui vivit et non videbit mortem?* Psal. 88. ait: *mors autem illorum dilata est, scilicet Enoch et Eliae, et ratio est quia doctrina veteris testamenti ordinatur ad promissa novi testamenti, in quo nobis spes vitae aeternae promittitur.*

non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Duobus dicit propter sufficientiam testimonii, quia, ut dicitur Matth. 18. v. 16. *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* Vel *duobus* dicit, quia de duobus praedicabunt, scilicet de divinitate Christi, et humanitate, vel de *duobus*, scilicet de Christo, ipsum commendando, et magnificando, et de Antichristo ipsum reprobando, et damnabilem ostendendo. Vel *duobus* quia de utroque testamento accipient, quod ipsi praedicabunt. Vel *duobus* scilicet praemia bonorum, et poenas damnatorum. (1)

Testibus meis primo praedicando act. 1.8. *eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judaea, et Samaria, et usque ad ultimum terrae* 2. Moriendo Apoc. 2. v. 13. *in diebus illis Antipas* (2) *testis meus fidelis qui occisus est apud vos*, quasi dicat : in hoc et

(1) Reticetur *praedicabunt.*

(2) *Antipas* juxta glossam interlinearem fuit quidam martyr; item glossa ordinaria ait: quidam Antipas nomine fortissimus, constantissimusque martyr Christi extitit Pergami apud Lyr. in hunc locum.

propter hoc est testis meus, quia occisus pro me; et in hoc quod dicit *dabo* notatur, quod magnam gratiam facit Deus cui dat, ut pro eo sit martyr, sicut dicit glossa interlinearis. §. (1) Sequitur de tempore praedicationis eorum Apoc. XI. *et prophetabunt diebus* 1260. *idest tribus annis et dimidio*, ut dicit glossa. (2) Sed contrarium dicere videtur alia glossa (3) dicens: *Notat quod hi dies non perficient tres annos cum dimidio*; et hoc est verum, quia ad hoc quod tres annos cum dimidio perficerent, oporteret, ut adhuc adderentur XIX. dies (4). Sed non est contra-

(1) Est enim martyrium actus maximae perfectionis, non quidem secundum quid, sed ut imperatur a charitate, et ut eam ostendit S. Thom. 22. q. 124. 3.

(2) Interlinearis jam citata.

(3) Haec glossa ordinaria *ibidem in nota. Lit. e diebus mille.*

(4) In codice XXI, sed erronee, nam si computus ad calculum exigatur ita erit dicendum: annus habet trecentos sexaginta quinque dies, et fere sex horas; quae quantitas multiplicata per tres numerus coalescens erit: dies 1095, et horae 18; cui si addatur dimidium anni quarti, qui intercalaris aut Bissextilis dicitur, in summa dierum 183. erit tota dierum quantitas 1278, cum 18 horis, quae cum haberi possint tamquam dies imperfectus, ideo summa ultima dierum erit 1279. cujus differentia a numero 1260 est 19. Quapropter non XXI, sed XIX scribendum erat.

rietas ; quia praedicabunt solummodo tanto tempore, quanto Christus praedicavit. Christus enim postquam fuit baptizatus supervixit annis tribus, et dimidio, non tamen integro ; quia pro dimidio anno computatur tantum temporis, quantum est ab Epiphania usque ad Pascha. Unde sicut Christus in praedicatione omnino et praecise non perfecit tres annos et dimidium , sic isti non perficient. Et hoc significatur per numerum dierum, qui hic ponitur , qui non perficit praecise tres annos et dimidium , sicut dicit glossa. Et hoc solummodo (1) habetur de intellectu , qui di-

(5) Haud probamus Natalis Alexandri opinionem, qua hist. Eccl. se. 1. q. 2. prop. 1. defendit, anno trigesimoquarto ineunte aetatis suae Christum Baptizatum fuisse a Joanne ; Quidquid sit de varietate, ac discordantia cronologiarum, quas sequuntur Doctores quos refert Calmet; nos dicimus melius exponi a Divo Toma illud Lucae 3. *Ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta ut putabatur filius Joseph. Ob hoc tricenarius accedit ad Baptisma, ut ostendat, quod spiritualis regeneratio viros parit perfectos secundum spiritualem aetatem. Beda: potest etiam tricenalis baptizati Salvatoris aetas* etc et fusius in cap. 3. Matth. super illud. *Tunc venit Jesus a Galilaea ad Jordanem* etc ait *Tunc Raba. quando scilicet tricenarius erat, in quo ostendit nullum vel sacerdotem, vel praedicatorem debere institui nisi sit per-*

cit *sicut ipse Christus praedicavit.* Hic etiam est notandum, quod de illis tribus annis et dimidio, idest, eo, quod fuit ab Epipha-

perfectae etatis. Joseph tricenar. regimem Aegypti suscepit David ea aetate regnum intravit; Ezechiel sub eo tempore prophetiam promeruit etc. Aliunde ex ipso graeco textu comprabari potest, fuisse Christum tricenarium, idest anno aetatis suae trigesimo ineunte. Dicitur enim *και αυτος ην ο ιησους ωσει ετῶν τριακοντα αρχομενος ων ως* etc. Ad litteram sic vertitur *et ipse erat Jesus quasi annorum triginta incipiens existens* etc. Duplex illud participium *αρχομενος* et *ων incipiens, existens* determinare videtur praecise initium anni trigesimi. Illud vero *ωσει quasi* idipsum confirmat ; idem enim esset ac si diceret, anno trigesimo incompleto; qui enim incipit annum proprie annum illum completum non habet , unde rectissime apponitur particula diminutiva *ωσει quasi* ; quae alioquin nonnisi violenter explicatur ab ipsoN atali Alexandro, protrahendo nimirum tempus usque ad annum trigesimum quartum. Insuper quae dicit de carcere et de morte S. Joannis, secundum computum Erae vulgaris verificatur; deduci ergo sic potest cronologia thomistica.

Baptismus Christi an. 30. erae vul.

Joannes carceratur an. 31. fortasse circa pascatis tempus,

Moritur an. 33. (nihil determinatum reliquit Joseph de morte Joannis)

Christus Dominus moritur an. 33. 14 mensis nisan (3. April.)

Haec autem tabula congruit cum cronologia, quam adhibet Calmet de harmonia quatuor evangeliorum juxta Er. vulg. Tom. 7. Licet non conveniat quoad aetatem ipsius Christi secundum alios.

nia usque ad Pascha Christus nec aperte praedicavit, nec aperte fecit miracula, sed tantum occulte deferens Joan.; quia adhuc Joannes Baptista non erat incarceratus, sed libere praedicabat; quia in Paschate quod fuit post annum et dimidium a baptismo Christi fuit incarceratus; et tunc Dominus publice coepit praedicare et docere, et in fine duorum annorum fuit crucifixus. Joannes vero Baptista uno anno ante Dominum fuit occisus; propter quod uno anno fuit in carcere detentus. Alia etiam solutio posset dari, scilicet quod Scriptura non facit vim in minutis numerorum; et propter hoc per praedictum numerum intelliguntur tres anni et dimidium; etsi numerus ille non perficiat totum; quia posito majori numero, non fit vis in minori. (1) Sed prima solutio verior est et melior. §. Sequitur de habitu corporis eorum; *amicti saccis*; ubi notatur, quod Ecclesia in sua senectute re-

(1) De propheta Esaia idem encomium habet S. Thomas in expos. in proemium ubi ait: *Modus enim istius prophetae planus est et apertus, unde ut dicitur in prologo, non videtur vaticinari de futuris, sed magis de praeteritis historiam texere.* v. Tom. 12. ed. Rom.

vertetur ad dies juventutis. Idem enim legis de praecone primi adventus ; scilicet de Joanne Baptista Matth. 3. v. 4. *et erat Joannes vestitus de pilis camelorum et zona pellicea circa lumbos suos.* Hoc etiam de Isaia legitur, qui non propheta sed, evangelicus praenunciator fuit dominicae passionis. (1) Isai. 20. v. 2. *Solve saccum de lumbis tuis.* Unde Isa. 50. v. 3. *Induam coelos tenebris, et saccum ponam operimentum eorum* quasi diceret : sancti praecones ultimi adventus lux sunt coeli splendentes virtutibus, tamen reputabuntur viles et miseri. Qui ergo pretiosis et mollibus induuntur non videntur esse nuntii vel praecones adventus Christi, sed magis recessus. Sequitur de habitu mentis eorum. Infra eod. (Apoc. 11. v. 10). *hi sunt duae olivae, et duo candelabra. Olivae* propter bona opera, quae in se habebunt. Eccles. 24. v. 19. (2) *quasi oliva speciosa in campis.* Vel propter opera miseri-

(1) Similia habet S. Thomas in cap. 3. Matth. ubi praedicatoribus applicat illud Chris. *servis autem Dei non convenit habere vestimentum ad speciem visionis, vel ad carnis delectamentum* etc.

(2) In cod. *Sap.* 24.

cordiae, quae exercebunt consolando desolatos Zachar. 4. v. 14. *isti sunt duo filii olei* idest splendoris *qui assistunt dominatori universae terrae.* Sed candelabra dicuntur propter lumen doctrinae, quod exhibebunt aliis, exhortando bonos et confortando et arguendo malos Matth. 5. v. 14. *Vos estis lux mundi*; et postea sequitur v. 16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus.* Et in nullo inclinabunt se Antichristo. Unde sequitur Apoc. 11. v. 4. *in conspectu Domini terrae stantes* idest Dei. Etsi casuri sint scilicet corporaliter in conspectu Antichristi, stantes dicit, quia in nullo obedient ei. Sequitur de fiducia et constantia eorum infra (Apoc. 11. v. 5.) *et siquis eos voluerit nocere, ignis exiet de ore illorum, et devorabit inimicos eorum.* Antichristus enim blandimentis, et comminationibus conabitur eos attrahere, sed non praevalebit, ut a proposito praedicationis eos cohibeat. Quia ignis, idest scientia spiritualis exibit de ore illorum, cui non poterunt resistere adversarii. Jerem. 23. v. 29. *nonne*(1) *verba mea quasi ignis* et

(1) Vulg. *Nunquid non etc.*

sermo meus *quasi malleus conterens petras* Eccles. 48. v. 1. *et surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius, quasi facula ardebat* Luc. 21 v. 13. *Dabo vobis os et sapientiam cui etc. Et devorabit inimicos eorum.* Idest devorandos eos ostendet, scilicet a daemonibus; Deuter. 32. v. 24. *devorabunt eos aves* idest daemones *morsu amarissimo*; et damnandos in ignem aeternum, ubi in perpetuum cruciabuntur Matth. 25. v. 41. ite (1) *maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabulo* idest Antichristo *et angelis ejus*, idest ministris, quod quidem fuit signatum 4. Regum 1. in duobus quinquagenariis, qui consumpti sunt ab igne, qui ad preces Eliae descendit de coelo (2). Sic Antichristus quum videbit eos inflexibiles esse tentabit eos occidere. Unde sequitur: si quis voluerit eos laedere, idest occidere morte cor-

(1) Vulg. *Discedite a me* etc.

(2) Elia siquidem non vindictae aestu motus sed zelo, idest propter injuriam, quae redundabat in Deum, fecit ignem descendere super eos, qui venerant ad ipsum capiendum vid. S. Thom. 22. q. 174. 5. ad 4.

porali, idest Antichristus (1). Sic et simili sententia sicut permisi oportet, eos occidi, idest comdamnari, qui Antichristum et suos praedicabunt et ostendent, esse damnandos.

§. Sequitur de potestate eorum: infra eod. (Apoc. 11. v. 36.) *hi habent potestatem claudendi coelum ne pluat diebus prophetiae eorum*, quae durabit per tres annos, et dimidium, et hoc fuit signatum 3. Reg. 17. ubi ad preces Eliae clausum fuit coelum, ne daret rorem nec pluviam annis tribus et mensibus sex. Vel coelum potest appellari Sacra Scriptura, quae celat nobis arcana Dei, quam illi quum volent aperient. Non enim semper praedicabunt; sed tempore opportuno, quia ut dicitur Ecclesias. 8. v. 6. *omni negotio tempus est, et opportunitas*. Habent etiam potestatem *super aquas convertendi eas in sanguinem*; ad litteram sicut (2)factum est in Aegypto per manum Moysis Exod. 8. *et percutere terram*

(1) De Antichristo pluribus in locis disserit S. Doctor 3. p. q. 8. 8. et eisdem ferme verbis utitur in Lect. 2. et seq. in 2. Thess. 2.

(2) In cod. deest *sicut*; sed necessario requiritur particula aliqua copulans, defectu amanuensis oblita.

omni plaga quotiescumque voluerint sicut Aegyptus plagis percussa fuit ; sed hac potestate non utentur ipsi , quia actus miraculi est ad utilitatem ; (1) tunc vero non erunt utilia propter hominum incredulitatem, et quia Antichristus etiam faciet multa miracula (2). Sequitur de morte illorum , et de illusione, quam facient eis mali Apoc. 11. v. 7. *cum finierint testimonium suum* idest praedicationem suam, scilicet post tres annos et dimidium ; *bestia quae ascendit de abyssu* idest Antichristus *faciet adversus eos bellum*

(1) Miracula enim fiunt ad confirmationem doctrinae, ut ait 1. p.q. 110. 4. ad 2. et 3. p. q. 43. 1. 4. et in 1. p.q. 114. 4. ad 2. agitur de utilitate miraculi, quatenus utilitas est una de quinque proprietatibus veri miraculi; vera enim miracula differunt a signis malorum in *efficacia, duratione, utilitate fine, et modo.*

(2) Falsa tamen ut probat iufra. Nam omnia miracula daemonum sunt falsa ratione rei, vel miraculi ut probatur 22. p. q. 178. 2. et in Matth. 24. Antichristus autem miracula faciet virtute daemonum; adeoque falsa ratione miraculi, et ad decipiendum 1. p. q. 114. 4. ad 1. et 2. d. 7. q. 3. 1. 1. Insuper in 2. ad Thess. Lect. 2. ait *aliquando fiunt aliqua mira, sed non praeter ordinem naturae, sed occultas habent causas, et haec multo magis faciunt daemones, qui virtutes naturae sciunt. . et haec faciet Antichristus, sed non quae habent rationem miraculi.*

et vincet illos et occidet eos cum bello scilicet multis diversisque disputationibus, et miraculorum operationibus, et vincet et occidet eos, scilicet corporaliter, *et corpora eorum jacebunt in plateis diversis* (*civitatis magnae*.) Vel quia simul occisi de una platea portabuntur in diversas plateas , ut videant eos homines et timeant imitari vel conformari eis. Vel forsitan in diversis locis occidentur; 2. ponitur locus ubi sunt occidendi ; quia in Jerusalem. Unde dicitur *civitatis magnae* , idest Jerusalem , quae dicitur magna propter duo ; primo quia semper pro magna est habita ; unde civitas regalis appellatur Isai. 52. v. 1. *Jerusalem civitas sancta*. In ea enim erant omnia sanctuaria ; in ea enim celebratur Deus ps. 86. v. 2. *gloriosa dicta sunt de tè, civitas Dei.* Secundo dicitur magna propter multa vitia et peccata, quae in ea facta sunt, et fient, sicut quondam erat magna in virtutibus. Unde sequitur *quae vocatur spiritualiter Sodoma*(1) idest *muta* a laude Dei Isai. 1. v. 10.

(1) Ita Glossa interlinearis citata idest *muta quia nemo praedicabit spiritualiter*.

Audite verbum Domini principes Sodomorum, et percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrae. Hoc dicit Isaias pro tempore Antichristi, quia, cum tunc essent mali,non tamen tantum,quantum erunt tempore Antichristi Tren. 4. v. 6. *major effecta est iniquitas filiae populi mei peccato sodomorum,* et *Aegyptus* idest tenebrosa et flebilis, quia ibit in tenebras exteriores *ubi erit fletus et stridor dentium* Matth. 8. v. 12.; *Ubi et Dominus illorum crucifixus est*; *cui ipsi servient* ad literam temporali passione; et spiritualiter crucifigetur in servis suis. Hebr. 6. v. 6. *rursus crucifigentes sibimetipsis filium Dei.* Unde dictum est Petro: vado Romam iterum crucifigi, quia quod fit servis suis sibi reputat Christus fieri Matth. 25. v. 40. *quamdiu uni ex minimis meis fecistis mihi fecistis* (1) et act. 9. v. 4. Paulo dictum est: *Saule Saule quid me persequeris?* etc. Tertio ponitur crudelitas, quam exercebunt in eos, et timor quem incurrent multi

(1) Vulg. *Quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis mihi fecistis.*

propter hoc *et videbunt multi de populis et tribubus et linguis et gentibus*: quidam propriis oculis; quidam fama, *corpora eorum per tres dies et dimidium* (1) jacere super terram, et hoc fiet ut magis terreantur homines, ne eis acquiescant. Sed quare hoc permittet Dominus, ut scilicet tam crudeliter et sic inhumane tractentur? Respondeo, ut notetur mirabilis Dei dispensatio, quia per hoc erit magis evidens eorum resurrectio. Unde sequitur *et corpora eorum non sinent poni in monumentis*. Ecce magna illusio, ne scilicet eorum memoria habeatur. Sed cum terra illa sit calida, numquam putrescent corpora illorum, eo quod per tantum temporis erunt in humanitate? et si foetebunt quomodo poterunt sustineri? Respondeo: non putrefient, quia solidata erunt propter usum ligni vitae, quo ipsi modo vescuntur, et vivunt in paradiso terrestri; tamen tamdiu possent sic esse, quod putre-

(1) In eodem capite Apoc. 11. v. 9. sed in codice omnino confuse, et praepostere, ut appareat ordo materici, non litterae,

fierent. (1) Vel potest dici, quod eorum corpora conservabuntur solida virtute divina, ut eorum bonitas magis appareat, et melius cognoscantur cum resurrexerint. §. Quarto poni-

(1) 1. p. q. 49. a. 5. Ad secundum sic ait: *Dicendum quod Elias sublevatus est in caelum aereum, non autem in caelum empyreum, qui est locus sanctorum; et similiter Enoch raptus est ad paradisum terrestrem, ubi cum Elia simul creditur vivere usque ad adventum Antichristi.* S. Thomas in eam descendit sententiam, qua creditur, in paradiso terrestri ali utrumque prophetam ligno vitae, quod post peccatum licet amplius nequeat hominem eximere a communi mortalium fato, tamen vitam magis prolungare potis esset; unde 22. p. q. 164. a 2. ad sextum ait, quod *homo si post peccatum de ligno vitae comedisset, non propter hoc immortalitatem recuperasset; sed beneficio illius cibi potuisset magis vitam prolungare. Unde quod dicitur, et vivat in aeternum sumitur ibi aeternum pro diuturno.* Quod fusius probat in 1. p. q. 97. 4. ubi ait: *unde non poterat virtus ligni vitae ad hoc se extendere, ut daret corpori virtutem durandi tempore infinito, sed usque ad determinatum tempus.* De Paradiso terrestri disserit fuse 1. q. 102. in quatuor articulis, ubi demonstrat paradisum illum in orientali plaga fuisse institutum, sed credendum est, in resp. ad 1. ar. 1. quod *locus Paradisi a cognitione hominum est remotissimus.* Probabile est igitur, prophetas morituros tempore antichristi, per tot secula conservari per esum ligni vitae; immo hoc probat explicite S. Thomas in 2. sentent. d. 29. a. 5. ad 4. ubi ait: *ita ut vita ejus auxilio ligni vitae prolongaretur sicut de Enoch, et Elia creditur* etc.

tur gaudium, quod mali habebunt de morte istorum ; idest *inhabitantes terram*, idest mali terrena amantes gaudebunt super illos, quia occisi sunt, et jocundabuntur, et munera mittent invicem prae gaudio putantes, se esse liberos et securos, illis occisis, qui eorum vitae et malitiae contradicebant. Sap. 2. v. 1. et 6. et 8. *dixerunt cogitantes apud se non recte venite ergo, et fruamur bonis quae sunt, coronemus nos rosis antequam marcescant.* Et hoc facient gaudentes, ut dictum est de morte eorum. Unde sequitur (Apoc. 11. v. 10.) *quoniam hi duo prophetae* scilicet Henoc et Elias *cruciaverunt eos, qui habitant super terram*: idest malos, quorum damnationes praedixerunt, et ita cruciandos annunciaverunt; vel *cruciaverunt eos* contradicendo iniquitati eorum. Sap. 2. v. 12. et 16. *Circumveniamus ergo justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis et diffamat in nos peccata disciplinae*; v. 16. *tamquam nugaces aestimati sumus ab illo* v. 19. *contumelia et tormento interrogemus illum* etc. postea sequitur mors turpissima. (1) Tunc

(1) Idest v. 20. *Morte turpissima condemnemus eum.*

enim mali cruciantur cum boni exaltantur. Vel cum eis sua praedicatione contradicunt. Sed cum deberet dicere *inhabitantes Jerusalem*, quare dicit *terram*? Respondeo; per hoc spiritualiter intelligitur, quod omnes sancti, qui terram universam inhabitant gaudebunt spiritu, et jucundabuntur corpore, et mittent invicem scilicet munera congratulationum quum *hi duo prophetae cruciaverunt* etc.(1) idest audacter restiterunt malitiae eorum Prov. 28. v. 1. *justus quasi leo confidens absque terrore erit.* Sequitur de eorum resurrectione inf. eod. Ap.v. 11. *et post tres dies et dimidium spiritus vitae*, idest anima, quae dat vitam *a Deo* scilicet missa *intrabit in eos* Ezech. 37. v. 6. (2) *Ecce ego mittam in vos spiritum, et vivetis.* Cum dicitur *a Deo* notatur quod resurgent corpora, et quod non naturaliter, sed miraculose. (3)

(1) Scilicet *impios*

(2) Vulgat. *et dabo vobis* etc.

(3) Quod resurrectio non sit naturalis, sed miraculosa probat S. Doctor in 3. p. supplemento q. 75. ar. 3. *Nullum enim principium activum resurrectionis est in natura, neque respectu conjunctionis animae ad corpus, nec respectu dispositionis, quae non potest a natura induci. Unde resurrectio simpliciter loquendo est miraculosa.*

Sed quaeritur de istis quomodo resurgent? aut sicut Lazarus, aut sicut Christus? Si primo modo, idest sicut Lazarus, fiet eis quodammodo injuria, quia iterum morientur; si secundo modo idest sicut Christus, igitur in corporibus glorificatis, et sic resurgent ante alios, quod est contra Apostolum Heb. 11. v. 40. *Deo nobis melius (aliquid) providente ut non sine nobis consumarentur*. Respondeo; non resurgent morituri iterum.(1) Quod quaeritur: utrum in corporibus glorificatis? dici potest quod sic; sed hoc erit eis speciale privilegium specialiter datum propter speciale testimonium, propter quod occiduntur. Sed si in corporibus glorificatis, quomodo ergo videbuntur ab hominibus? Respondeo, quod corpus glorificatum cum vult, et cui vult offert se; et cum vult potest fieri palpabile, et sic etiam potest se visibile exhibere, et hoc habet corpus

(1) Nam, ut probat in sup. 3. p. q. 77. a. 1. in corp. *Secundum positionem fidei resurrectio erit in vitam immortalem conformiter Christo, qui resurgens ex mortuis jam non moritur ut dicitur Rom.* 6. et q. 82. a. 1. demonstrat futura impassibilia resurgentium corpora, juxta illud 1. Cor. 15. *seminatur in corruptione resurget in incorruptione.*

glorificatum a natura glorificationis. (1) Dicunt tamen aliqui, quod cum se offert corpus glorificatum palpabile vel visibile, hoc est per miraculum. Vel potest dici, quod anima intrabit corpora eorum non ut organa, sed in materiam. Sed tamen magis videtur, quod corporabitur, ut ad organa, per hoc quod dicitur, quod spiritus vitae intrabit in eos. (2)

(1) Iisdem fere verbis hanc veritatem probat in sup. 3. p. q. 83. ar. 6. in corp. *Corpus ergo gloriosum habet a natura sua qualitates, quae sunt natae immutare tactum; sed tamen quia corpus est omnino subjectum spiritui, in potestate ejus est, ut secundum eas immutet tactum vel non immutet. Unde secundum naturam suam palpabile est corpus gloriosum; Sed ex virtute supernaturali ei competit ut cum vult palpetur a corpore non glorioso.* Et ita complectitur utramque opinionem ex auctoritate Gregorii, qui ait: *Dominus palpandam carnem praebuit, quam clausis januis introduxit, ut perfecte ostenderet post resurrectionem corpus suum esse et ejusdem naturae et alterius gloriae* Ibid.

(2) Alioquin non esset vera resurrectio, quae exigit proprie conjunctionem animae cum corpore.. Quinimmo ex hac indissolubili copulatione probat incorruptionem et impassibilitatem resurgentium In supp. 3. p. q. 92. a. 1. *Corpus enim humanum et quidquid in eo est erit perfecte subjectum animae rationali, sicut anima perfecte erit Deo subjecta. Et ita corpora illa erunt impassibilia.*

Unde sequitur Apoc. 11. v. 11. *et steterunt super pedes suos* vivi postquam surrexerunt. Sed quia superius dictum est, quod corpora eorum non foetebunt, sed erunt multum solida propter esum ligni vitae, habetur ergo, quod difficilius morientur, quam alii homines; et hoc est verum, quia gravissima erit eis mors, quia maxime vigebit in eis sensus, et sic maxime sentient. Quod etiam contingit in membris corporis humani, in quibus quanto magis viget sensus, tanto est major dolor si percutiantur, vel vulnerentur. (1) Timor magnus etiam erit ex hoc, ex tam subita eorum resurrectione: (Apoc. 11. v. 11.) *timor magnus cecidit*, sicut pondus opprimens, vel pro Dei reverentia, vel pro inferni poena: *super eos qui viderunt eos* scilicet jam gloriose resurrexisse. Job. 31. v. 23. *semper enim quasi tumentes fluctus super me timui Deum, et pon-*

(1) Siquidem dolor est passio animae in appetitu sensitivo, vel intellectivo 12. q. 35. 1. Ergo juxta proportionem potentiae sive sensitivae, sive intellectivae erit doloris quantitas; quapropter dolor interior est simpliciter major exteriori 12. q. 37. 1. ad 3. Unde quia in Christo perfectissima erat utraque potentia, ideo ejus dolor interior, et exterior fuit maximus 3. p. q. 46. 6.

dus ejus ferre non potui. Sequitur de mirabili assumptione eorum. (Apoc. 11. v. 12.)*et audierunt* Henoc, et Elias *vocem magnam* de coelo idest magnae potestatis *ascendite huc*, scilicet ad consortium justorum de medio hominum improborum: *ascendite*, qui prius descendistis humiliati et saccis amicti Luc. 4. v. 11. *qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur*; unde sequitur (Apoc. 11. v. 12.) *et ascenderunt in coelum in nube* sicut Christus, quia maxime ipsum imitati sunt in sustinenda pro eo tribulatione; sic et fient ei conformes in ascensione ejus; sed Christus propria virtute, illi vero in virtute Christi. Vel in nube, idest in corporibus subtiliatis (1) et levibus super ventum factis. Vel in nube, idest Christo duce Michae. 2. v. 13. *Ascendit pandens iter ante eos*; nec ascenderunt occulte sed pubblice, ideo sequitur *et viderunt illos inimici eorum*, scilicet cum gloria ascendentes, et cum honore deductos, ante sedem Dei, et Agni, idest Christi; unde poterunt dicere illud Sapien. 5.

(1) Subtilitas erit qualitas gloriosi corporis, de qua agit S. Doctor in sup. 3. p. q. 83. per totam quaestionem.

v. 4. (1) *nos insensati vitam illorum aestimabamus insaniam et finem illorum sine honore ; ecce quomodo computati sunt inter filios,Dei et inter sanctos sors illorum est*(2) Sequitur de plaga futura mundo propter eorum ascensionem ibidem v. 13. *et in illa hora* scilicet mortis, vel glorificationis eorum *factus*

(1) De poena damnatorum agit fuse Sanctus Thomas supl. 3. p. q. 97. per totam quaestionem.

(2) Quae habet S. Thomas de praedicatione Eliae tum ibi, cum in aliis operibus, probantur etiam Sanctis Patribus, et Doctoribus uti sunt S. Justinus Dialog. contr. Tryphon. S. Irenaeus Biblioth. Graec. L. 5. p. 66. Adv. haer. l. 5. c. 2. Tertullianus de anima c. 50. Origenes t. III. S. Augustinus de Civ. Dei l. 20. c. 29. et 30. Quaest. Evang. l. .1 c. 5. S. Prosper. in op. *Dimidium temporis* S. Gregorius l. 35. moral. c. 9. Insuper plurimi alii, ut Bossuet, Nat. Alexander Melchior Canus, Calmet etc. Ex quibus patet quam temerarius fuerit Berger in suo dict. V. *Elia* ubi audacter pronunciat, imprudenter opinatum iri de futura missione Eliae, ac eos visionarios, ac fanaticos agere, qui id tenent. Ad confundendam ejusmodi audaciam dimicarunt nobiles Theologi in additionibus ad ipsum Berger factis in editione Venetiis 1728. ad quam ne actum agamus lectorem remittimus, ubi praeterea digna est quae legatur narratio de Elia Jansenistarum t. 2. V. *Elia*.

est terraemotus magnus (1) ad litteram. Vel terraemotus, idest magna commotio in hominibus terrena amantibus, qui in morte eorum audacius commovebuntur ad destructionem fidelium , ad suam majorem damnationem et punitionem in inferno. (2) *Et decima pars civitatis cecidit* idest multi justi ad litteram ceciderunt gladio Antichristi. Unde sequitur *et occisa sunt in terraemotu nomina hominum* , idest homines digni honore , usque ad *septem millia* hominum, qui non curvaverunt genua sua ante Baal idest Antichristum. Unde ad litteram : occidentur ab Antichristo , qui eum nollent adorare. *Et reliqui in timorem sunt missi* hoc scilicet videntes Psal. 47. v. 6. *ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.*

(1) Glossa interlinearis *idest in ipso tempore glorificationis eorum, vel in illa hora cum Enoch, et Elias occisi sunt.*

(2) S. Augustinus id ipsum tenet dicens : Vel in illo terraemotu persecutio intelligitur, quam diabolus per malos homines exercere consuevit. In Glossa ord. ibid.

Circa statum Antichristi notanda sunt sex primo de ortu ejus 2. de progressu, ejus 3. de potestate ejus 4. de cultu et simulatione ejus, 5. de conflictu et persecutione ejus, 6. de morte et poena ejus. Circa primum notantur quatuor 1. Unde nascetur. 2. quomodo nascetur; 3. quomodo nutrietur in utero matris 4. ubi nascetur. Circa primum sciendum est, quod nascetur de judaeis de tribu Dan genes. ult. v. 17. *fiat Dan coluber* (1) *in via, cerastes in semita, mordens ungulas equi, ut cadat ascensor ejus retro*. Apoc. 13. v. 1. *Vidi de mari bestiam ascendentem etc.* (2) idest Antichristum nihil omnino secundum ra-

(1) Per haec verba plurimi putant praedici Antichristum de tribu Dan futurum. Unde Hiere. 8. *a Dan auditus fremitus est equorum ejus. Qui non solum Coluber, sed Cerastes vocatur. Cerasta enim graece cornua dicuntur, et hic serpes cornutus etiam perhibetur, per quem digne adventus Antichristi asseritur, qui contra sanctos morsu pestiferae praedicationis, et cornu potestatis armabitur.* Ita glossa ordinaria in hunc locum. *Isidor.* etc.

(2) Optime etiam hunc textum exponit S. Thomas; Ita enim explicat S. Ambrosius *Haec bestia Antichristum significat.* Rupertus: *ille draco, ille diabolus nunc alio quidem, sed vicino nomine bestia dicitur.* Vide glossam jam citatam in hunc locum.

tionem gerentem, sed omnia per crudelitatem; et ideo vocatur bestia. Gen. 37. v. 33. *fera pessima devoravit*(1) *eum.*(2) Ascendentem de mari idest de judaeis nascentem. Judaei autem dicuntur mare, quia etsi prius terra fuerunt culta Jerem. 2. v. 21. *Vinea mea electa ego te plantavi*,(3) et alibi vinea de sabbaoth domus Israel est culta, scilicet per legem, et prophetas, et amoena, tamen quia peccatum maximum fecerunt Christum occidentes, propterea instabiles et vagi facti sunt super terram incurrentes illam maledictionem Cain. Gen. cap. 4. v. 12. *vagus et profugus eris super terram*, et sic sunt mare, quod fluidum est, et amarum. Unde tren. 1. v. 8. *peccatum peccavit Jerusalem* scilicet crucifigendo Christum; *propterea instabilis facta est*. De mari ergo ascendit, idest de judaeis de tribu Dan, quae fuit in Israel vilissima tribus. Et propter hoc dicit *ascendentem*, quia de vili tribu veniet ad magnam potestatem *Dan Coluber*

(1) Fortassis hic. textus certe proprius non videtur talis materiae, sed tantum anologice sumitur.

(2) Vulg. *comedit*

(3) Vulg. *Ego autem plantavi te vineam electam.*

in via etc. Et hoc dicitur de Antichristo, quia ipse insidiabitur et nocebit obviantibus per praecepta et consilia. Cum dicit *ascendentem* ostendit, quod multum tolletur in altum per superbiam et potentiam; (1) Sed in fine dejicietur, ut lapsu graviori ruat prov. 29. v. 23. *Superbum* idest Antichristum *sequitur humilitas* idest dejectio. In hoc, quod dicitur *ascendet de mari*, signatur, quod cito erit casurus, quasi de instabili, et fluxibili fundamento, super quod aedificium diu stare non potest unde Apoc. 12. v. 18. dicitur *stetit super arenam (maris)* (2)Matth. 7. v. 26. 27. *similis est viro stulto qui aedificavit domum suam super arenam. Et descendit pluvia, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fu-*

(1) *Vel per alios malos se extollentem.* ut habet glossa interlinearis.

(2) Richar. *Quid convenientius intelligimus per arenam maris, quam gentilitatem ab omnibus divinae cogitationis, et boni operis fructibus infoecundam, et diversorum idolorum cultibus, et vitiorum amaritudinibus agitatam? quae bene arena dicitur, quia sterilis in bono, maris quia instabilis et amara in malo.* Ambros. *Per arenam maris multitudines reproborum, qui eo tempore futuri sunt designantur.* V. glossa in hunc loc.

it ruina illius magna. Sequitur secundum scilicet quomodo nascetur. Nascetur enim de fornicatione, non de virgine,sicut quidam finxerunt. Apoc. 11. v. 7. *Bestia quae ascendit de abysso* idest de fornicatione et peccato *faciet adversus eos bellum.* Vel sesecundum aliam expositionem: *De abysso*, idest de profunda et obscura tenebrositate malitiae, qua eritplenus totus. Apoc. 17. v. 8. *Bestia quam vidisti ascensura est de abysso et in interitum ibit* ; (1) etsi in principio antequam sublimetur videaturbonus, et tyranni impii et hypocritae ponent eum in regno, quod signatum fuit Dan. 7. v. 7. ubi dicitur *ecce bestia quarta* (2) idest regnum romanum, *ter-*

(1) *Ascensura est de abysso, quia per illos qui in peccatis profundi sunt ascendet in elationem.* Glossa ord.

(2) Ita exponit glossa ordinaria ex Hieron. *Mirum quod supra leaenam Ursum et Pardum in tribus regnis posuerit , et Romanum nulli, bestiae comparavit ; forte ut formidolosam faceret bestiam, vocabulum tacuit. Et quidquid in bestiis ferocius cogitamus, hoc romanos intelligamus, hebraei autumant, quia quod hic tacitum est in psalmo dictum est: vastavit eam aper de sylva etc. pro quo in haebraeo habetur. Omnes bestiae laceraverunt illam, quia in imperio Romano fuerunt omnia simul regna quae, prius fuerunt praeparata.*

ribilis scilicet ante fidem, atque *mirabilis* post fidei susceptionem; *dentes ferreos habebat magnos*. Hoc dicitur quia omnes domuit,et sibi subjugavit. Et paulo post *et ecce cornu aliud parvulum* idest Antichristus (1) *ortum est de medio eorum* qui tempore regni romani nascetur,et cum fiet discessio a romano imperio revelabitur 2. Thess. 2. v. 2. *nisi venerit discessio primum* idest a romano imperio, et *revelatus fuerit homo peccati*, idest de peccato conceptus *filius perditionis* idest Antichristus, qui de perditione, idest de fornicatione nascetur. Vel *filius perditionis* secundum Augustinum, quia ipse est fons peccati,

(1) Glossa interlinearis *Antichristus ignobilis obscuro natus loco*. et ordinaria ex Theodoreto. *Hic Antichristum innuit, qui inter decem cornua exoritur, et significat illum ex decem tres reges eversurum. Et ipsum parvum cornu vocat, ut a parva judaeorum tribu natum,conspicuum autem, ut qui deinde futurus sit illustris. Quin etiam os inquit loquens magna,hoc est arrogantia et superbia. Id aperte Paulus nos docet cum ait: nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati filius perditionis etc. faciet bellum cum sanctis. Verum haud diutius perseverabit, sed quam celerrime destruetur.* Ex quibus confirmatur, et explicatur angelica doctrina.

et perditio omnium malorum, et sui ipsius. (1)

Sequitur tertium quomdo nutrietur in utero matris,quia operatione diaboli. Nam sicut dicit Augustinus spiritus malignus descendet in uterum matris, et ex virtute diaboli confovebitur et implebitur Antichristus; non tamen erit in Antichristo diabolus, ut in daemoniacis ; (2) quia tunc non imputaretur ei peccatum, sed quia sic possidebit eum, quod pro sua voluntate inclinabit eum cum consensu liberi arbitrii Antichristi; vel super illud 2. Thessal. 2. v. 9. *cujus est adventus secundum operationem sathanae* glossa: non tamen sine consensu ut frenetur, qui culpam non ha-

(1) Id ipsum probat S. Thomas 3. p. q. 8. 8. ubi dicit quod Antichristus erit caput malorum omnium perfectione malitiae. Et in 2. Thess. 2. lect. 1. ait, quod Antichristus erit pejor omnibus malis, et in eo erit plenitudo omnium peccatorum; item quod superbia ipsius erit major superbia omnium praecedentium. Ibid.

(2) Siquidem ut probat 3. p. q. 8. 8. Antichristus non erit unitus diabolo in persona. Et 2. Thess. 2. lec. 2. Antichristus dicitur filius perditionis idest, diaboli non quidem per naturam ,sed per suae malitiae complementum, quae in eo complebitur.

buit.(1)quia si sic vexaretur a diabolo non imputaretur quodcumque ageret. Quod autem incipiat esse malus ex utero matris probatur per illud. Es. 48. v. 8. *transgressorem de ventre vocavi te*: sicut de Joanne dicitur Jer. 1. v. 5. *priusquam te formarem in utero novi te.* De matre Antichristi, dicitur Apoc. 17. v. 3. *vidi mulierem sedentem super bestiam cocineam plenam nominibus blasphemiae.* Sequitur quartum, de loco scilicet ubi nascetur, quia in Babilon magna mater fornicationum et abominationum terrae. Et statim sequitur de Antichristo Apoc. 17. v. 6. *vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et martyrum Jesu.* Plenam, etsi non satiatam; velut enim ebria exultavit cum sanctos occidendo se vicisse existimaverit. Per sanctos intelliguntur illi, qui ante adventum Christi fuerunt occisi 4. Reg. 21. v. 16. *sanguinem innoxium fudit Manasses multum*

(1) Glossa enim interlinearis ita habet *Quia diabolo instigante totum faciet non tamen sine sensu*, (melius *consensus* ut ait S. Thomas:) *ut phrenetici qui culpam non habent de malis.* Et glossa ordinaria ex Chrisost, et Theophil: abolebit claritate adventus sui eum, cujus adventus est secundum operationem satanae.

nimis donec impleret Jerusalem , usque ad os. Idest martyres , qui in tempore testes intelliguntur, sancti, qui propter adventum Christi et propter ejus fidem,et testimonium fuerunt cisi. Ideo dicitur *martyrum Jesu* haeb. 11. v. 37. lapidati sunt , et occisi sunt in occisione gladii etc. de utrisque dicitur Matth. 23. v. 34. *Mitto ad vos prophetas et sapientes et et scribas, et ex illis occidetis et crucifigetis , et ex eis flagellabitis in synagogis vestris, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram etc.* Unde bene dicitur ebria ; sicut enim ebrius etsi non habeat necesse bibere ; tamen appetitum non amittit; sic mali etsi multis bonis noceant, sitis tamen nocendi non extinguitur, sed crescit potius appetitus. (1)

Sequitur de progressu Antichristi. Circa quod notatur 1. ubi nutrietur 2. a quibus 3.

(1) Glossa ord. *Sicut ebrius nihil timet, sic terrenis inhaerentes in tantum excoecabuntur amore terrae, ut nec Deum diligant, nec poenas timeant.* Et lit. K. *Ebriam idest depressam vindicta pro effusione sanguinis , ut prae doloribus nimiis nesciat ubi sit.*

qui primi ei adhaerebunt 4. qua aetate incipiaent haec omnia.

§. Circa primum sciendum est, quod nutrietur in illis duabus civitatibus in *Corozaym et Bethsayda* ; unde super illo verbo *vae tibi Bethsayda* Matth. 11. v. 21. dicit Augustinus: ideo imprecatur, et improbat Dominus istis civitatibus, quia in eis conversabitur filius perditionis, idest Antichristus.

§. 2. A quibus nutrietur; quia a maleficis et magis babilonis, (1) qui docebunt eum omnem artem magicam ; sicut enim dicit Augustinus: nutrietur enim aspibus malignis, qui propter incantationes suas continuo ei famulabuntur, et assistent ei.

§. 3. Sciendum est, quod primo adhaerebunt ei iudaei, et populus iudaeorum Ioan. 5. v. 43. *si alius veniet* (2) *in nomine suo et illum accipietis*. §. 4. in qua aetate erit cum

(1) Artibus magicis maxime utetur Antichristus de quibus in Apoc. Cap. 13. agitur in glossa; nam arte magica ascendet in aera, ferentibus eum daemonibus; miracula praestigiis suis operabitur per diabolum. Per ipsum enim draco imposturas suas exercens publice adorabitur. Vid. loc. cit.

(2) Vulg. *Venerit*.

haec incipient, quia in adolescentia: Ecclesiastes. 4. v. 15. *vidi cunctos viventes qui ambulant sub sole cum adolescente secundo*,(1) idest cum antichristo. Nam primus adolescens fuit Christus, cui adhaerere debemus.

Sequitur de potestate antichristi circa quod notantur sex 1. de potestate quam habebit, nequitia instigante 2. de potestate, quam habebit a principibus. 3. de potestate quam habebit ad omnes nationes 4. de potestate violenta, quam exercebit per suos subiectos. 5. de potestate quam habebit a diabolo. 6. de usu dictae potestatis. §. Circa primum sciendum est, quod potentia antichristi erit maxima, quam, propria instigante malitia habebit, de qua dicitur apoc. 13. v. 2. *et bestia, quam vidi similis*

(1) Origen. et Victorinus in glossa ordin. in hunc locum: *Post generalem sententiam quae, omnibus patet, quod melior sit adolescens pauper sapiens, quam rex senex et insipiens, super Christo et diabolo sic interpretantur. Vidit ergo in spiritu Ecclesiastes viventes omnes qui possunt adolescentis esse participes, dicentes: Ego sum vita: veteri stulto rege dimisso, Christum sequi, simul duo ex Israel populi significantur; prior qui ante adventum fuit, et posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est, qui prior non penitus est abjectus. etc.*

erat pardo propter varios modos decipiendi, quia valde erit perversus, et plenus omni nequitia. (1) Ier. 13. v. 23. *si mutare potest aetiops pellem suam, et pardus varietatem suam.* (2) Assimilatur autem pardo propter varietatem fraudulentiarum suarum. Fraudulentus valde erit Eccles. 11. v. 31. *multae insidiae sunt dolosi* idest Antichristi; notatur ergo in pardo ars decipiendi, quam habebit, quia illos, quos decipiet, tales faciet, ut sint digni igne gehennae. Vel comparatur pardo, propter variam philosophorum et magorum affectionem, quam tenebit Item erit potentia sua quan-

(1) Ambrosius: per pardum, qui fertur diversos colores habere, hyppocrisis Antichristi designatur. Qui cum sit futurus homo nequissimus, variis virtutibus se decolorabit, ut facilius stultos quosque decipiat. Videantur aliae sententiae in hunc locum. Et Augustinus ibid. *Pardo propter varietatem gentium similavit. Et quia temporibus Antichristi cum varietate gentium, et populorum regnum illius erit commixtum, pedes tamquam ursi, duces ejus, os ejus, jussio ejus.*

(2) Idem textus citatur a Lyrano N. 5. *Et bestia propter varietatem vitiorum in quibus obstinatus erit secundum illud Jerem. 1. si potest etc.*

tum ad carnis lasciviam. Iob. 40. v. 11. (1) *virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo ejus in umbilico.* etc Et ideo assimilatur urso Apoc. 13. v. 2. *Et pedes ejus sunt* (2) *pedes ursi*, qui est luxuriosum et immundum animal. Unde Dan. XI. v. 37. *et erit in concupiscentia* (3) *faeminarum nec quemquam Deorum timebit.* (4) Item erit superbissimus et crudelis ut leo Apoc. 13. v. 2. *et os ejus sicut os leonis.* Ierem. 4. v. 7. *ascendit leo* idest antichristus *de cubili suo et praedo gentium se levavit. Egressus est de loco suo, ut ponat terram tuam in solitudinem.* (5) Sequitur secundum, scilicet de potentia, quam habebit a principibus, qui achaerebunt ei, et erunt de familia antichristi. Et non solum principes, sed optimates et capita populorum. Amos. 6. v. 1. *Vae*

(1) Vulg. *fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus ejus in umbilico.* Sed ejusmodi mutationes haud dici possunt variantes; unde vulgata in omnibus apparet integra, nam hae variationes leviusculae sunt similesque nullis.

(2) Vulg. *sicut.*

(3) Vulg. *concupiscentiis.* etc.

(4) Vulg. *Curabit.*

(5) Haec omnia tribuuntur Antichristo a pluribus sanctis Patribus in illa glossa ordinaria citatis.

qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte samariae, idest in vana spe et confidentia vestra; *optimates capita populorum ingredientes pompatice (domum Israel)* (1) idest superbe contra Christum ad servitium antichristi. Et *separati estis* scilicet ab electis, et sanctis *in diem malum*, idest in diem tribulationis et afflictionis tempore antichristi: et *appropinquantis solio iniquitatis* idest obsequio et dominio antichristi Apoc. 13. v. 1. *vidi de mari bestiam habentem capita septem et cornua decem* (2) per quam intelliguntur universi principes mali, qui adhaerebunt ei, et impugnabuut observantes decalogum, idest legem Dei, inter quos erunt multi apostatae christiani veritati resistentes, et prohibebunt fieri Baptismum Apoc. 16. v. 12. *et sextus Angelus ef-*

(1) Haec verba desunt in codice, certe propter amanuensis negligentiam; sed debent apponi, cum contineant praecise id, in quod commentum cadit, ut patet ex se.

(2) Glossa interlinearis *idest principes et universos malos, idest eos, per quos principes impugnant decalogum.* glossa ordinaria Haimo. *Per septem capita omnes reges intelliguntur, per decem cornua omnia regna, multas enim potestates hujus saeculi habebit sibi subditas, quibus et honorem dabit et mundi regna, Domino permittente.*

fudit phialam suam in flumen (illud) magnum Euphratem, et siccavit aquam ejus , idest baptismum fieri impedivit , *ut prepararetur via*, scilicet antichristo, et daemonibus in *regibus* idest in falsis christianis , qui in baptismo fuerunt ut reges uncti; *ab ortu solis* recedentibus scilicet a baptismo, in quo sol, idest illuminatio gratiae datur : et de multis habebunt victoriam corporaliter tamen, quia eos occident, et flagellabunt.

§. Sequitur tertium scilicet de potestate ejus quantum ad omnes nationes Apoc. 13. v. 7. et. 8. *Data est (illi) potestas in omnem tribum* quoad judaeos majores , *et populum* quoad judaeos minores; *et linguam* quoad malos christianos *et gentem* quoad paganos ; *Et adoraverunt eum* , scilicet bestiam (1) idest antichristum , se illi humiliando *omnes qui habitant in terram*, quorum qui sunt reprobi nomina non sunt scripta in libro vitae Agni, id-

(1) Ambr. Per terram peccatores homines designantur, sed quomodo diabolum adorabunt quem non videbunt? sed adorabunt Antichristum, et in Antichristo diabolum v. glos. ord. in hunc loc.

est Christi.(1) Hic liber est ipse Agnus,in quo erant ipsa nomina, antequam fierent Io. 1. v. 3. et 4. *quod factum est . in ipso vita erat, et vita erat lux hominum* ; ipse enim est mens Dei et sapientia. Unde sicut Domus est in mente artificis priusquam fiat actu, sic omnia fuerunt in filio Dei, qui omnium erat exemplar et idea. Sic est ergo liber (vitae) inquantum Deus; (2) inquantum homo est etiam liber vitae, quia dedit nobis exemplum vivendi Eccles. 24. v. 32. *Haec omnia liber vitae et testamentum Altissimi,et agnitio veritatis*;

(1) Ambros. liber vitae praedestinatio est Dei omnipotentis; reprobi non sunt scripti in libro vitae, quia non sunt praedestinati ad vitam aeternam. Rupertus. In libro vitae, idest in coelo,ubi ergo scripta sunt nomina etc. Vid. glos. or. in hunc locum.

(2) S. Thomas pluribus in locis id ipsum demonstrat de libro vitae 1. p. q. 24. 1. et de veritate q. 71. *Liber Dei est Christus, vel est praedestinatio, seu* notitia ejus 1. q. 24. 1. 4. Et in 3. d. 31. q. 1. 2. probat Christum secundum naturam humanam dici librum vitae, quia est universale exemplar vitae, et in 1. q. 39. 8. ait quod liber vitae in divinis dicitur essentialiter non autem personaliter; et quod appropriatur filio ratione notitiae, Spiritui Sancto ratione vitae. Et in ps. 39. ait, quod Pater dicitur caput libri, quia est principium filii. V. 3. d. 31. q. 1. a. 2. q. 1. 4.

agni dico, qui occisus est in Abel, et in ceteris membris suis. (1) Vel signatus occidi in morte Abel ab origine mundi, idest statim post originem. Vel occisus est et praevisus, et praeordinatus occidi ab aeterno in tempore. Unde ab origine idest ante originem mundi Eccel. 24. v. 14. *ab initio et ante secula creata sum* idest praevisa creari, quantum ad humanitatem, cujus pars fuit anima a Deo creata. Sic ergo potestatem habebit quantum ad omnes nationes, quia de omnibus nationibus mundi habebit multos.

§. Quarto sequitur de potentia violenta quam exercebit per suos, et potentia inducente. Potentia inducens erit operatio miraculorum Apoc. 13. v. 13. *et faciat signa magna ut etiam ignem faciat* (2) *de coelo descendere in terram* ad literam, per doemonum operationem. nec est hoc incredibile cum hoc alia

(1) In glossa ord. Occisus in suis, ut in Abel, vel quia ante omnia dispositum est, quod in fine temporum occideretur. Vel occisus idest in agno mystice, quem Abel obtulit, vel in ipso Abel a fratre occiso praefiguratus est. Ambros. Agnus ab origine mundi occisus est, quia ejus mors ab exordio generis humani in sanctis patribus praefigurata est.

(2) Vulg. *fecit*.

vice fecerit Iob. 1. v. 16. *Ignis venit, et cunctas oves puerosque consumpsit* (1). Et hujus ratio est, quia in iis, quae sunt naturae habet diabolus potestatem, permissione Dei. Vel ignem faciet de coelo descendere, quia spiritus malignus descendet in falsos apostolos, et nuncios antichristi; sicut Spiritus Sanctus descendit in Christi apostolos. (2) Et hoc publice faciet, unde sequitur in praemissa auctoritate Apoc. *in conspectu hominum.* Unde jactabunt, se esse meliores, quam apostoli Christi fuerint, qui spiritum receperunt in conclavi act. 2. v. 2. *factus est repente de coelo sonus* etc, (3) et per hoc multos ad se convertet. Unde dicitur Apoc. 13. v. 14. Et per

(1) Vulg. *Ignis Dei cecidit e coelo, et tactas oves puerosque consumpsit.*

(2) Omnes hujusmodi expositiones probantur in citata Glossa. Verbo *Ambros.* qui ait: legimus in libro Job. diabolum ex permissione Dei ignem de coelo fecisse descendere et oves Job. puerosque consumpsisse. Quod ergo illic per semetipsum fecit, hoc per Antichristum et sequaces ejus extremo tempore faciet.

(3) Ita enim exponit glossa ordinaria verbo *in conspectu ut omnes nimirum videre possint, cum apostoli in conclavi acceperunt.*

hoc seducet multos habitantes in terra idest, finaliter amantes terrena, et divina postponentes. 1. Mach. 1. v. 43. 44. *ut relinqueret* (1) *unusquisque legem suam ; et consenserunt omnes gentes secundum verbum regis Antiochi*, idest Antichristi. *Et faciet multa signa*;(2) ideo sequitur Apoc. 13. v. 14. *propter signa quae data sunt eis* (3) scilicet permissione divina ipsis falsis apostolis , *quare in conspectu bestiae*, idest Antichristi, ad ejus invocationem miracula (4) facient ejus apostoli. Et ideo faciet se idem Antichristus adorare ab hominibus. Unde dicitur Apoc. 13. v. 14. *et dicet* idest praecipiet *habitantibus in terram*, *ut facient imaginem bestiae* idest Antichristi , conformando se ipsius malitiae ; sed heu,quot sunt hodie, qui portant imaginem bestiae idest Antichristi secum impressam in cordibus suis per prava opera ! Qui-

(1) Scilicet *Scripsit rex Antiochus omni regno suo, ut esset omnis populus unus, et ut relinqueret etc.* In codice mutilus est textus, quippe ad sensum affertur.

(2) Vulg. *Et fecit signa magna.*

(3) Vulg. *illi.*

(4) Scilicet falsa, ut jam dixit superius.

bus dicitur Matth. 12. v. 20. *Cujus est imago haec et superscriptio*?,Et propter hoc bonum est, quod faciamus consilium Apostoli 1. cor. 15. v. 49. *sicut portavimus imaginem terreni portemus imaginem coelestis.* Ipse etiam Antichristus faciet fieri imaginem suam statuam, quae dabit responsa potestate daemonis Apoc. 13. v. 15. *Et datum est illi* scilicet Antichristo (data est) potestas *ut daret spiritum imagini bestiae, et ut loquatur* ipsa *imago bestiae.* Et in hoc apparebit magna ejus potestas, quia ipsam imaginem faciet loqui. (1) Ergo videtur quod habebit spiritum? Respondeo. Verum est quod habebit spiritum inhabitantem, vel residentem non unitum, ut ipsa imago bestiae loquatur, sed ad litteram per spiritum praesidentem sicut antiquitus de idolis daemones dabant responsa. (2)

(1) Ambrosius. Sed et hoc quosdam magos fecisse legimus; faciebant quippe per artem necromanticam, ut statuae viderentur moveri, et loqui. Imago speciem habet hominis, sed non est homo. Similiter et Antichristus propter operationem signorum putabitur esse Deus etc.

(2) Vide 1. p. q. 89. 8. 2. ubi ex Augustino probat S. Doctor. dispensatione divina permissum aliquando fuisse, ut non dominante arte magica, sed dispensatione occulta, quae pytonissam, et Saulem latebat se ostenderet spiritus justi etc. Vide etiam 22. q. 95. 4. 2.

Vel spiritualiter exponendo *imagini bestiae* idest illis, qui conformabuntur bestiae idest Antichristo, per consensum imitando ipsum, dabit spiritum, idest ut variis linguis possint loqui (1). §. Sed quomodo hoc dabit diabolus qui etiam non potest dare scientiam? (2) Respondeo Diabolus autem faciet eos loqui secundum visionem hominum; vel quia ipse in eis loquetur (3).

§. Item sequitur de potestate violenta quam exercebit per suos apostolos Apoc. 13. v. 11. *Vidi aliam bestiam ascendentem de terra* idest psuedo Apostolos, ubi notatur eorum crudelitas in eo, quod dicit *bestiam*, quia nihil facient, aut intelligent secundum usum rationis; sed crudeliter saevient in sanctos. Deutero. 32. v. 24. *dentes bestiarum immittam*

(1) Haec etiam expositio probatur pluribus in glossa citatis.

(2) Etenim etsi in daemoniacis videantur signa scientiae proprie dictae, tamen daemoniaci nesciunt quid loquantur, quando daemon loquitur in eis; sicut nec serpens, quo diabolus tentavit Evam, nec asina qua angelus locutus est ad Balaam. 22. q. 165. 2. 4.

(3) Vid. 22. q. 171, 6. 1. et in Job. 41. lect. 2. Item in Isai. 13.

in eos, idest falsos apostolos Antichristi, qui eorum mala doctrina corrodent fideles. Qui ut serpentes furebunt in sanctos. ps. 57. v. 5. *furor illis secundum similitudinem serpentis*. Vel *dentes bestiarum*, idest malos christianos et apostatas, qui deterius ecclesiam persecuntur, quam gentiles, de quibus in ps. 56. v. 5. *dentes eorum arma* scilicet ad defendendum sum principem idest antichristum et suum errorem; et *sagittae* ad fidelium percussionem, *et lingua eorum gladius acutus*; corda siquidem seducentes per pravae, et damnabilis doctrinae eruditionem. Falsi enim christiani et apostatae apostolos antichristi falsos fovebunt, et nutrient, et defendent. Et ideo signanter dicit *ascendentem de terra* idest nutritam et defensam ab amatoribus terrenorum. Sed eorum finis descensus est, cum in principio per superbiam et operationem diaboli ascendant. ps. 72. v. 18. *dejecisti eos dum allevarentur*.

§. Sequitur de potestate, quam habebit Antichristus a diabolo, Deo permittente, et haec potestas erit quantum ad miracula facienda Apoc. 13. v. 2. *Et dedit illi* scilicet Antichristo, *draco virtutem (suam)* idest diabolus faciendi miracula secundum quod dicit glos-

sa (1). Sed miracula fiunt ad manifestationem Dei; sed Deus non manifestabitur per opera Antichristi; ergo non erunt miracula. Item diabolus non habet potestatem nisi in naturalibus, et non in libero arbitrio (2). Respondeo. verum est, quod non erunt miracula, sed magis mirabilia; (3) miraculum enim, ut dictum est, fit ad cognoscendum Dei virtutem. Habebit etiam posse ad seducendum multos. Unde sequitur *Et dedit illi draco virtutem et potestatem* (*magnam*) seducendi scilicet multos, ita quod dum dicit *virtutem* referatur ad potentiam miraculorum; cum autem dicit *potestatem* ad potestatem sedutionis. (5)

§. Sexto quaeritur de usu potestatis Antichristi, et de progressu quantum ad duo: pri-

(1) Interlinearis jam citata.

(2) Hinc pluvia et venti, et quaecumque solo motu locali fiunt, possunt causari a daemonibus 12. q. 80. 2. At in liberum arbitrium nullum directe exercere possunt influxum absolutum neque sunt causa peccatorum nostrorum directe, sed indirecte scilicet persuadendo vel proponendo aliquid appetibile 12. q. 75. 3.

(3) V. 1. q. 110. 4. ad 2.

(4) V. 1. q. 114. 4. ad 1. et rursus videatur de miraculis Antichristi falsis 22. q. 178. 1. ad 2.

mo quantum ad se, secundo quantum ad suos. De primo dicitur Apoc. 13. v. 7. *Et datum est illi* scilicet Antichristo *bellum facere cum sanctis et vincere eos. Datum* idest permissum a Deo, quia nihil habebit nisi quantum ei dabitur permissione divina. Et ex seipso nihil nisi propria malitia (poterit) facere bellum cum sanctis per blandimenta et promissiones, et commissiones, et exhortationes, et vincere eos corporaliter tantum si sunt praedestinati, vel spiritualiter aliquos, qui non sunt praedestinati. Quos enim per fraudolentiam non poterit frangere aperte debellabit per violentiam. Dan. 11. v. 40. *ingredietur terra s et conteret et pertransiet* quia scilicet non inveniet resistentiam, et ibidem dicitur v. 41. *et introibit in terram gloriosam et multi corruent*; quia ei resistere non poterunt propter ipsius potentiam. Dan. 11. v. 21. 22. *Obtinebit regnum in fraudolentia et brachia pugnantis expugnabuntur a facie ejus et conterentur.* Secundo de usu potestatis ejus quantum ad suos Apoc. 16. v. 13. vidi *de ore draconis, et de ore bestiae* idest Antichristi (1) *exire*

(1) Os Draconis idest daemonis, et os Antichristi sumun-

tres spiritus immundos per quos intelliguntur pseudo-prophetae et pseudo-apostoli, qui ab Antichristo mittentur in orbem terrarum. Qui dicuntur spiritus propter subtilitatem et astutiam malitiae, quam in decipiendo habebunt. Sed immundi dicuntur per sordida opera nequitiae et iniquitatis. Exire dicuntur non quocumque modo, sed in modum ranarum exeuntium scilicet de luto; sic et isti lutosi erunt per luxuriam et pravam operationem. ps. 52. v. 1. *Corrupti sunt et abominabiles facti sunt in iniquitatibus.* Ose. 1. v. 10. *facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt* Assimilantur etiam ranis propter eorum loquacitatem, et verbositatem, et propter fidei quietem, quam auferent per faetentis doctrinae Antichristi disseminationem. Hi sunt inimicus homo, qui in agro domini superseminavit zizaniam Matth. 13. v. 25. Iob. 16. v. 21. *verbosi amici mei.* Et alibi(Iob. 11. v. 2.)*nunquid vir verbosus justificabitur?* quod idem est ac non, sed damnabitur. Et bene dicun-

tur veluti pro eodem, et recte quidem daemon et Antichristus sunt unum tantum caput malorum; quia Antichristus dicitur caput eo quod in eo reperietur plenissime malitia diaboli 3. q. 8. 8. ad 1.

tur (1) *tres* propter infelices tres miserias mundi, quas sequentur, de quibus 1. Ioan 2. v. 16, *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum et superbia vitae.* Vel tres dicuntur quia sacramentum (2) Trinitatis impugnabunt, et spiritualiter, et principaliter Baptismum fieri prohibebunt Dan. 11. v. 27. 30. 31 *Cor eorum erit ut malefaciant, et mendacium loquantur adversus testamentum sanctum,* (3) *et polluent sanctuarium fortitudinis, et auferent juge sacrificium, et dabunt* idest praedicabunt *abominationem , in desolationem* idest Antichristum.

Item potest exponi praedicta auctoritas de malis advocatis. (4) Dicit ergo *vidi de ore draconis et de ore bestiae* idest diaboli *exire*

(1) Scilicet spiritus immundi.

(2) Idest Mysterium

(3) Vulg. *Duorum quoque regum cor erit ut malefaciant, et ad mensam unam mendacium loquentur etc.*

(4) Expositio de malis advocatis etiam habetur in glossa citata. Nam ait per istos *tres spiritus immundos significantur mali relatores, advocati dolosi et adulatores, qui sua voracitate mundi potentes excitant ad contentiones.* Vid. in Glossa or. lyr. *moraliter* n. 12.

tres spiritus immundos in modum ranarum ; per quos spiritus possunt significari tria genera advocatorum , qui ut ranae pacem et quietem hominum perturbant ; viventes in luto deliciamur, et falsas leges fingunt et allegant, contra quos dicitur Jsa. 10. v. 1. vae qui conditis leges iniquas. Alii veras male esponendo depravant, ut possint vincere quaestiones per falsam legum expositionem, ut postea melius ab eis remunerentur, et manus eorum muneribus impleantur, contra quos Isai. 5. v. 20. 23. *vae qui dicitis bonum malum etc. vae qui justificatis impium pro muneribus et justitiam justi aufertis abeo.* Tertii, qui per deceptiones frivolas et inutiles causas ampliant, et dilatant , et fovent causas injustas scienter Sap. 1 v. 1. *diligite justitiam qui judicatis terram.* Item de ore bestiae dicuntur exire, causa superbiae et vanitatis (1) quam habent. superbiunt enim in suis advocationibus, et clamant et inflantur ut ranae ; scilicet ut videantur ab adversariis frangi. Item fovent causas, et defendunt causa laudis, ut scilicet per hoc pos-

(1) In cod. *varietatis*. Sed est error amanuensis.

sint magni aestimari, et laudari ab hominibus, et honorari. Et omnium istorum efficacia a quo sit ostendit evangelista dicens Apoc. 16. v. 14. *Sunt enim spiritus daemoniorum*, idest a daemonibus ducti. Sed quid erit de istis prophetia dicit Isa. 5. v. 24. Sicut stipulam, et ligna devorat flamma *ignis, et calor flammae exurit ; sic radix eorum quasi favilla erit , et germen eorum ut pulvis ascendit*, et quare? *abjecerunt enim legem Domini exercituum, et eloquium* idest justitiam *sancti Israel blasphemaverunt*, Isa. c. 5. v. 13. *propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam*; idest habere noluit.

Viso de potestate Antichristi, sequitur videri de cultu et simulatione ejus. Circa quod videamus tria; primo quem cultum , et quam simulationem exercebit, ut trahat ad se judaeos. 2. quem cultum exercebit ut trahat ad se paganos; 3. quem cultum exercebit, et quam simulationem, sive fraudem, ut trahat ad se christianos. Et circa hoc quatuor videbimus. 1. de simulatione, quam per se exercebit 2. quam exercebit per pseudo prophetas et apostolos. 3. de efficacia sive effectu simulationis quantum ad se 4. quantum ad alios §. Circa primum scien-

dum est quod ad hoc, ut attrahat ad se judaeos dicet, et simulabit, se esse messiam promissum in lege, quem judaei adhuc expectant verum Deum et verum hominem. Et reaedificabit templum Salomonis, dicens, se velle ritum Moysis 2. Thess. 2. v. 4. *qui adversatur tollitur super omne, quod dicitur Deus : aut quod colitur ita, ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus* , gloriosus: Augustinus *quod dicitur* scilicet ficte ab idolatris *aut quod colitur* in veritate a fidelibus: dicet in judaeis se velle destruere omnem idolatriam Dan. 11. v. 36. *elevabitur et magnificabitur adversus omnem Deum , et adversus Deum Deorum , et loquetur magnifica et dirigetur donec com pleatur iracundia perpetrata.* Veruntamen secundum veritatem cor ejus erit ad destruendum cultum Dei. Dan. (1) *cor ejus* erit, intentio scilicet, adversus testamentum sanctum usque ad principem *fortitudinis magnificatus est , et ab eo tollet juge sacrificium* 2. Ut attrahat ad se gentiles, et

(1) Loc. cit. Ad sensum tamen citantur diversi textus sparsim per ipsum capitulum.

paganos et idolatras, faciet simulacrum et statuam, et per incantationem mittet in eam spiritum malignum ad dandum responsa. Et vocabis eam Deum Maozim (1) Apoc. (loc. cit.) *Et datum* est scilicet permissione divina *ut daret spiritum imagini bestiae* Dan. 11. v. 37. *Deum patrum suorum non reputabunt.* v. 38 *Deus autem maozim in loco suo venerabitur, et Deum quem ignoraverunt patres sui colet, maozim* autem in tempore praesidium; (2) quia ponetur edictum et mandatum: quod quicumque fugerit ad statuam illam sit securus, et non occidatur ob reverentiam statuae. Hanc etiam statuam faciet ab homnibus adorari Apoc.

(1) מעזים Mahuzim *fortitudinum* in plurali, vel robura, idest summum robur. nam a radice עזן *roboravit* inde substantivum masculinum מעון robur, arx, munitio. At quid hoc nomine significetur arduum erit definire. Quidam intelligunt simulacrum Jovis Olimpici; malunt alii Martem significari; Porphirius apud S. Hieronymum ait Deum Maozim cultum fuisse in Modin. vid. Calmet in hunc locum ולאלה מעזים על-כנו יכבד ad literam *et Deum mahuzim super basi sua glorificabit.* Puto cum Divo Thoma melius significari simulacrum, vel statuam, de qua in Apocalypsi: quatenus nomen fortitudinis imponet ipsi Antichristus ad ostendendam potentiam suam, et superbiam.

(2) Ita in Glossa ordinaria.

11. v. 14. *Et faciet ut quicumque non adoraverit imaginem bestiae occidatur* §. 3. Sequitur de cultu, simulatione, et fraude quam exercebit per se ut trahat ad se, et decipiat christianos. Nam ipse filius perditionis dicet, et affirmabit, se esse Christum, et venisse ad judicium sicut promisit in evangelio, et ostendet se mortuum et resurget. Apoc. 13. v. 3. *Vidi unum de capitibus suis* idest diaboli scilicet Antichristum *quasi occisum in mortem, et plaga mortis ejus curata est.* (1) Bene igitur dicitur esse unum de suis capitibus, sive caput suum, quia dicet, se esse principium sui ipsius, (2) sicut dicebat Christus de se Joan. 8. v. 25. *principium qui et loquor vobis.* Jsai. 47. v.

(1) Ita explicat glossa interlinearis *Antichristum fingentem se tamquam mortuum.* Et in glossa ordinaria. Andr. *Spiritualis Draco et Sathanas qui suam signis, et mendaciis prodigiis potestatem impertitur Antichristo, idque ad instabilium hominum ruinam, et interfectionem etc. Simulabit se Antichristus mortuum, et per triduum latens, post apparebit dicens se suscitatum.*

(2) Haym. Sicut in Christo plenitudo divinitatis requiescit, ita in illo plenitudo nequitiae: Et sicut Christus per virtutem Verbi omnia sua fecit opera, ita et ille perditus per diaboli potestatem, qui in eo habitat, omnia opera sua faciet. V. Gloss. ord. loc. cit.

8. *Ego Dominus, et non est praeter me alter Deus.* (1) Sic dicet Antichristus de se 2. Thess. 2. v. 4. *ostendens se tamquam sit Deus, et extollitur super omne, quod dicitur Deus.* Dan. XI. *et elevabitur, et magnificabitur adversus omnem Deum.* Et simulabit se occisum, quia ad litteram per artem magicam simulabit, se esse mortuum, et ideo *in mortem.* Hoc dicitur ne credatur loqui secundum communem usum loquendi, et modum quo aliquis, quasi occisus, vel quasi mortuus dicitur, quia proximus est morti. Post simulationem mortis ejus sequitur simulatio resurrectionis. Unde dicitur *Et plaga mortis ejus curata est* quia arte magica feretur a daemonibus in aera quasi ascendat in caelum, et sic putabitur ab omnibus resurrexisse, qui prius mortuus putabatur, ut conformet se fraudolenter resurrectioni Christi. (2) Tamen

(1) Vulg. *Ego sum, et non est praeter me amplius.*

(2) In glossa ord. *tanta temeritas erit in illo damnato homine ut ad deludendos animos parvulorum, imitatione veri capitis Christi, occisum se dicat, et resurrexisse post mortem; ideoque ne forte veritas, sed illusio putetur, nequaquam affirmando dicitur occisum, sed quasi occisum.*

ipse non occidit mortem sicut Christus, (1) sed postea mors absorbet eum.

§. Sequitur de culto et simulatione quam exercebit per pseudoprophetas et apostolos Apoc. 13. v. 11. *Vidi aliam bestiam ascendentem de terra et habebat cornua duo similia agni*; per quam intelliguntur nuncii Antichristi et falsi christiani (2) qui simulabunt se habere duo testamenta per scentiae cognitionem, non per vitae sanctitatem Et ideo signanter dicit *similia agni* scilicet cornibus, idest Christum praedicantia. Sunt enim duo cornua Christi vetus testamentum et novum. Ista simulabunt et affirmabunt se habere, et servare falsi apostoli

(1) Christus enim mortem vicit occiditque suo triumpho, unde canit Ecclesia *o mors ero mors tua.*

O magnum pietatis opus! mors mortua tunc est
In ligno quando mortua vita fuit.

(2) Glossa ord. ex Gregor. *Priorem quippe bestiam, idest Antichristum superiore jam descriptione narraverat, post quam etiam haec alia bestia ascendere dicitur, quia post eum moltitudo praedicatorum illius ex terrena potestate gloriatur.* Sequitur lit. f. *cornua quia simulabunt se habere innocentiam, et puram vitam, et veram doctrinam, et miracula, quae Christus habuit, et suis dedit. Vel duo testamenta sibi usurpabunt.*

Antichristi. Unum quidem per signationem (1), aliud vero per exhibitionem. Vel duo cornua, sunt simulata dilectio Dei et proximi. Vel secundum glossam (2) duo cornua scilicet doctrina et gratia faciendi miracula sicut habuit Christus, qui et vera docuit Jon. 18 v. 27 (*Ego*) *in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum ut testimonium perhibeam veritati.* Et vera miracula fecit, et propter hoc dicit *similia agni*; et quod bene dixerit *similia* et non vera *agni* ostenditur in eo, quod sequitur in praemissa auctoritate. *Et loquebatur sicut draco* scilicet locutus erat in Antichristo, idest per impiam suasionem concordans draconi, hoc est diabulo, quasi diceret: doctrinam habebat similem doctrinae agni idest Christi, et miraculorum agni similitudinem; sed veritatem cornuum diaboli scilicet doctrinam faetentem, et virtutem miraculorum phantasticam. Et inde aperitur falsitas bestiae, idest Antichristi quia apostoli ejus simulabunt se bonos, et tamen mala suadebunt. Unde sequitur. Apoc. 13. v. 12. *Et potestatem*

(1) Glossam ord. ex Richard.

(2) Vid. glossa citatam ubi reperiuntur omnia quae exponit S. Thomas.

prioris bestiae omnem faciebat: idest omnibus modis decipiendi utentur, quibus utetur Antichristus, et hoc *in conspectu ejus*, scilicet Antichristi, ut ipse notabilis et magnus reddatur. Vel ut ipsi falsi apostoli videantur, et commendentur, quia illa erit eorum intentio, et finis malitiae ipsorum, scilicet laus et commendatio Antichristi. Et ideo tamquam suum caput in omnibus praeponent et extollent, sicut nos praeponi- et extollimus Christum. Unde eorum simulatio et praedicationis malitia magnum effectum habebit in hominibus. Apoc. 13 v. 12 *fecit terram et inabitantes in ea adorare bestiam (primam) cujus curata est plaga mortis. Terram* idest terrenos in amore terrenorum perseverantes; (1) *Adorare bestiam* scilicet *primam* et Antichristum, quem resurrexisse a mortuis praedicabunt. (2) Sicut enim superius dictum est simulabit, se esse mortuum, et divina virtute resuscitatum; et hoc praedicabunt sui Apostoli, quos ipse mittet per mundum. Unde dicitur Apoc. 5 v. 3. *de*

(1) Glossa ord. lit. c.
(2) Idipsum probat glossa ex Ambros. Haymo. etc.

fumo putei idest de malitia Antichristi *exierunt locustae in terram* (1) idest praedicatores mittentur ab eo in terram. Sequitur de efficacia simulationis et fraudis ejus quantum ad se : quia ex eo quod videbit quod homines credent, eum fuisse mortuum, et resurrexisse, orietur in eo magna praesumptio, et ex praesumptione prorumpet in apertas blasphemias; *datum* scilicet permissione divina, dicendo se esse Deum. Dan. loc. cit. *Adversus Deum Deorum loquetur magnifica*. Psal. 11 v. 4 *disperdat Dominus universa labia dolosa et linguam magniloquam.* Et blasphemias negando, Christum esse Deum : ad hoc pertinent omnes illi, de quibus dicitur in psal. 72 v. 9. *posuerunt in coelum os suum et lingua eorum transivit in terra.* Quia sicut dicitur Dan. 11 v. 27 *erit in concupiscentia faeminarum.* Et istas blasphemias non dicet solum apud se in occulto, sed in publico coram omnibus Apoc. 13. v. 6. *A-*

(1) Idem habet glossa interlinearis. idest *discipuli Antichristi, et haereticorum,* per illas locustas intelliguntur; ita etiam glossa ord. ex Ambros. Haymo. Richard. etc.

peruit os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen ejus, (*et tabernaculum ejus*,) *et eos qui in coelo habitant.* In blasphemias actuales ad Deum, non tamen contra, (1) sed usque ad Deum procedens blasphemare nomen ejus, idest fidem, et doctrinam, et miracula Christi, quibus nobis redditur magnus et admirabilis Deus, et nominabilis, quia ipse Christus fecit nos venire per suam sacram doctrinam in cognitionem Dei Jo. 1 v. 18. *Unigenitus* (*Filius*,) *qui est in sinu Patris, ipse enarravit.* Et non solum Deum blasphemavit, sed et *tabernaculum ejus*, idest humanam naturam in Christo homine, (2) quia divinitas in Christo habitavit corporaliter secundnm Apostolum. (3) Et non so-

(1) Idem habet utraque glossa. *In tantam fiduciam prorupit, ut quod occulte ante jam tunc publice audeat blasphemare.*

(2) Quod tabernaculum significet humanitatem Christi, probat S. Thomas etiam in psalm. 18. med. L. d. ubi ait : *In sole posuit tabernaculum suum, idest in manifesto; quia cum invisibilis esset per assumptionem corporis factus est visibilis.* tom. 13. Edit. Rom.

(3) Colos. 2. 9. Quod explicans S. Doctor ait : *In Chri-*

lum Christum, sed et Sanctos ejus blasphemabit. Unde dicit *et eos qui in coelo habitant*, idest Sanctos (1), qui jam sunt in coelo secundum animam uniti, et conjuncti Deo per gloriam, dicet esse damnatos in inferno. Quem quidam haereticorum jam sequentes dicunt, Beatum Nicolaum, et omnes Confessores qui fuerunt in Ecclesia, a tempore Silvestri Papae, esse

sto est corporaliter quod exponitur tripliciter; corpus enim dicitur contra umbram; infra eodem. Quae sunt umbra futurorum; et sic Deum contingit dupliciter inhabitare, vel secundum umbram, vel corporaliter idest realiter; primo modo inhabitavit in veteri lege, sed in Christo inhabitabat corporaliter, idest realiter, et secundum veritatem. etc. Vid. in hunc loc. t. 16. edit. Rom.

(1) Ita exponit Glossa ord. ex Ambros. *Blasphemabit nomen Dei dicens, Christum non esse Deum; blasphemabit ecclesiam Dei dicens nihil prodesse christianam religionem fidelibus, sed interitum magis afferre quam salutem. Blasphemabit et eos qui in coelo habitant, idest martyres et caeteros sanctos dicens, nihil prodesse cuiquam, falsumque esse quidquid de iis a fidelibus asseritur.* Itaque tristissima erit illius temporis conditio, neque ulla ex praeteritis persecutionibus poterit illi comparari, ut patet ex terrificis istis vaticiniis.

damnatos, et in inferno (1) De quibus dicitur in ps. 16 v. 10 *Adipem suum concluserunt, os eorum locutus est superbiam*, dicendo injuriam sanctis, eos blasphemando.

Sequitur de efficacia simulationis quantum ad alios; quae simulatio magnum effectum habebit in hominibus per operationem diaboli, quod patet auctoritate Apoc. 13 v. 3 *et admirata est universa terra (post bestiam)*, et talis admiratio consurget in eis ex antichristi phantastica, idest apparente resurrectione. (2) Quia credent eum resurrexisse, et inde admirabuntur homines habitantes in terra, permissione Dei, et peccatorum suorum meritis, et per magicas artes illius decepti. Et ei conformabuntur per operationem, serviendo illi, et ipsum

(1) Ex Almarici discipulis erant isti,qui dicebant Romam esse Babilonem et Romanum Pontificem Antichristum, sanctorum cultum idolatriam esse etc. Vide apud Berti brev. Sec. XIII. tom. 2. p. 86. Pisis 1760. Ideo tempore Silvestri Papae etc. quia ipse excommunicavit eos, a quibus exulavit; quod tamen fecit minime ex vindicta, sed ex zelo Dei ut probat S. Thomas 22. q. 108. 1. ad 4.

(2) Ita in gloss. ord. loc. cit.

sequendo. Unde sequitur. Et vadent scilicet *post bestiam et* (*v.* 4) *adoraverunt draconem*, idest diabolum in Antichristo, quem putabunt resuscitatum, sicut illi qui videbant Christum facientem miracula glorificabant Deum. Et adorabunt diabolum, qui dedit ei potestatem resurgendi, scilicet bestiae idest Antichristo. *Et adoraverunt bestiam* idest Antichristum, se illi humiliando. Sicut discipuli adoraverunt Christum post resurrectionem Christi Matth. ult. v. 16. *Undecim discipuli abierunt in Galilaeam in montem ubi constituit* (1) *illis Jesus, et videntes eum adoraverunt.* Sic et illi facient Antiehristo, et admirabuntur de potentia ejus, ut sequitur in praedicta auctoritate, ubi notatur quod, ex admiratione prorumpent in laudem, dicentes *quis similis bestiae?* idest quis poterit tanta facere, et *quis poterit pugnare cum ea?* idest voluntati ejus resistere? Ecce laus quam ei exhibebunt. Unde quatuor notantur hic, quae isti facient circa bestiam,

(1) Vulg. *Constituerat.*

et efficaciam simulationis Antichristi primo admirabuntur, secundo confirmabunt se illi, tertio adorabunt eum, quarto laudabunt eum, et vitam ejus.

. Postquam dictum est de cultu et simulatione Antichristi, et de efficacia simulationis ejus quantum ad se, et quantum ad alios, dicendum est de conflictu et persecutione ejusdem Antichristi. Circa quod videbimus tria 1. duritiam et crudelitatem persecutionis ejus, 2. modum, quem in persecutione tenebit, 3. Tempus ipsius persecutionis, idest quanto tempore durabit. Circa primum duo videbimus, 1 de persecutione, quam per se faciet, 2 de persecutione quam faciet per alios, idest suos principes et pseudo apostolos et prophetas.

Affliget enim homines per multas tribulationes, et tormenta, et tandem persequetur usque ad mortem Apoc. 16 v. 8. *Quartus Angelus effudit phialam suam in solem . et datum est illi aestu affliggere homines et igne. Et aestuaverunt homines aestu magno, et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas*: dicitur ergo *effudit phialam*

suam in solem idest Antichristum, qui se solem existimabit. et dicet mundum illuminatum per eum esse. (1) Ipse enim sibi usurpabit nomen veri solis, et veri hominis idest Christi de quo dicitur Joan. 1. v. 9. *Erat lux vera etc.* et infra 8. v. 12. *Ego sum lux mundi. Et datum est illi* idest permissione Dei concessum est Antichristo affligere homines aestu et igne, idest minori et majori tribulatione (2) Jsa. 14. v. 16. *(Numquid) iste est vir qui conturbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum et urbes ejus destruxit, vinctis non aperuit carcerem?* ad literam. Multos incarcerabit, et interficiet infra. v. 20. *Tu (enim) terram tuam disperdidisti, tu populum (tuum)* occidisti. Unde dicitur *et aestuaverunt homines*. scilicet fideles *aestu magno* scilicet laborantes et afflicti graviter in tribulationis ardore psal. 43 v. 22. *propter te mortificamur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis*; pro-

(1) Id ipsum probat glossa interlinearis, et ordinaria.
(2) Glossa interlinearis.

pter quod in impatientiam multi vertentur et deficient in tribulationibus; (1) Jonae 4. v. 8. *percussit sol supra caput Jonae, et aestuabat, et petiit animae suae ut moreretur.* Et ideo in impatientia blasphemabunt nomen Dei. Et hoc est, quod dicitur: *Et blasphemaverunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas*, ut a quo vult amoveat; et cui velit tribuat. Apoc. 1 v. 18 *Ipse qui habet claves mortis et inferni.* (2) Ro. 18. *ergo cui vult miseretur et quem vult indurat.* (3) Unde dicitur Apoc. 16 v. 11 *neque egerunt paenitentiam* ut darent gloriam Deo, qui scilicet damnandi erant per prava opera perpetua paena, nec permittebuntur pae-

(1) Glossa interlincaris.

(2) Vulg. *Habeo claves mortis, et inferni.*

(3) Nam reprobatio Dei est pars providentiae respectu eorum qui exciderunt a beatitudine, sicut praedestinatio respectu eorum qui divinitus ordinantur ad eam 1. q. 25. 3. et in 1. d. 4o. q. 1. 1. et in epist. ad Rom. lect. 3. explicans illud Apostoli, *quem vult indurat* ait: *dicendum, quod Deus non dicitur indurare aliquos directe, quasi in eis causet malitiam, sed indirecte inquantum scilicet ex his quae facit in homine intus, vel extra, homo sumit occasionem peccati, et hoc ipse Deus permittit. Unde non dicitur indurare quasi immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam.*

nitere ; quia etsi aliqui iterum dolebunt , tamen exterius confiteri non audebunt. Unde talis contritio et dolor eis non sufficiet ad salutem Rom. 10 v 9. *Si confitearis in ore tuo dominum Jesum (Christum) et corde tuo credideris quod Deus illum suscitavit a mortuis , salvus eris.* Unde non sufficit homini credere solum corde , sed oportet ad hoc ut salvus fiat , quod fidem , et Christum ore confiteatur (1) infra v. 10. *corde (enim) creditur ad justitiam ore autem confessio fit ad salutem.* Sed quia non erunt in fide firmi et stabiles cadent. Naun. 3 v. 17. *parvuli tui* (o Ecclesia) idest infirmi qui cadent in illa persecutione , *sicut locustae locustarum, quae confidunt in sepibus in die frigoris.* Idest tenent fidem tempore pacis et prosperitatis Luc. 8. v. 13. *Ad tem-*

(1) Id ipsum probat S. Doctor explicans hunc textum ad Rom. lect. 2. afferens illud *omnis qui confitebitur me coram hominibus etc. et haec est confessio credentis de qua nunc loquitur apostolus. Haec autem est necessaria ad salutem pro loco et tempore, quando scilicet esposcit fides alicujus, scilicet a persecutore fidei, ut quando periclitatur fides aliena, sicut praecipue praelati debent praedicare fidem subditis suis.*

pus credunt et in tempore tentationis recedunt, Unde sequitur in praedicta auctoritate Naum. *ortus est sol*, *et avolaverunt et non est cognitus locus earum ubi fuerunt. Ortus est sol* scilicet in Antichristo a quo tribulatio excitata est, et avolaverunt a fide scilicet recedentes, quam tenuerant. Sap. 4. v. 4. *etsi in ramis in tempore* pacis scilicet *germinaverint* idest fidem tenuerunt, infirmitate posita *a vento commovebuntur et a nimietate ventorum* idest persecutionum Antichristi *eradicabuntur* a Christo, a fide scilicet et cultu Dei. Sed e contrario boni et electi et aestum sustinebunt et ignem Gen. 31 v. 40 *die noctuque aestu urebar et gelu*. Secundum glossam (1) aliam ad literam habetur. *Et datum est illi aestu affligere homines*, exponit sic; quod afflicti fideles suos tortores aestu iracundiae afficient, quia erunt insuperabiles, et propter hoc ipsi tortores blasphemabunt et impaenitentes morientur.

Sequitur de persecutione quam Antichristus faciet per suos principes et pseudo pro-

(1) Glossa ord. in c. XVI. lit. a.

phetas et apostolos. Quia igitur non poterit per propriam malitiam omnes sibi subjugare, mittet satellites per mundum, et persequentur fideles per suos principes Apoc. 13 v. 16 *Et facient* scilicet per principes seculi, qui homines cogent, ut bestiam adorent idest Antichristum, *et quicumque non adoraverit imaginem bestiae occidatur*. hoc faciet praeconizari, et ordinari per firmum statutum quod facient sui principes, quod fuit signatum Dan. 3. ubi datum est edictum, ut omnes interficerentur, qui non adorarent statuam auream quam fecerat Nabuchodonosor rex: unde multi timore ducti obedient eorum mandatis et adjungent se eis, inter quos erunt multi magni et parvi, pauperes et divites Apoc. 13 v. 16. *Et faciet omnes pusillos et magnos et divites at pauperes et (liberos et servos) habere characterem in dextra manu sua aut in frontibus suis.* Quod autem dicit *omnes* non est intelligendum, quod singuli, et de quolibet hominum genere convertantur, sed quia de quolibet genere hominum habebit aliquos et divites et pauperes et liberos et servos, quasi diceret, communiter recipiet omnes. Unde dicent meliorem esse doctrinam suam, quam

doctrinam Christi, qui solum venit ad pauperes et ipse pauper fuit. Hos igitur qui ad Antichristum convertuntur faciet *habere characterem* (1) scilicet signum aliquod apertum et patens, et imitationem bestiae *in dextera manu* idest in potioribus operationibus. Sicut est in latria quae est cultus, qui soli Deo debetur, (2) et in sacrificiis, et hoc, ut non videantur manifeste ministri Antichristi. Aut in frontibus, ubi maxime est locus apparentiae, ut sic et verbo et opere confiteantur Antichristum. Sed quia per ista non poterunt omnes ad se trahere, alium modum persecutionis et crudelitatis invenient, scilicet quod nullus sit ausus vendere alicui fidelium aliquod, aut emere ab eisdem, nisi obedient Antichristo Apoc. 13. v. 17. faciet scilicet Antichristus per principes suos hoc servari *ne quis possit emere*, (*aut vendere*) *nisi qui habent characterem bestiae*. (3) Aliter exponitur sic : Et faciet

(1) Glossa ord. *In manu, et in fronte ponent signa, ut omnes Deum confiteantur suum verbo et opere* Similia habentur ex Ambr. Haym. etc.

(2) 22. q. 94, 1. ad 2. et 3. d. 9. q. 1. ar. 2. q. 7.

(3) Ambrosius. *scimus humanam vitam non posse sub-*

ne quit possit emere veritatem spiritualis scientiae (1) per meditationem et studium. Prov. 23 v. 23. *veritatem emere*, *aut vendere* idest distribuere temporalia in elemosinas, et pios usus pro spiritualibus thesauris. Matth. 19. v. 21. *Vende quae habes* (*et da pauperibus*,) *et habebis thesaurum in coelo*. Vel vendere aut emere non poterunt sancti viri, idest servos Dei acquirere, ut dicit glossa. Vel sic *ne quis possit emere* gladium, scilicet praedicationis divinae, quia emitur studendo, et audiendo a sanctis doctoribus, et praedicatoribus, quia apostoli Antichristi hoc multum impedient, ne scilicet Scriptura secundum veritatem exponatur a catholicis doctoribus et praedicatoribus, et a fidelibus audiatur. Et tunc verificabitur verbum Apostoli 2. Timoth. 4. v. 3. *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi ma-*

sistere nisi aut vendant aliquando homines, aut emant. Eo itaque Antichristi persecutio erga fideles crudelius grassabitur, quo eis hoc interdictum fuerit, sive quo vivere non poterunt. v. gloss. ord.

(1) Id ipsum insinuatur in glossa interline.

gistros. Aut *vendere* idest deponere tunicam mundanae conversationis per castigationem carnis in operibus paenitentiae. Ipsi enim falsi apostoli dicent, non esse paenitendum, sed vacandum deliciis et divitiis juxta illud Isai. 22. v. 13. *comedamus et bibamus, cras enim moriemur*. Vel ad literam : boni , et electi habebuntur quasi excomunicati , ut nec eis vendatur aliquid, nec ematur ab eis. Et ex hoc erit magna anxietar et dolor bonorum, nisi habeant characterem in fide cordis ; (1) aut nomen bestiae idest Antichristi in confessione oris (2). Vel characterem idest signum aliquod ad literam ut sui cognoscantur, et alii interficiantur. Et affirmabunt se ex hoc adimplere scripturam. Exod. 12. et 9 v. 4. ubi dicitur *signa tau* (3)

(1) Tunc enim fortitudinis argumenta praebebunt quemadmodum legimus de inclitis martyribus, qui licet duris acerbisque vexati tormentis,hilari tamen vulto, et corde jubilante cupiebant cum Apostolo dissolvi, et esse cum Christo.

(2) Ita sese gerent extorres a fide, qui eligent potius Deo offenso , vivere, quam Deo dilecto emori ; quique in tempore tentationis recedentes a Christo, nomen Antichristo dabunt.

(3) Tau in haebr. תו ultima est hebraeorum littera ת. Improprie admodum Tertullianus eam deducit ex alphabeto

super frontes virorum gementium et dolentium super cunctis abbominationibus, quae fiunt in medio ejus. Et postea sequitur v. 5. *non parcat oculus vester neque misereamini;* (*v.* 6.)*senem et adolescentulum, et virginem et parvulum, et mulieres interficite. ʼomnem autem, super quem videritis thau ne occidatis.* Hanc ergo scripturam dicent, se illi complere cum persequentur omnes illos, qui non habent signum bestiae idest Antichristi. Unde illi qui signati erunt signo bestiae idest filii perditionis non interficientur.

Graeco ut speciem Crucis praeseferat. *Ipsa enim littera tau graecorum Tau nostrà autem* T *speciem crucis* etc. Videamus igitur quomodo ad hunc sensum reduci possit. Certe littera ipsa hebraica ת *tau* nihil affine habet cum Cruce ut inspicienti patet. Fortassis eadem littera in Samaritano ad formam Crucis accedere videtur ࠕ quasi X nisi quod inferior lineola altius assurgit. Sed parum pro nihilo reputatur. Et sane ita reperio apud S. Hieronymum, quod tau nimirum in antiquis hebraeorum litteris, quibus usque hodie utuntur samaritani Crucis habet similitudinem. Non est parvi facienda alia expositio, si explicetur in puro hebraeo littera *tau* quae est initialis תורה *thora* doctrina, vel lex a radice ירה *jecit.* Unde sumi posset pro significatione eorum qui legem implent, quique idcirco salvi facti sunt. Antichristus ergo juxta S. Thomam hac scriptura abutetur, ut fucum faciat, quasi scripturae auctoritate ductum sese ostendens, ac ita tutius suam crudelitatem exercebit.

Sequitur de modo, quem in persecutione tenebit. Ubi notandum est, quod pugnabit contra duplicem populum, scilicet contra potentem populum, nobilem et divitem: 2. contra populum ignobilium et simplicium. Populus autem major sive fortior distinguitur in tria genera hominum; scilicet in clericos, et litteratos, in principes et milites, in mercatores et burgenses. Clericos autem, et litteratos expugnabit, et ad se trahet per rationes naturales, et per auctoritates scripturae, quas fraudolenter exponet, et depravabit. Erit enim Antichristus valde instructus in scripturis philosophorum, et antiquorum paganorum Dan. 8. v. 23. *Cum creverint iniquitates consurget rex impudens facie* idest Antichristus, *et intelligens propositiones* v. 24. *et roborabitur fortitudo ejus* (1)

(1) Haec licet plurimi dicta exponant de Antiocho Ephiphane, de quo in historia Machabeorum, tamen optime applicantur Antichristo, uti probari potest ex capitulo XI. Danielis, ubi habetur postilla marginalis in versic. 39. ubi dicitur, quod intelligi possunt haec prophetica dicta, vel de Antiocho, vel de Antichristo. Vide. *Bib. Sac. Vulg. Edit. notis illustrata juxta editionem Antonii Vitrè Venetiis.* 1743.

Job. 4. v. 10. *De ore ejus lampades procedunt* idest rationes philosophorum. Principes autem et milites et alios nobiles expugnabit, et ad se trahet per distributionem terrarum, et dignitatum Dan. 11. v. 39. *multiplicabit gloriam, et dabit eis potestatem in multis et terram dividet gratuito* Ezech. 27. v. 33. *In multitudine divitiarum tuarum et populorum (tuorum) ditasti reges terrae*, idest principes et alios nobiles, et ex hoc laudabunt dicentes illud Zach. 11. v. 5. *Benedictus Dominus, divites facti sumus.* Sed revera pauperes erunt et miseri, quia istae divitiae cito deficient, et peribunt in afflictione maxima. Job. 20. v. 4. *Hoc scio a principio, ex quo positus est homo super terram, quod laus impiorum brevis sit, et gaudium hipocritae ad instar puncti* (1) Job. 21. v. 10. *ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt.*

Mercatores autem, et alios burgenses (2)

(1) V. S. Th. in Job. *Ad instar puncti, idest in momento pertransiet.*

(2) Michael del Mutino in repertor. ait verbo: *Diffidamentum* Verbum *burgenses*, ibi positum significat ci-

et alios divites , qui multum pecuniam diligunt expugnabit, et attrahet ad se per aurum et argentum et pecuniam. Dan. 11. v. 43. *Dominabitur thesaurorum auri, et argenti, et in omnibus pretiosis Aegypti* (1) et Dan. 11. v. 25. *in copia rerum omnium occidet plurimos*. Daemones enim revelabunt ei omnes thesauros occultos. Nam antiquitus cum moriebatur homo abscondebat thesaurum suum, sperans, se redire post longum tempus, secundum quod aliqui philosophi posuerunt ad eumdem locum, et vivere carnaliter sicut prius. Et ideo in sepulchris antiquorum paganorum frequenter invenitur thesaurus. Haec sepulchra aperiet, et manifestabit diabo-

ves, unde in Francia cives appellantur Burgenses. Diversi erant a rusticis; Ordericus l. 12. pag. 872. *Milites autem, et comprovinciales tam rustici, quam burgenses*. Alii vero censent burgenses efficere armato[illegible] genus quoddam militibus inferior. Unde in veteribus chartis *Milites, et Burgenses* semper junguntur. Vide hujus nominis rationem apud *Glossarium latinitatis*, Dufresne, Du-Cange tom. 1. lit. B.

(1) Glossa interlinearis ait, de Antiocho, vel de Antichristo id dici. Et glossa ord. ex Theodoret. ait, magis intelligendum esse de Antichristo. *Magis Antichristo, quam Antiocho convenit*.

lus Antichristo. Job. 21. v. 32.(*Ipse*) *ad sepulchra ducetur et in congerie mortuorum vigilabit* (1) Job. 41. v. 21. *Sternet sibi aurum quasi lutum.*

Populus autem minor distinguitur similiter in tria genera hominum, scilicet 1. in simplices, 2. in fortes, et firmos, 3. in

(1) Aliter hunc textum explicat. Vid. in loc. cit. et in c. 41. 21. exponit. *Aurum autem reputatur valde pretiosum inter res, quae in usum hominis veniunt, et quantum ad hoc* (*diabolus*) *sternet sibi aurum quasi lutum, idest quasi vile contemnit ipsum.* etc. Sed nil prohibet quominus exponatur etiam de Antichristo. Glossa enim ordinaria de Antichristo intelligit in lit. B. et D. E. De opinione philosophorum, et de thesauris in sepulchris obtectis adeo verum est, ut vel ipsi nos testes sumus. Undique enim effoditur terra, et in sepulchris et cavernis inveniuntur pretiosa quaeque.(Si ita progredietur parum fortassis Antichristo relinquetur). In more fuisse prisco, ut in sepulchris nobilium, et regum ingentem vim auri, et argenti reconderent, testatur Plutarchus de Semiramide, Stoboeus in Eclogis, Diodorus Siculus, Herodotus, Q. Curtius. Sed fusius Joannes Kirchmannus lubecensis lib. 3. de funeribus Romanorum. Hamburg. 1605. Antichristum ergo expilaturum esse sepulchra omnium sententia est, qui de eo scripserunt. S. Anselmus in elucidario; Petrus Comestor in historia scholastica cap. 6. Eterianus de regressu animarum ab inferis cap. 23. Sed vide nostrum Malvenda lib. 7. de Antichristo c. 13. p. 33. Lugduni 1647. Invenimus nullum qui eo fusius, ac solidius de Antichristo locutus sit.

perfectos, et poenitentes. Simplices trahet ad se, et expugnabit eos per falsos prophetas, et apostolos, qui decipient, et seducent eos suis blandis praedicationibus. De quibus dicitur Matth. 7. v. 15. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Fortes, autem et firmos coget per tyrannos, et tribulationes multas, et metum mortis. Dan. 8. v. 24. *supra quam credi potest universa vastabit et prosperabitur et faciet et interficiet robustos, et populum sanctorum secundum voluntatem suam, et dirigetur dolus in manu ejus, et cor suum magnificabit.* Apoc. 17. v. 6. *Vidi mulierem* idest Antichristum, qui mulier dicitur propter mollitiam, et promptitudinem, quam habebit ad exercendum omne malum contra homines sanctos: *ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu* (1). Perfectos vero, et poenitentes expugnabit, et ad se trahet per falsa miracula, et similitudinem signorum Christi; faciet enim ut videatur ignis

(1) *Eorum qui non timent testari esse Christum Deum* glossa interlin. et in glossa ord.

descendere de coelo : sicut factum fuit super apostolos Christi in die pentecostes. Apoc. 13. v. 13. *fecit signa(magna)*, *ut etiam ignem faceret de coelo descendere.* Simulabit se jam resurrexisse et fuisse mortuum, ut superius dictum est. De istis tribus dicit Dominus Matth. 24. v. 24. *Surgent enim pseudo Christi, et pseudo Prophetae* quantum ad simplices inducendos, et decipiendos per falsam doctrinam v. 9. et *tradent vos in tribulationem, et occident vos* quantum ad firmos et fortes, contra quos pugnabit per tormenta multa, v. 24. *et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in tentationem*(1) *inducantur (si fieri potest) etiam electi*; quantum ad perfectos, et poenitentes commovendos. Et ideo propter has tribulationes, et persecutiones satanas praedicitur solvendus circa diem judicii; quia dabitur ei libera potestas nocendi, et tentandi Apoc. 20. v. 7. *Et cum consummati fuerint mille anni solvetur sathanas de carcere suo, et exibit, et seducet gentes, quae sunt per quatuor angu-*

(1) Vulg. *In errorem.*

los terrae : *Et congregabit eos in praelium, quorum numerus est sicut arena maris*. Dicit glossa , cum consummati fuerint mille anni idest tempus praesentis saeculi (1), solvetur sathanas de carcere suo, idest relaxabitur ejus potestas, quae modo ligata est , ne tantum noceat, quantum vellet. Sed quid est quod dictum est,non solvetur nisi tempore Antichristi ? Constat quod sic saltem tribus annis cum dimidio ante finem. Quomodo ergo expositum est, quod mille annos, idest post finem seculi ? Respondeo. Verum est quod solvetur tempore Antichristi saltem tribus annis et dimidio ante mundi finem. Sed quia illud est parva positio temporis totius seculi. Propter hoc non excipit illud beatus Evangelista Joannes , secundum morem scripturae, quae sic consuevit facere ; scilicet non excipitur, ubi est parvus numerus respectu majoris. Ita videtur Augustinus dicere XX. libro de civitate Dei cap. 13. (2) Sed po-

(1) Sumpto saeculo non pro determinato annorum numero, sed pro *toto tempore ecclesiae usque ad tempus Antichristi* ut habet postilla Lyrani n. 1. in hunc loc.

(2) Nam ut inquit S. Augustinus loc. citato. *Annos mille idest annos omnes suos quaeque pars habeat diver-*

stea sathanas religabitur, et iterum cruciabitur ipse cum sociis, de cujus poena dicetur infra.

Dicto de persecutione Antichristi per se, et per suos, et de modo persecutionis, dicendum est de duratione persecutionum, scilicet quanto tempore durabit ejus persecutio. Ubi sciendum est, quod Antichristi persecutio durabit parum secundum quod habetur Apoc. 13. et Dan. 12. Dicitur autem in Apocalypsi 13. v. 5. *Data est ei potestas* scilicet Antichristo *facere* scilicet mala praedicta *menses XLII.* qui sunt tres anni cum dimidio, et licet futura sit maxima tribulatio, et persecutio; tamen propter brevitatem temporis minus timebitur. Idem quasi habetur Apoc. 11. v. 2. ubi dicitur *atrium autem, quod est foris templum, ejice foras (et ne metiaris illud) quoniam datum est gentibus et civitatem sanctam* idest Ecclesiam *conculcabunt* Antichristus, scilicet

sis a propriis prolixitatibus finiendos, ampliore sanctorum regno, breviore diaboli vinculo; aut certe quoniam trium annorum, et sex mensium brevissimum spatium est, computari noluisse credatur .... et talia saepe reperiuntur in literis sacris, si quis advertat. Ita tom. 7. op. Venetiis 1732. pag. 591.

et principes sui, et omnes de parte sua *mensibus quadragintaduobus.* idest tribus annis cum dimidio. Quod etiam facient falsi christiani similes gentilibus in conversatione, conculcabunt ecclesiam tempore Antichristi; et plus satis nocebunt, quam gentes, quod fuit signatum 1. Machab. 7. v. 23. ubi dicitur, quod Alcimus, qui erat de judaeis, plus nocuit judaeis, quam gentes. De duratione autem persecutionis dicitur in Dan. 12. v. 6. 7. *Et dixi viro qui indutus erat lineis usquequo finis horum mirabilium?* idest quanto tempore durabit persecutio Antichristi. *Et audivi cum levasset dexteram, et sinistram suam in coelum, juravit per viventem in aeternum, quia in tempus et tempora, et dimidium temporis*, idest usque ad tres annos et dimidium. Hebraeus anim nomine temporis accipit unum annum, per tempora duos annos, et per dimidium temporis medium annum, sicut dicit magister. (1)

(1) Ita explicatur in postilla marginali in Biblia jam citata Vitrè. *Id autem est tres annos cum dimidio.* Ita et Calmet *intra unum annum, duos annos, et dimidium.* In hunc loc. Item in postillis Nicolai de Lyra n. 6. in hunc locum.

Viso de persecutione Antichristi per se, et per suos, de modo persecutionis, et persecutionis duratione, videndum est de ipsius Antichristi morte. Ubi quinque videbimus. 1. de tempore mortis ejus. 2. de persona quae eum interficiet. 3. de loco ubi interficietur, 4. de modo mortis ejus, 5. de poena ejus et suorum sequacium post mortem.

§. Circa primum sciendum est, quod Antichristus interficietur postquam praedicaverint Henoc et Elias tribus annis cum dimidio, ut dictum est superius. Quod colligitur ex verbis Dan 7. v. 25. ubi dicitur quod: (*sermones*) *contra excelsum loquetur, et sanctos Altissimi conteret; et putabit quod possit mutare tempora, et leges. Et tradentur in manu ejus usque ad tempus et tempora, et dimidium temporis*, sicut expositum est superius. Et postea sequitur v. 26. *ut auferatur potentia, et conteratur et dispereat usque in finem.* (1) 2. Sequitur de persona quae Antichristum interficiet; quia Christus filius

(1) Idem habetur in citata Biblia.

Dei, (1) vel ministerio (alicujus), Christus vero auctoritate 2. Thess. 2. 8. *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui , et destruet illustratione adventus sui eum.* Isai. 11. v. 4. *Spiritu labiorum suorum interficiet impium,* (2) idest Antichristum. Magister tamen dicit in historicis, quod audietur vox in aere dicens *morieris*, et statim fulminabitur Antichristus.

Tertio sequitur de illo loco, ubi interficietur ; quia in monte Oliveti. Congregabit enim multitudinem exercitus sui, etcum fuerit jam in supremo gloriae suae praemultitudine exercitus sui, interficietur ibidem in papilione Danielis

(1) Intelligitur *interficiet*;sequens periodus manca est ; unde suppleri poterit per id, quod S. Doctor habet in 2. Thess 2. v. 8. ubi ait *zelus Domini exercitum faciet hoc idest zelus justitiae .... vel spiritu oris sui idest mandato suo, quia Michael interfecturus est eum (Antichristum) in monte Oliveti, unde Christus ascendit ; sic et Julianus manu divina extiutus est : et haec est poena praesens licet futura etiam aeternaliter punietur in adventu suo omnia illustrante.*

(2) Ita explicat ipse Angelicus in cap. XI. Isai. dicens : *Spiritu labiorum suorum idest in indignatione sua verbis expressa, interficiet impium idest Antichristum.*

11. v. 44. *Veniet in multitudine magna , ut conterat, et mortificet plurimos, et figet tabernaculum suum inter maria super montem inclitum et sanctum. Maria* appellat mare mortuum (1) et circumadjacentia maria, secundum consuetudinem judaeorum; quoniam congregationes aquarum appellant maria. *Montem inclitum et sanctum* appellant montem Oliveti propter dignitatem passionis et mortis Domini. (2) Sequitur *et veniet* scilicet Antichristus *usque ad summitatem ejus.* Hoc est montis Oliveti, *et nemo auxiliabitur ei*: quum scilicet interficietur a Christo. Sequitur de modo mortis Antichristi, qui erit triplex: primo interficietur subito Job. 34. v. 20. *Subito morietur , et in media nocte turbabuntur populi.* Secundo interficietur absque manu hominis Dan. 8. v. 25. *contra principem principum consurget* scilicet Antichristus contra Christum, *et sine manu conteretur* Job. 34. v. 20. *auferent violentum* idest Antichristum

(1) Ita exponit postilla jam citata in Bibl. Vitrè ex S. Hieronymo.

(2) Ita appellatur in libris propheticis, ut in hoc. cap. Danielis Vid. in post. cit.

absque manu. Tertio interficietur cunctis videntibus Job. 40. v. 28. *videntibus cunctis praecipitabitur.* Et sic morietur, et deficiet ille iniquus spiritu Dei percussus, et vulneratus, a quo vulnere nunquam sanabitur Jer. 30. v; 12. *insanabilis fractura tua, pessima plaga tua.* v. 14. *omnes amatores tui obliti sunt tui, teque non quaerent; plaga enim inimici percussi te castigatione crudeli propter multitudinem iniquitatis tuae; dura facta sunt peccata tua; feci haec tibi* etc. infra. v. 15. *Insanabilis est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuae, et propter dura peccata tua feci haec tibi* etc. Item notatur quod ex dolore mortis Antichristi principes, et sequaces ejus erunt obstinati in malo, et multi ex eis habebunt excaecatum intellectum, et ex nimio dolore blasphemabunt Deum, et cum videbunt, quod non poterunt tenere homines in servitio Antichristi, et eos ad eum trahere, erit eis magna poena, et ex nimia invidia ascendent in furias, ut quasi videantur comedere carnes proprias, Apoc. 16. v. 10. (*Quintus*) *angelus effudit phialam super sedem bestiae, et factum est regnum ejus tenebrosum et manducaverunt linguas suas prae dolore,*

et blasphemaverunt Deum coeli prae doloribus suis et vulneribus. (1) Sedes bestiae sunt gentes et falsi christiani consentientes Antichristo, in quibus sicut in sede conquiescet. Unde dicitur, *quod factum est regnum ejus tenebrosum*, idest cor eorum excaecatum est,et obscuratum amplius, quam prius fuerat (2) Isai. 6. v. 10. *excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava*, quia tunc fidei veritatem audire non poterunt, immo detrahent veritati; (3) unde dicitur, quod manducaverunt linguas suas, scilicet detrahendo Christo, qui est summa veritas, et mutuis sermonibus malis se invicem reficiendo. (4) Unde consumuntur prae dolose, et invidia quam erga sanctos habebunt pro eorum constantia dolentes ex invidia, et dolore blasphemabunt Deum coeli,quia dicent(5)Christum fuisse magnum, (6) quia ipse est filius

(1) Eodem modo exponitur textus in utraque glossa citata.

(2) Ita in glossa interlin. Idest magis excaecatum.

(3) Ita in glossa interlin.

(4) Idem citata glossa interl.

(5) Scilicet sancti.

(6) Ita in glossa interlin.

Dei verus, et naturalis unius potentiae unius majestatis cum patre. Et hoc facient(1)quia prae doloribus et vulneribus erunt excaecati, et vertentur in furias, ut videantur quasi comedere linguas suas, et potissime ex hoc dolebunt, quia non poterunt omnes copulare Antichristo; sicut et justi faciunt, et sancti viri, cum vident aliquos a Christo recedere, donec eos Christo reconcilient. Galat. 4. v.19. *filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis.*

Viso de morte Antichristi dicendum est de poena ejus, et suorum omnium, quae erit magna post mortem. Ubi notandum est quod poena ejus et suorum omnium erit magna post mortem, et crudelis propter quatuor. 1. propter poenarum diversitatem. 2. propter poenarum acerbitatem. 3. propter poenarum continuationem. 4 propter omnium consolationum privationem. Nam dignum et justum est, quod qui multos occidit, et captivos duxit scilicet sanctos corporaliter, et alios multos corporaliter et spiritualiter, et ipse captivus ducatur, et affligatur.

(7) Idest, impii de quibus supra, ex invidia dolentes.

Apoc. 13. v. 10. *qui in captivitatem duxerit in captivitatem vadat.* Antichristus (1) scilicet et sui, qui in captivitatem ducent alios *flagellando sanctos, vel spiritualiter* ad peccatum trahendo multos, in captivitatem vadent, idest in poenas inferni, contra quos jam data est sententia. Jo. 16. v. 10. *Princeps hujus mundi* pro suo corpore *jam judicatus est.* Ezech. 12. v. 11. *In trasmigrationem et captivitatem ibunt.* Scilicet omnes increduli et famuli Antichristi. Et dux scilicet Antichristus portabitur in humeris daemoniorum in infernum, in caligine egredietur idest in obscuritate rapietur Isai. 33. v. 1 *Vae qui praedaris, nam* (2) *et ipse praedaberis*; et oportet, eos scilicet Antichristum, et suos gladio sententiae Dei occidi, quia et ipsi multos occiderunt. Apoc. 13. v. 10. *Qui in gladio occiderit oportet eum gladio occidi.* Gladio enim aeterni judicii occidentur Antichristus et sui (3) Job. 19. v. 29. *fugite si potestis, a facie gladii quia* (4) *ultor*

(1) Ita glossa ord. ex Ambrosio.

(2) Vulg. *Nonne.* etc.

(3) Ita glossa interlin. et ord. ex Ambros. Haym. et ex aliis.

(4) Vulg. *Fugite ergo a facie gladii quoniam etc.*

iniquitatis gladius est. Idest sententia Dei Ezech. 2. 1. v. 28. *mucro*, *mucro evagina te ad occidendum, lima te, ut interficias et fulgeas. Evagina* dicitur, quia tempore Antichristi latebit sententia Christi, sed postea apparebit.

Sequitur de poenarum acerbitate, de qua dicitur Apoc. 20. *descendet ignis a Deo de coelo et devorabit eos*, idest gravis poena, quae signatur per ignem; quia sicut igni nihil resistit, ita illi poenae (1) Ps. 96. v. 3. *Ignis ante ipsum praecedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus.* Unde dicitur *devorabit eos* idest totos undique occupabit, scilicet Antichristum et suos Matth. 25. v. 41. *ite maledicti in ignem aeternum*, (2) Adhuc erit acerbior poena Apoc. 20. v. 9. *et diabolus qui seducebat eos* idest Antichristus *missus est in stagnum ignis, et sul-*

(1) In sup. 3. p. q. 97. n. 1. ad 1. ait: *Quia ignis est maxime afflictivus propter hoc quod abundat in virtute activa; ideo nomine ignis omnis afflictio designatur, si sit vehemens.* Vid. in 4. d. 50. q. 5. a. 3. q. 1. et seq.

(2) Vulg. *Discedite a me* etc.

phuris. Fransenim sua et dolus non patrocinabuntur sibi, cum et gravius punientur, quam alii Ezech. 38. v. 22. ***Ignem et sulphur pluam super eum, et super exercitum ejus, et super populos multos qui sunt cum eo,*** (1) ubi et bestia idest Antichristus et pseudoprophetae, idest complices ejus, et apostoli tormentabuntur, inferius enim idest omnes impii, qui fecerunt de cordibus suis loca tenebrarum, (2) in quibus diabolus damnatus est, et mors, idest diabolus eorum caput, missi sunt in stagnum simul utrumque, scilicet membra et caput. Hic

(1) S. Basilius quem sequitur S. Thomas in sup. 3. p. q. 97. a. 1. miram habet sententiam hac de re. *In ultima mundi purgatione fiet separatio in elementis, ut quidquid est purum, et nobile, remaneat superius ad gloriam beatorum, quidquid vero est ignobile, et faeculentum, in inferno projiciatur ad poenam damnatorum.* Subjungit S. Thomas *ut sicut omnis creatura erit beatis materia gaudii, ita damnatis ex omnibus creaturis tormentum accrescat.*

(2) Periodus haec aliquantulum confusa est, licet sensus rite intelligatur; error est scriptoris et calligraphi qui velociter scribendo verba minime suis locis posuit: Sic enim sermo ordinari posset: *quod in inferno projicientur simul cum Antichristo complices, et apostoli ipsius, qui actiones fecerunt tenebrarum, in quibus diabolus damnatus est cum morte; et una mittentur, sicut cum ejicitur homo una simul cum capite membra ejiciuntur. etc.*

ponitur poenarum Antichristi continuatio, et aeternitas. Apoc. 20. v. 9. 10. et diabolus missus *in stagnum ignis, ubi et bestia et pseudoprophetae* idest Antichristus, et omnes sequaces ejus *cruciabuntur die ac nocte*, idest continuo, et sine interpolatione. Et hoc *in saecula saeculorum*. Ubi notatur poenarum aeternitas. Unde *in saecula saeculorum*, idest in perpetuum et sine fine Apoc. 14. v. 11. *fumus tormentorum eorum ascendet in saecula saeculorum* ps. 10. v. 7. *Ignis et sulphur*, et *spiritus procellarum pars calicis eorum.* (1) et hoc in aeternum. Isai. ultim. v. 24. *Ignis eorum non extinguetur.*

Sequitur quinto de omnium consolationum privatione Antichristi et suorum, et quantum ad animam, et quantum ad corpus, et quantum ad omnes corporis sensus. Auferetur enim ab eis quantum ad animam omne delectabile, quod est duplex, scilicet virtus, quae perficit praticum intellectum, et scientia, quae perficit speculativum. Apoc. 18. v. 22. *et omnis artifex* idest virtus quantum ad primum, et *omnis ar-*

(1) Hac auctoritate utitur in sup. 3. p. 94. a. 1. in argumen. sed contra V. 4. d. 50. q. 2. a. 3. q. 1. et seq.

tis idest scientia quantum ad secundum *non invenietur in ea* idest in illa poena *amplius*.(1) Et hoc est argumentum satis probabile, quod philosophi, et omnes damnati non habent scientiam in inferno, quia, si adhuc vivente homine aliqua infirmitas facit eum amittere scientiam, multo ergo fortius poena inferni, quae omnem temporalem infirmitatem et poenam excedit.(2) Eccl. 9. v. 10. *nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quo tu properas.* Tamen hoc non asserimus. (3) Unde ponatur, quod scientiam habeant, tunc exponitur sic. Omnis ars idest scientia inveniatur in ea, verum est

(1) Ita ex glossa interlin.

(2) Haec opinio eruitur ex glossa interlin. ubi ait: *hinc argumentum quod damnati obliviscantur scientiae acquisitae.*

(3) Siquidem sibi constans S: Doctor contrariam tenet sententiam in 4. d. 50. q. 2. q. 1. et seq. Et in sup. 3. p. q. 98. ar. 7. expresse ait quod *Sicut propter perfectam sanctorum beatitudinem nihil erit in eis, quod non sit gaudii materia, ita nihil in damnatis, quod non sit eis materia, et causa tristitiae, nec aliquid, quod ad tristitiam possit pertinere deerit, ut sit eorum consummata miseria... Sic ergo in damnatis erit actualis consideratio eorum, quae prius sciverunt, ut materia tristitiae, non autem ut delectactionis causa.*

non ad consolationem, sed potius ad dolorem Eccl. 1. v. 18. *qui addit scientiam, addit dolorem.* sed quia possunt aliqui dicere : habebunt aliquam consolationem vel solatium quantum ad corpus ; et ideo excluditur, quod nullam habebunt Apoc. 18. v. 21. *et unus angelus* idest Christus qui est magni consilii angelus Isai. 9 *fortis* Job. 9. v. 19. *si fortitudo quaeritur robustissimus est, sustulit lapidem quasi molarem magnum* idest Antichristum, et omnes malos, qui dicuntur lapides propter duritiam obstinationis molaris ; quia mala voluntas est circa temporalia et malas operationes. ps. 11. v. 9. *In circuitu impii ambulant. Et misit in mare*, idest in amaritudinem inferni ; *Et ultra jam non invenietur* scilicet postquam ceciderint in infernum,de omnibus intellectus nullus invenietur,qui ad poenitentiam redeat. Quod est contra quosdam haereticos (1) qui sic exponunt istud verbum *et ultra* idest intra mille annos non *invenietur*,scil. in inferno, quia poenitebunt tunc , et liberabuntur, sicut ipsi dicunt. Sed mentiuntur. Et hoc est, quod dicitur intellectus; sicut quidam haeretici putant, quod debeant scilicet poeni-

tere, et liberari, sed decipiuntur (1) quia Job. 4. v. 20. dicitur *de mane usque ad vesperam succendentur. Et quia nullus intelligit in aeternum peribunt* Matth. 25. v. 41. *Discedite a me maledicti in ignem aeternum* Apoc. 20. v. 1. 2. 3. *Vidi angelum* idest Christum *descendentem de coelo, habentem clavem abyssi et catenam magnam in manu sua et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus et sathanas, et ligavit eum(per annos mille), et misit eum in abyssum, et clausit, et signavit super illum, ut non seducat amplius gentes.* Sed quia consolatio quaedam est in particularibus sensibus, a proportionatis sensibilibus, sicut est in auditu, et in ceteris.; ideo ad excludendum omne delectabile ab eis, incoepit a sensu audi-

(2) Contra Origenem quem refellit S. Doctor. 1. q. 10. 2. ad 2. et q. 64. 2. et 3. d. 19. a. 3. q. 1. Ponebat enim Origenes quod omnis voluntas creaturae propter libertatem arbitrii possit flecti et in bonum, et in malum, unde sequebatur, quod tandem aliquando damnatorum voluntas fllecti possit ad poenitentiam. *Unde haec positio est tamquam erronea reputanda, et tenendum est secundum firmiter, secundum catholicam fidem, quod et voluntas bonorum angelorum est confirmata in bono, et voluntas daemonum obstinata in malo etc.* Ita 1. p. q. 64. 2. in corp.

tus Apoc. 18. v. 22. *Et vox citharoedorum, et musicorumet tibia canentium , et tuba non audientur in te amplius.* Item removebitur ab eis delectabile quantum ad gustum (1) unde Apoc. ibidem *vox molae* quae scilicet est ad victualia praeparanda *non audietur in te amplius.* Isai. 65. v. 13, *Ecce servi mei comedent, et vos esurietis.* Item auferetur ab eis delectabile quantum ad sensum visus. Apoc. 18. v. 23. *Lux lucernae non lucebit in te amplius,* ne scilicet oculi tui in aliquo delectentur ps. 81. v. 5. *nescierunt neque intellexerunt in tenebris ambulant* Job. 10. v. 21. *terram tenebrosam et opertam mortis caligine* v.22.*ubi umbra mortis et nullus ordo,sed sempiternus horror inhabitat.* Amen.

Explicit tractatus S. Thomae de Antichristo

(1) Nam ut probat in sup. 3. p. q. 99. a. 3. *Quidam in hoc ab errore Origenis declinaverunt, quod daemones posuerunt in perpetuum puniri,sed omnes homines quandoque liberari a poena , etiam infideles. Sed haec positio omnino est irrationalis. Sicut enim daemones sunt in malitia obstinati, ita, et perpetuo puniendi, ita et hominum animae, qui sine charitate decedunt; cum hoc hominibus sit mors, quod est angelis casus ut Damascenus dicit* : Vid. loc. cit. per totam quaestionem. Et in 4. d. 46. q. 1. a. 3.

(1) Glossa interlin.

NIHIL OBSTAT
F. Joannes Genis Mag. Theol. Casanat.
Censor Theol. Dep.

NIHIL OBSTAT
Aemilianus Sarti Censor Philologus

IMPRIMATUR
F. D. Buttaoni O. P. S. P. A. M.

IMPRIMATUR
A. Piatti Patr. Antioch. Vicesg.

OPUSCULA INEDITA

S. THOMÆ AQUINATIS

CUM NOTIS CRITICIS

P. HYACINTHI DE-FERRARI O. P.

S. THOMAE AQUINATIS

TRACTATUS

DE PRAEAMBULIS AD JUDICIUM

ET DE IPSO JUDICIO ET IPSUM CONCOMITANTIBUS

CUM NOTIS CRITICIS

P. HIACYNTI DE-FERRARI O. P.

S. THEOLOGIAE MAGISTRI

Bibl. Casanat. Praefecti.



ROMAE

IN XENODOCHIO S. MARIAE ANGELORUM

1840

PROEMIUM

Illud unicuique esse debet prius, quod fert adagium apud Ben-Syrum (1) גרמא דנפל בחולקך גרדיה os quod cecidit in sorte tua illud rode; *seu quod habet Tullius*: reliqui est Σπαρταν ελαχες ταυταν κοσμει Spartam nactus es hanc exorna (2). *Sua cuilibet ergo demandata fuit provincia ab divina Providentia, quae suaviter ac fortiter omnia disponit, ut multivolus intellectus haud frustra huc illucque discurrens, suam virtutem esset secuturus nativam, ne ordinationi Numinis infidus existeret. Quapropter Casanatensi*

(1) Dictio Syro-chaldaica quae sic pronuncianda foret *garma dinphal behhulequoc gardeh*. Vide apud Sixtum *Lingua Sancta* proem. pag. 7. Neapol. 1777.

(2) Epistol. ad Atticum 6. Genevae 1746 pag. 186.

Bibliothecae excolendae vix praefectum me intellexi, cum ingens ardor ultro ad haec scientifica rura exercenda pectus inflammavit. Hinc ut Curatorum Patrum consulto ac spei me aequalem exhiberem, omni conamine sategi, manumque movi, ne quid huic amplissimo musàrum Athenaeo deesset, quod ei vel conservationi, vel cultui esset. Itaque primo fatiscentes parietes indeclinabilem ruinam minitantes ab imo sursum reparati sunt, atque, excitis a fundamentis structilibus columnis, ac pilis, testudine pluribus in punctis jam jam prolapsura restituta, muro acclivi constructo, omnia ut voluere majores ad romanam magnitudinem componere studui. Interea thomisticis opusculis elucubrandis operam dabam, primoque absoluto, ad secundum accessi, de quo plura ordiri vetat brevitatis methodus nobis familiaris ac dilecta. Aliunde quoad rem palaeographicam nihil novi proloquendum, nam quae diximus in disquisitione critica utrique communia sunt. Idem enim character, eadem manus, eadem sigla, interpunctiones, ceteraque ad scriptitandi genus pertinentia unum, eumdemque calligraphum demonstrant.

Sed plura errata, pluresque scripturae imperfectiones lectionem istius opusculi reddidere difficiliorem; quandoquidem literarum nexus aliquando aequivocae efformationis periodos confusas. mutilasque relinquunt; textuum allegationes non semper fideles, verbaque vel ordine, vel sensu commutata. Laboriosum ideo sustinui ac molestum negotium, ut auctoritates Scripturae conferrem, siquidem tum quoad librum, cum quoad caput non recte ut in pluribus indicantur, versiculi autem numquam, uti moris erat, citantur. Attamen scripturalia testimonia integra, ac fidelia inveniuntur, et variationes, si quae sunt, leviusculae sunt similesque nullis, ut dicetur in notis criticis.

In initio tractatus sicut in primo opusculo habetur Sancti Thomae de Aquino tractatus etc. *ex eo quod* Sancti *nomine decoretur Aquinas nunquid censendus est codex scriptus fuisse post canonizationem ipsius Angelici Doctoris, quae Avenione contigit sub Joanne XXII. anno* 1323. *quemadmodum opinatur Echardus* (1), *quippe ante illud tempus simpliciter inscribuntur opera Thomistica* Fratris Thomae de Aquino *etc?*

(1) Tom. 1. ad an. 1274.

Quod argumentum licet gravissimum, non tamen absolutam, et exclusivam consecutionem parit. Etenim Sancti *ac* Beati *praeclara insignia ab ipso funere obtinuit Angelicus, ita ut in ejus parentalibus non missa pro defuncto, sed de communi Confessorum* Os justi *celebrata fuerit, et dum sacrum corpus ferebatur, nemine hominum indicante, Deo tantum inspirante, coeperit cantor antiphonam* iste Sanctus digne in memoriam vertitur hominum, qui ad gaudium transiit angelorum (1). *Quid mirum ergo si in scribendis tanti viri operibus ante solemnem apotheosim titulo* Sancti *eum decoraverint amanuenses? Hinc videas apud Echardum* (2) *Cod. membr. Sec. XIII. ad cujus calcem legitur:* explicit expositio Sancti Thomae super XII. libros Methaphysicae; *In Sorbon. extat codex fol. magn. membr. n.* 3005. *ex legato Sigeri de Cortraco an.* 1277. *in quo est* prima pars S. D. *et ad calcem.* Quolibet S. D. *Aliosque codices citat* (3) *Echard his, similibusve titulis ornatos; addit tamen, aliena manu ea nomina esse adjuncta; sed ardua lis definitu est, an ita res*

(1) Vid. Bulland. 7. Mart. pag. 679.

(2) Loc. cit.

(3) Loc. cit.

se habeat, quippe codices illos haud ob oculos habemus, neque facile esset determinare ad quod aevum referendae essent additiones illae. Ceterum nihil amplissimo probatissimoque viro subtractum volumus; eo neminem pluris facimus hisce in studiis, rati aliunde confirmatum iri, etiam admissa illa opinione id, quod disseruimus in disquisitione critica, (1) *ad quam ne actum agamus, lectorem remittimus.*

Aliud notatu dignum in hoc secundo tractatu est, quod luculentius patet, haec opuscula, S. Thoma docente vel praedicante scripta ab aliis esse, quod indicant illa verba: quae inveni haec recito. *Hoc etiam innutum est in disquisitione* (2). *Et sane id significant vel ipsae quaedam periodi incompletae; quandoque praeposterus verborum ordo, errores plurimi, quae omnia praecipiti amanuensis calamo sunt jure tribuenda.*

Sane mirabere in hocce opusculo doctrinae profunditatem cum amoenitate copulatam: non enim omnia ad dogmaticam severitatem componit Angelicus, sed miscet utile dulci. Plura prosequitur ornatus et oblectamenti gratia, ut sunt ea

(1) Pag. 15.
(2) Pag. 24.

quae ex alterius opinione refert de musica astrorum, de experimentis physicis, de similitudinibus a natura petitis etc. Verum nullibi copiosius solidiusque explicata reperies ea, quae de resurrectionis veritate, circumstantiis, de mundi purgatione ac renovatione, de corporis animaeque justi gloriosis dotibus, sciri aut disputari possunt. Interim haec tantum animadvertisse juvet; ceterum ne longius, candide lector, tua tempora remorer, tu ipse tractatum versa aequa lance, adnotationesque criticas scrutator, deinde tuum judicium dicito.

S. THOMAE DE AQUINO

TRACTATUS

DE PRAEAMBULIS AD JUDICIUM, ET DE IPSO JUDICIO ET IPSUM CONCOMITANTIBUS INCIPIT, LEGE FELICITER.

Circa statum purgationis, quae fiet per ignem, (consideranda sunt ea), (1) quae sequentur statum Antichristi, et praecedent ignem purgationis mundi, quae sunt quatuor praeambula. Primo enim praecedet praedicatio Evangelii; 2. spatium poenitendi; 3. status securitatis; 4. status quindecim signorum, quae dicit Hieronymus, se invenisse in annalibus hebraeorum. Circa primum notandum est, quod post mortem Antichristi, quum jam persecutio, et tribulatio cessabit, quibus affligentur (2), praedicabitur evangelium per sanctos praedicatores publice Apoc. 11. v. 15. *Et angelus septimus*

(1) Haec verba desunt in codice amanuensis vitio, sed omnino erant addenda, ut sensus periodi haberetur.

(2) Subintelligitur *justi*, vel *praedicatores*.

cecinit tuba (1) idest ordo praedicatorum praedicavit, idest praedicabit: quia per praeteritum prophetali certitudine intelligitur de futuro. *Et factae sunt voces magnae in coelo*, idest in sancta Ecclesia coelesti conversatione sublimata; *voces*, idest exultationes bonorum laudantium Deum de vita et pace collata eis, et de damnatione Antichristi, et suorum. Isa. 51. v. 3. *consolabitur Dominus Sion*, idest Ecclesiam fidelium post mortem Antichristi, *et consolabitur omnes ruinas ejus*, idest tribulationes, quas perpessi sunt ab Antichristo. Et consolabitur eos de privatione bonorum spiritualium, quibus privati fuerunt tempore persecutionis. Unde *consolabitur* quia Ecclesia tempore Antichristi duplicem desolationem habebit, et sustinebit: unam quidem, quia erit multis daemonibus vexata; aliam, quia non faciet tunc miracula (2). Et propter hoc post mortem Antichristi duplex erit consolatio; scilicet pax, et

(1) Vulg. *Et septimus angelus tuba cecinit.* Illa postpositio scribentis defectus est, non docentis.

(2) Omnium crudelissimam futuram esse persecutionem, qua Antichristus, ejusque truculentissimi satellites vexabunt Ecclesiam, Patres ac reliqui omnes Doctores uno ore demonstrant. Non praecise ob miraculorum defectum lugebit Ecclesia, cujus

multiplicatio fidei; tunc enim omnes judaei convertentur ad fidem Christi, videntes se fuisse deceptos, Jerem. 23. v. 6. *in diebus illis salvabitur Juda, et Israel habitabit confidenter; et hoc est nomen quod vocabunt eum Dominus justus noster.* Vere enim tunc confitebuntur Christum, quem patres eorum crucifixerunt, verum Deum esse, et verum hominem unius potentiae, et majestatis cum Patre secundum divinitatem (1). Unde et in laudem

voluntas cum divina plenissime consonat, sed ob falsa Antichristi miracula quibus plurimi fideles illudentur; nam ut ait Rabbanus *opusc. de Antichr. Omnia Antichristi miracula omnibus modis falsa erunt per incantationes diabolicas, sed peccatoribus, et incredulis videbuntur esse vera.* Ita et S. Damascenus l. 4. fid. orth. c. 27. Ex zelo ergo unitatis affligetur Ecclesia, et ex desiderio salutis hominum, ut ad bonam frugem reducantur, datis etiam, si necessaria fuerint, et Deo placuerit signis a Sponso suo, gemebunda petet, ne qui facit mirabilia magna solus sinat tenebrarum operibus veritatis lucem caligine impediri. Porro vera miracula solum Deum habere auctorem probat S. Thomas de potentia q. 16. a. 8. et 10. et 1. p. q. 114. a. 4. ad 2.

(1) De conversione judaeorum in fine mundi agit S. Thomas in psal. 17. m. e. Quae sententia omnibus communiter probatur. Vide Sylvium in sup. 3. p. q. 73. ar. 1. q. 4. et Malvend. l. 9. cap. 13. et seq.

prorumpent, et magno gaudio ipsi judaei, cum aliis fidelibus, cum in Christi cognitionem devenient (1). Psal. 9. v. 7. *Cognoscetur Dominus judicia faciens.* Ideo dicent illud Apoc. 11. v. 15. *factum est regnum hujus mundi*, idest universitas fidelium *Domini nostri* scilicet Dei Patris, *et Christi ejus* idest Filii: ut dicit intellectus hujus regni (2). Tranquillitas etiam tunc in mundo incipiet, cum Christus Filius Dei spiritu oris sui Antichristum interficiet. Et statim Ecclesia quasi dimidiae horae silentio, scilicet tempore, quod sequitur usque ad finem mundi pacificata conquiescet. Et hoc est quod dicitur, Apoc. 8. v. 1. *factum est silentium in coelo*, idest in Ecclesia, *quasi media hora* (3). Et propter hoc etiam dixit: *factum est regnum*, et diu fiet, quia ex tunc fraudolentia, et saevitia diaboli penitus deficiet, et Deus in suis fidelibus universis perpetua pace et tranquillitate regnabit. Unde sequitur in praedicta

(1) Glossa Ambros. Possumus per coelum Ecclesiam, per voces vero magnas Sanctorum verba intelligere, qui in adventu Domini ad judaeos venientes exultabunt. etc.

(2) Ita explicat glos. ord. ex Richard.

(3) Ita glossa interlinearis *post mortem Antichristi pax erit in Ecclesia.*

auctoritate Apoc. 11. *Et regnabunt* (1), scilicet ipsi fideles in Deo, et Deus in eis *in saecula saeculorum.* Et in eodem capitulo paulo ante de Christo dicitur: *potestas ejus potestas aeterna quae non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur* (2), et de hoc Joannes jurat, ideo dicit *amen* (3) idest verum fiet quod dictum est.

2. Sequitur status, in quo dabitur hominibus spatium poenitendi. Nam post mortem Antichristi dabitur spatium quadragintaquinque dierum ad poenitendum illis qui in persecutione Antichristi negaverunt Deum. Dan. 12. v. 11. *in tempore autem cum posita fuerit abominatio desolationis* (4) idest Antichristi, qui abominabiliter exhibebit se adorandum, idest faciet se adorari *dies mille ducenti, et nonaginta,* qui sunt tres anni et dimidium (5), quia tanto tempore durabit persecutio Antichristi. Et postea sequitur: v. 12. *beatus qui*

(1) Vulg. *regnabit.*

(2) Hic textus est in cap. 7. Danielis v. 14. Unde per errorem amanuensis citatur in Apoc. XI.

(3) Apoc. XI.

(4) Vulg. *in desolationem.*

(5) Tres anni cum dimidio quibus Sanctos persecuturus est Antichristus v. Hieron. in Apoc. 12. v. 6.

expectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque, in hoc numero invenitur spatium quadraginta quinque dierum datum ad poenitendum (1). Nam si diebus mille ducentis nonaginta addantur dies quadraginta quinque, fient dies mille CCC. XXXV. Est ergo sensus; beatus, qui post hos dies persecutionis Antichristi, qui sunt mille ducenti nonaginta, perveniet ad dies quadraginta quinque superadditos, et datos ad poenitendum! qui simul collecti faciunt dies mille tercentos triginta quinque, sicut dicit Magister in historiis in ultima visione Danielis.

Post hunc statum sequitur tertius, scilicet status securitatis. Dicent enim tunc ministri Antichristi: licet princeps noster mortuus sit, tamen pacem et securitatem habemus, et ducent uxores et convivia celebrabunt. Sed subito superveniet eis angustia, et tribulatio, a qua liberari non poterunt, 1. Thess. ult. v. 3. *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus eis*

(1) Quia post interfectum Antichristum adhuc quadraginta quinque dies superstes erit Elias, *Theodoret.* quibus finitis venturus est Dominus. *Idem cum Hieronymo.* Vide in hunc locum Apud Bibl. Antonii Vitrè Venet. 1713.

superveniet interitus sicut dolor parturientis (1), *et non effugient*. Matth. 24. v. 38. *sicut erant in diebus Noe ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes, et nuptui tradentes usque ad eum diem quo introivit Noe in Arcam, et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit* (*omnes*). Ita erit adventus filii hominis. Unde sequitur: *vigilate quia nescitis diem neque horam qua Dominus vester venturus sit* (2). Unde *sicut fur in nocte, ita veniet* secundum quod dicitur 1. Thess. ult. v. 2.

Sequitur de statu XV. (3) signorum quae dicit Hieronymus, se invenisse in annalibus hebraeorum; quae signa XV. diebus fient; sed

(1) Vulg. *Sicut dolor in utero habentis.*

(2) Vulg. ibid. *Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit.*

(3) Eamdem auctoritatem S. Hieronymi, eademque XV. signa refert S. Th. Sup. 3. p. q. 73. 1. sed non tali eruditionis copia, qua hic ea exponit. Animadverte quod ibi S. Doctor potius historice se se gerit, non demonstrando, sed simpliciter aliena recitando, ut ipse ait infra *sicut inveni ita recito.* Ne mireris ergo si quaedam signa neque ordinem, neque connexionem cum antecedentibus ostendunt; notabimus tantum differentias inter articulum et opusculum. Haec tamen XV. signa exarantur etiam apud Nicolaum de Lyra in Luc. XXI. ubi dicuntur ea reperiri in scholastica historia. Hic obiter meminisse juvat amplissimum De Rubeis aevi sui jubar in editione Veneta

utrum continuo, vel interpolate non determinat. Prima die eriget se mare XV. cubitis super altitudinem montium, et erit quasi murus, et omnes aquae simul. Isai. 51. v. 15. *Ego Dominus qui conturbo mare, et intumescunt fluctus ejus*. Exod. 15. v. 22. *erat autem aqua quasi murus ad dexteram eorum et laevam* (1). Secunda die descendet ad ima in tempore, quo vix conspici possit. Psal. 76. v. 17. *Sonuerunt et turbatae sunt abyssi* (2). Unde dicitur Exod. 15. quod Moyses extendit virgam super mare, et Dominus vertit illud in siccum. Isa. 19. v. 5. *arescet aqua de mari, et fluvius siccabitur*. Isai. 51. v. 10. *quis siccavit aquam abyssi*

Operum S. Thomae, in articulo citato asserere, haec signa apud Lyranum reperiri loc. cit.; silicet ut arbitror apud Glossam Valfridianam 500 an. ante ipsum Lyranum vulgatam: quae additis ab eo postillis nomine suo appellata est. Alioquin ipse a S. Thoma desumpsisse dicendus esset, quam e converso, siquidem obiit Nicolaus a lyra an. 1340.

(1) Hic textus adducitur in similitudinem prodigiosi effectus, non in confirmationem. Quod frequens contingit in hisce opusculis; quaedam enim auctoritates sunt *demonstrativae* in confirmationem scilicet; quaedam *declarativae* in similitudinem. Quae methodus passim in aliis Thomisticis operibus observatur.

(2) Vulg. ibid. *timuerunt et turbatae sunt abyssi*. Sed psalm. 15. v. 4. *Sonuerunt et turbatae sunt aquae*.

vehementis (1)? Hoc admirando dicit propheta, videns in spiritu mare quasi siccum. Tertio die erit in aequalitate sicut a principio. Eccli. 43. v. 25. *cogitatione sua placavit abyssum.* Quarto die omnes pisces et belluae marinae super aquas congregabuntur et dabunt voces, et rugitus usque ad coelum. Sap. 17. v. 18. *mugientium valida bestiarum vox .... deficientes faciebat illos prae timore.* Ezech. 38. in illa die erit commotio magna, *et commovebuntur a facie mea pisces maris et volucres coeli, et bestiae agri, et omne reptile, quod movetur super humum cunctique homines, qui sunt super faciem terrae.* Quinto die (2) ardebit mare, et omnes aquae, Sap. 16. v. 17. *quod enim mirabile erat in aquis, quae omnia extinguunt, plus ignis valebat.* Sexto herbae (3), et arbores sanguineum rorem dabunt. Isai. 26. v. 21. *revelabit terra sanguinem suum.* Isai. 34. v. 7. *inebriabitur*

(1) Vulg. *Nunquid non tu siccasti mare, aquam abyssi vehementis?*

(2) Articulo citato ait: *quinto die omnes volucres coeli congregabuntur in campis invicem plorantes, non gustantes aliquid neque bibentes.*

(3) Art. cit. *Sexto die flumina ignea surgent contra firmamentum ab occasu solis usque ad ortum corruentia.*

terra (*eorum*) *sanguine*. Septimo (1) omnia aedificia ruent. Matth. 14. v. 2. *videtis haec omnia? Amen dico vobis non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur*. Ezech. 38. v. 20. *subvertentur montes, et cadent sepes et omnis murus in terram corruet*. Octavo die (2) bellabunt petrae ad invicem et collidentur. Isai. 30. v. 30. *allidet in turbine et in lapide grandinis*. Sap. 17. v. 18. *sonus validus praecipitatarum petrarum .... deficientes faciebat illos prae timore*. Habac. 2. v. 11. *lapis de pariete clamabit*. Nono die (3) fiet generalis terraemotus. Isai. 29. v. 6. *visitabitur in tonitruo a Domino et in commotione terrae*. Isai. 24. v. 18. *concutientur fundamenta terrae*. Eccli. 43. v. 18. *vox tonitrui ejus verberavit terram*. Matth. 24. v. 7. Erunt terraemotus magni per loca. Decimo die (4) aequabitur terra, et omnes montes, et colles in

(1) Art. cit. *Septimo die omnia sidera errantia et fixa ex se spargent igneas comas sicut cometae*.

(2) Art. cit. *Octavo die erit magnus terrae motus ut omnia animalia prosternentur*.

(3) Art. cit. *Nono die omnes plantae sanguineum dabunt rorem*.

(4) Art. cit. *Decimo die omnes lapides parvi et magni dividentur in quatuor partes unaquaque aliam collidente*.

planitiem convertentur. Isai. 40. v. 4. *omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa et aspera in vias planas.* Psalm. 96. v. 5. *montes sicut cera fluxerunt a facie Domini.* Undecimo (1) exibunt homines de cavernis, et ibunt velut amentes, et non poterit alter alteri respondere prae timore. Isai. 24. v. 20. *agitatione agitabitur terra sicut ebrius*, idest homines habitantes in terra. Isai. 59. v. 10. *vix palpavimus quasi caeci parietem .... Impegimus in meridie quasi in tenebris.* Psalm. 106. v. 17. *turbati sunt et commoti sunt sicut ebrius.* Duodecimo (2) cadent omnes stellae de coelo. Dicuntur autem cadere, eo quod obscurabuntur. Matth. 24 (3). Stellae cadent de coelo; sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et terribilis. Amos. 8. v. 9. *In die illa dicit Dominus (Deus): Occidet sol in meridie, et tenebrescere faciam terram in die luminis.* Ezech. 32. v. 8. *Omnia*

(1) Art. cit. *Undecimo die omnes colles et montes, et aedificia in pulverem redigentur.*

(2) Art. cit. *Duodecimo die omnia animalia venient ad campos de sylvis, et montibus rugientia, et nihil gustantia.*

(3) Ad sensum citantur evangelica verba cum propheticis quibusdam expressionibus.

luminaria coeli moerere faciam, et dabo tenebras super terram. Decimotertio die exurgent omnia ossa mortuorum, et congregabuntur ad ora sepulchrorum. Ezech. 37. v. 8. *ecce ego aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulchris vestris*; ibidem parum superius: *haec dicit Dominus (Deus) ossibus his: ecce ego intromittam in vos spiritum et vivetis, et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes et superextendam in vobis cutem.* Et postea sequitur: *et vidi et ecce commotio et accesserunt ossa ad ossa unumquodque ad juncturam suam: et ecce super ea nervi et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper.* Illi etiam, qui mortui sunt in mari educentur. Unde Apoc. 20. v. 13. *mare dedit mortuos*, idest corpora mortuorum. Decimoquarto die (1) morientur omnes vivi, ut simul cum mortuis resurgant. 1. Thes. 4. v. 14. *Non praeveniemus eos qui dormierunt.* Sed propter hoc verbum non aperte habetur, quod omnes debent mori, sed magis in immortalitatem mutandi, ut dicit glossa August.

(1) Art. cit. *Decimoquarto die omnes homines de habitaculis recedent non intelligentes neque loquentes neque discernentes.*

Sed amplius alibi dicit: 1. Cor. 15. v. 15. *Omnes quidem resurgemus.* Et secundum quod dicit Augustinus super illud 1. Thess. 4. *Nos qui vivimus, qui residui sumus etc.* Si nulli codices habent omnes dormiemus; et idem dicit ibidem resurrectio autem ubi mors non praecessit nulla est (1). Quintodecimo die (2) ardebit terra usque ad inferni novissima, devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet. Psalm. 96. v. 3. *ignis ante ipsum praecedet.* Isai. ultim. v. 15. *Dominus in igne veniet.* Haec autem signa quae sunt XV. utrum fiant per ordinem sicut posui, an quod omnino non fiant, non assero, sed sicut inveni, ita recito (3).

(1) Aliquantulum confusa est periodus. Sensus ergo est sicut ipse S. Thomas ait: quod *licet circa hanc quaestionem varie loquantur Sancti, tamen securior est haec et communior opinio, quod omnes morientur, et a morte resurgent.* V. Suppl. 3. p. q. 80. a. 1. et seqq.

(2) Art. cit. *Decimoquinto die omnes morientur et resurgent cum mortuis longe ante defunctis.* Sed haec signa parum verisimilitudinis habere concludit S. Thomas in eodem articulo.

(3) Verbum *recito* videtur significare quod S. Thomas haec voce diceret, vel praedicaret. Confirmatque, quod diximus in disquisitione critica. Vide in proemio.

Circa statum ergo purgationis, quae fiet per ignem quod est quintum decimum signum, (dicendum est) primo quis erit ille ignis, qui purgabit mundum; 2. quam virtutem habebit; 3. quantum ascendet; 4. quid fiet de eo; ut sic cognoscamus quae sit ejus essentia, quae virtus, quis ascensus, et quis finis. Circa istius ignis essentiam sunt quatuor opiniones (1). Nam quidam dixerunt, quod erit ignis elementaris; quod videtur, quia sicut prima purgatio facta est per aquam, seu elementum aquae, sic et secunda purgatio fiet per elementum ignis. Glossa super illo verbo psalm. 17. v. 9. *ignis in conspectu* (2) *ejus exardescet*, iste ignis materialis erit, quo facies hujus mundi comburetur. Alii dicunt, quod sit ignis spiritualis a Deo ad hoc spiritualiter reservatus, et nescitur ubi sit. Unde Augustinus: Quis sit iste ignis, aut in qua parte mundi sit, neminem scire arbitror, nisi cui Deus revelaverit. Hoc etiam videtur ex Beda, qui dicit elementa quatuor, quibus hic mundus constat, ignis maximus ille

(1) In suppl. 3. p. q. 74 a. 3. circa illius ignis naturam ponit tres tantum opiniones, quae in istis quatuor continentur.

(2) Vulg. *a facie*.

ardebit. Ergo est aliud corpus ab elementis. Alii dicunt quod sit ignis purgationis, quia habebit vim purgativam ad venialia et mortalia facta purganda per contritionem. Glossa super illud verbum *ignis ante ipsum praecedet*, ignis in quem mittendi sunt mali non ante eum, sed post eum erit; iste non praeibit, qui est poena malorum et salus bonorum. Quarti dicunt quod sit congregatio omnium ignium mundanorum, sicut prima purgatio facta est per inundationem omnium aquarum. Augustinus de Civit. Dei (1): tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit (2), sicut factum est mundanarum aquarum inundatione diluvium (3). Circa virtutem istius ignis nota similiter quatuor, nam quaedam purgabit, quaedam comburet, quaedam innovabit, quaedam non laedet. Prima tria sumuntur secundum tria, quae sunt in igne, scilicet lux, flamma, et carbo (4). Igneum

(1) L. 20. Eamdem auctoritatem citat S. Th. ad sensum in eodem articulo.

(2) *Peribit* ibid.

(3) In citato articulo post expensas opiniones concludit. *Unde simpliciter concedendum est, quod ignis ille erit ejusdem speciei cum isto (elementari)*.

(4) 1. p. q. 67. 2. ad 2. et per totam quaestionem quae circa lucem vertitur. Vide etiam de Anima 2. Lect. 14. m.

luminosum pertinet quantum ad bonos purificandos; igneum terrestre, quod est in carbone pertinet ad malos comburendos; igneum flammeum pertinet ad elementa innovanda. Vel aliter: lux ignis erit ad illuminandos bonos, et perfectos, qui tunc erunt; flamma ad purgandum peccata infirmorum, qui secum habebunt cremabilia. Carbo erit ad innovandum elementa, et fumus ad torquendum reprobos. Sic ergo primo purgabit bonos, qui tunc vivi invenientur. Augustinus: cum futura erit resurrectio mortuorum quosdam vivos repertos invenio qnoties de verbis Apostoli volui cogitare. Similiter rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera. Hoc etiam dicitur in Glossa super illo verbo 1. Cor. 3. v. 13. *Dies Domini declarabit*: ignis qui in judicio praecedet purgabit quosdam salvandos (1). Item secundo comburet malos, sive damnandos. Glossa super illo verbo Isai. ult. v. 15. *Dominus in igne veniet*, in igne, qui aeternus erit malis, quos involvet, et quo purgabitur quidquid in bonis est purgandum. Gregorius: sub uno eodemque igne aurum rutilat, et palea fumat.

(1) Glossa ord. ex Orig. et Ambros. *ignis extremi judicii tandiu durabit quousque purgati sint qui salvandi erunt.*

Tertio innovabit elementa 2. Petr. ult. 12. *Coeli calore solventur* (1). Glos. Qui consumpti per ignem meliorem, et pulchriorem speciem reassument (2). August. Conflagratione mundana elementorum corporalium qualitates quae in nostris corporibus corruptibilibus congerebantur, ardendo penitus interibunt. Sybilla (3): *exuret terras ignis pontumque polumque*. Quarto perfectos non laedet. Prov. 6. v. 28. Quis ambulabit super ignem, et non comburentur plantae ejus (4)? Ceteri sancti et viri perfecti. Isai. 43. v. 2. *Cum ambulaveris* (5) *super aquas tecum ero*. August. Neque ignem illum pertimescant immortales, quia sicut virorum tria corpora corruptibilia in camino ardenti illaesa permanserunt,

(1) Vulg. *Per quem Coeli ardentes solventur*. etc.

(2). Vid. Gloss. Ord. Constat pro certo, quia consumpti per ignem, mox abeunte igne, gratiorem resument speciem.

(3) Alia plurima sybillina carmina lege in appendice articuli 3. q. 75. Supl. 3. p. Patavii 1698.

(4) Ad sensum; nam Vulg. *Nunquid potest homo abscondere ignem in sinu suo .... aut ambulare super prunas, ut non comburantur plantae ejus?*

(5) Vulg. *Cum transieris per aquas* etc. Qui textus debet compleri per sequentia verba *cum ambulaveris in igne non combureris* etc. Quae verba clarius quaestionis sensum declarant confirmantque.

sic et ipsi illaesi permanebunt. De quibus dicitur, Dan. 3, quod ambulabant in medio flammae, laudantes Deum, sed angelus Domini descendit, et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem, et non tetigit eos ignis omnino, neque contristavit, neque quidquam molestiae intulit (1). Hic nota triplicem purgationem mundi: prima fuit corporalis, quae facta est per aquam in diluvio, et haec potest dici lavatio, Eccli. 40. v. 10, propter impios factus est cataclysmus: secunda fuit spiritualis quae facta est per Sanguinem in Passione, Hebr. 1. v. 3, *purgationem peccatorum faciens*: tertia erit corporalis et spiritualis, quae fiet per ignem in judicio. Item in prima aqua a terra ascendit ad aerem contra naturam aquae; in secunda

(1) Eamdem opinionem iisdem adductis auctoritatibus probat 4. sent. d. 47. circa medium; et in suppl. 3. p. q. 7. 74. a. 8. ubi ait: *mali enim per actionem ignis cruciabuntur, boni vero in quibus nihil purgandum inveniet omnino nullum dolorem ex igne sentient, sicut nec pueri senserunt in camino ignis Dan.* 3. *Quamvis eorum corpora non servabuntur integra sicut puerorum servata sunt*: et in sequenti articulo 9. ejusdem quaestionis ex allata auctoritate glossae de illo igne qui malos puniet et bonos purgabit, ait in fine art. ex Basil. *quod calidum ustivum, et quantum ad id quod in igne grossum reperietur, descendet ad inferos ad poenam damnatorum; quod vero est ibi subtile et lucidum remanebit superius ad gloriam electorum.*

Corpus Christi crucifixum est in aere, et Sanguis defluxit in terram. Item in tertia ignis contra naturam descendet ad terram, et ardebit usque ad inferni novissima.

Circa ascensum istius ignis notantur similiter quatuor: primo quomodo ascendet; nam potius deberet dici descendere, quam ascendere, cum ignis sit super omnia elementa (1). Respondeo; dicendum est, quod non descendet motu naturali, sed jussu Dei, sicut aqua diluvii ascendit super altitudines montium non quidem natura sua, sed jussu Dei. Job. 37. in maribus. Secundo quantum ascendet determinat Beda dicens, quod aqua quodammodo diluvii de locis terrestribus transcendendo perdidit : hic ignis extremi judicii ejusdem mensurae spatio percrescens occupando disperdet. Item super illo verbo 2. Petr. 3. *elementa calore solventur* dicit glossa: tantum ascendet ignis illius incendii, quantum ascendit aqua diluvii (2). Tertio utrum ascendet ad coelum empyreum, et paradisum

(1) Ita habet sup. 3. p. q. 74. ar. 2. ubi ait: *sphera ignis est remota a nostra habitatione* etc.

(2) Idem probat S. Thomas sup. 3. p. q. 74 a 3. afferendo eamdem auctoritatem.

terrestrem; quod videtur, quia in empyreo commissum est peccatum primi angeli, et in paradiso terrestri primi hominis. Respondeo: dicendum est, quod infectio elementorum nihil aliud est quam poenalitas, quam Deus indidit elementis propter peccata nostra (1), ut possit nos punire in loco poenitentiae hic. Nam paradisus terrestris et coelum empyreum non erant loca poenitentiae, ideo non indidit Deus ejus qualitates nocivas. Et ideo purgatio quae fiet per ignem illum non ascendet ad ipsum (2). Per peccatum enim in paradiso factum infecta sunt elementa inferiora, non ipsum paradisum infecit. Quarto utrum ascendet usque ad coelum sydereum, quod videtur per illud Isai. 51. v. 6. *Coeli sicut fumus liquescent, et terra sicut vestimentum atteretur.* Ex quo videtur, quod

(1) Nam mundus idest elementa purgabuntur ab omni corruptione et infectione causata ex peccatis hominum. 4. d. 47. q. 2. a. 1. q. 1.

(2) Id etiam demonstrat in loc. cit. et sup. 3. p. q. 71. ar. 6. ad 4. *quamvis peccatum primi hominis in terrestri paradiso sit commissum, non tamen locus ille est locus peccantium, sicut nec coelum empyreum; ex utroque enim loco homo, et diabolus statim post peccatum sunt ejecti; unde locus ille purgatione non indiget.*

ille ignis ascendet usque ad coelum ipsum sydereum. Hoc autem solvitur ex verbis Bedae, qui ait: Coelum inquantum sydereum illo igne quamvis maximo non est tangendum; sed coelum aereum igne marcescet; sydereum autem manebit illaesum (1). Circa finem istius ignis, quidnam scilicet fiet de eo, notandum est, quod ponit Basilius super illo verbo psalm 28. v. 7. *Vox Domini intercidentis flammam ignis*, ut electis luceat, et reprobos urat. Quod quadrupliciter potest; primo sic quod dividatur ignis secundum usum, non secundum substantiam; ut usus lucis sit in regione bonorum, usus caloris sit in regione damnatorum. Secundo potest dici, quod duplex est caliditas, vel luciditas, scilicet potentialis et accidentalis. Ergo dividetur sive purgabitur, sed potentialis remanebit, quia potentialiter est lux in igne, qui est in regione malorum, et potentialis est calor in luce, quae est in

(1) Idem argumentum sibi objicit in artic. 4. quest. cit. cui respondet ad 2. non coelos superiores purgandos esse, sed inferiores scilicet aereos, qui etiam purgati sunt per aquam diluvii. Quia ut ait in corpore ejusdem articuli: *coelestia corpora nec per ignem, nec per alicujus creaturae actionem purgabuntur, sed ipsa eorum quietatio sola voluntate divina accidens eis, loco purgationis erit.*

regione vivorum et bonorum. Tertio potest dici, quod in virtute Dei suspendentur actus istarum qualitatum, ut in coelo supendatur caliditas ab igne, sicut factum est in camino ignis trium puerorum Dan. 3. In inferno suspendatur *luciditas* (1) ab igne. Quarto potest dici, quod ignis carebit non solum suis qualitatibus, sed etiam radicibus qualitatum suarum (2), secundum illud, quod dicitur super illo verbo 2. Petr. 3. *Elementa calore solventur*, ubi dicit glossa Bedae, quod ignis ille maximus duo elementa ex toto absumet, (3) scilicet aquam (et terram, vel aerem) secundum illud, Apoc. ultimo *et mare jam non est.* (4).

(1) In codice *Caliditas*; sed error amanuensis est; nam debet dici *Luciditas*, siquidem in inferno sempiternus orror inhabitat, licet immensae flammae exardescant. Hoc patet ex antecedentibus. Ita habet etiam 1. p. q. 66. 1. 5. ubi ait, ignem non lucere in inferno.

(2) Hanc opinionem inferius mitigat, et explicat suam, nimirum juxta ea, quae scribit suppl. 3. p. q. 74. a. 4. et 6.

(3) Auctoritas manca est, ex praecipitatione utique amanuensis; nam eamdem auctoritatem citat suppl. 3. p. q. 74. a. 5. in primo argumento; docet ergo, *duo vero in meliorem restituet formam*. Vide in responsione ad 1.

(4) V. gloss. ord.

Positis superius praeambulis ad judicium, sequitur de concomitantibus judicium; propter quod notatur, quod concomitantia judicium sive statum judicii, sic ordinantur. Primo enim praecedet citatio; secundo post citationem citatorum resurrectio; tertio post resurrectionem sequitur resuscitatorum congregatio; quarto post congregationem sequitur judicis congregantis disceptatio. Circa primum ergo scilicet citationem, quam Dominus faciet in die judicii, notantur tria, primo numerus citationis, secundo tempus citationis, tertio modus. Circa primum notandum est, quod citatio erit trina: prima per Eliam, et Henoc, qui erunt praecones proximi judicii, de quibus Apoc. XI. *dabo duobus testibus meis* etc. quod erit ante mortem Antichristi, de quo satis dictum est supra (1). Secunda citatio fiet per praedicatores, qui praedicabunt evangelium post mortem Antichristi, et isti erunt magis propinqui ad judicium. Marc. 13. v. 10. *Oportet primum praedicari evangelium* (2); tertia citatio fiet per angelos. Matth. 24. v. 31. *Mittet angelos suos cum tuba et voce*

(1) V. primum opusculum de Antichristo. Ex quo patet, hos tractatus esse unius auctoris, ac inter se connexos.

(2) Integer textus sic est. *Et in omnes gentes primum oportet praedicari Evangelium.*

magna, et congregabunt omnes electos ejus a quatuor ventis coeli, a summis coelorum usque ad terminos eorum. Circa tempus citationis nota tres differentias. Nam Augustinus dicit super illo verbo *media nocte clamor factus est,* quod non pro hora temporis accipiendum est, sed quia tunc veniet cum non speratur. Cassiodorus autem dicit quod potest non incongrue intelligi mediae noctis tempore venturus Dominus, quia hoc tempore primogenita Aegypti percussa sunt, cum sponsus venturus speratur. Apostolus autem, et aliae plures scripturae ponunt eum venturum in die. 1. Cor. 3. v. 13. *dies enim Domini declarabit*; quod non pro qualitate temporis, sed quia cogitationes et consilia singulorum patebunt, sicut ait Augustinus (1). Tertio notandum est de modo citationis; circa quod nota differentias; plures enim ponuntur formae citationis. Apostolus enim 1. Thess. 4. v. 15. ponit, quod citatio erit per vocem archangeli, unde dicit: *ipse Dominus in jussu et in voce archangeli, et in tuba Dei descendet de coelo; et mortui qui in Christo sunt resurgent primi.* Hieronymus ponit, quod

(1) Probabiliter resurrectio erit in crepusculo, sole existente in oriente, et luna in occidente, sicut fuerunt creati. V. 4. d. 43. a. 3. q. 1.

erit per illa verba *surgite mortui, et venite ad judicium*. In Matth. 25. v. 6. ponit Dominus hanc formam (1): *ecce sponsus venit, exite obviam ei*. Videtur enim quod haec erit vox angelorum ad homines congregandos. Augustinus autem dicit, quod tubae nomine aliquod evidens et praeclarum signum intelligitur, quod vox archangeli, et tuba Dei ab Apostolo nominatur, et in evangelio vox filii Dei, et clamor appellatur. Post citationem sequitur resurrectio. Circa quam notanda sunt quatuor: primo causa resurrectionis mortuorum, secundo errores qui sunt circa resurrectionem, tertio probatio resurrectionis per rationes, et auctoritates scripturarum, quarto miraculum resurrectionis. Circa causam (2) resurrectionis nota tria verba Apostoli, scilicet in jussu et voce archangeli, et in tuba Dei; tria namque erunt in resurrectione, scilicet collectio pulverum, reformatio membrorum, et unio, sive unitio animae ad corpus. Causa primi notatur per hoc,

(1) Clarius si praemittantur verba antecedentia: *media nocte clamor factus est, ecce* etc.

(2) Ibi agit de causa instrumentali, seu ministeriali; nam de causa efficiente, principali, et exemplari inferius loquitur.

quod dicitur *tuba*, causa secundi (per hoc), quod dicitur *voce*, causa tertii per hoc quod dicitur *jussu*. Et bene competit, quia per tubam designatur commotio rei inanimatae a re animata procedens, quod pertinet ad congregationem pulverum insensibilium, et inanimatorum. Vox autem est sonus sensibilis animati. In quo notatur recte calamitas respectu corporis sensibilis reformandi. Jussus autem est sonus rationabilis, in quo notatur potestas rationabilis super partem rationabilem super corpora uniendam. In collectione ergo pulverum tam dispersorum ostenditur persona patris, in reformatione membrorum ostenditur sapientia filii, in unione animae ad corpus notatur bonitas Spiritus Sancti, qui est nexus utriusque, propter hoc dicit Psal. 67. v. 14. *Dabit vocem suam vocem virtutis* (1). Ubi notatur quod ipse filius sive Christus erit causa efficiens resurrectionis corporum mortuorum (2).

(1) Vulg. *Dabit voci suae vocem virtutis*.

(1) In codice additur *non* sed ex errore scribentis; unde aliquantulum manca et confusa est periodus ex praecipiti amanuensis calamo. Quapropter debet suppleri, et exponi ex verbis ipsius S. Doctoris, qui de eadem re loquens in 4. di. 43. q. unica ar. 2. q. 1. et seq. ita de causa resurrectionis disserit : *In*

Circa errorem resurrectionis nota decem opiniones falsas, et errores quorumdam philosophorum, et aliorum plurium haereticorum. Primus error est Aristotelis, et suorum sequacium, qui proponendo, et sophistice probando aeternitatem mundi, et per consequens (dicunt) generationem, et successionem esse aeternam, quia antecessit in infinitum, et non habebit finem generatio hominis (1), quod est contra Scripturam Gen. 1. *In principio creavit Deus coelum, et terram*; Luc. 21. *coelum et terra transibunt.* Quod si hoc esset, scilicet quod generatio esset aeterna, essent infiniti homines (2), et si essent infiniti homines, infiniti

Christo inchoata est resurrectio, et ejus resurrectio causa est nostrae resurrectionis, et Christus inquantum est Deus, est prima causa nostrae resurrectionis quasi aequivoca, sed inquantum est Deus et homo resurgens est causa proxima et quasi univoca nostrae resurrectionis. Causa autem univoca agens producit effectum in similitudinem formae suae; unde non solum est causa efficiens sed exemplaris respectu istius effectus. Vide supl. 3. p. q. 76. ar. 1. *in corpore.*

(1) Rationes falsas de aeternitate mundi ponit etiam, et refellit in contr. Gent. L. 2. c. 32. Unde opiniones Aristotelis, Platonis, Democriti, Empedoclis, et Anaxagorae de productione mundi omnes sunt haereticae ut ait 2. d. 1. q. 2. 5. c. prin.

(2) Eamdem rationem iisdem verbis expressam habet 1.

resurgerent, et si infinita corpora replerent, essent infinita loca, et ita locatum esset et cresceret in infinitum, et locus similiter, et ita essent aliqua infinita simul actu, quod repugnat veritati. Secundus error est quorumdam aliorum philosophorum, et eorum sequacium, qui ponunt animas multum fuisse ante creatas, quam essent infusae corporibus, et dixerunt, quod peccaverunt ante infusionem, et propter hoc detrusae sunt in corporibus tamquam in carcere (1): quae opinio impugnat resurrectionem; quia si hoc esset, anima non appeteret naturaliter et secundum sui naturam iterum uniri corpori, et ideo non jungeretur corpori ad gloriam, sed magis ad poenam, si corpus esset carcer animae, et ita vacuaretur ratio unionis animae ad corpus, quae unitur ei ut forma et perfectio ejus; contra quod est; quia si anima esset in corpore tamquam in carcere, non esset anima perfectio corporis, quia incarceratus non est perfectio carceris,

p. q. 46. 2. in octava objectione. In illo articulo demonstrat, mundum incepisse esse articulum fidei.

(1) V. 1. p. q. 118. ar. 3. ubi ejusmodi errores Origenistarum, ac Priscillianistarum solide proterit.

propterea non inesset animae naturalis appetitus perpetuae ligationis cum corpore 2. Cor. 5. v. 4. *nolumus expoliari sed supervestiri.* Tertius error Pythagorae est et suorum sequacium, qui dicunt animas devolvi de corpore in corpus, quam opinionem habuit, qui habuit morbum memoriae, putans vera esse, quae accepit in somnis. Somnians enim de bello putavit, animam suam vidisse factum illius belli in alio corpore; quae opinio destruit resurrectionem corporum, quia si resurgeret anima, nesciretur in quo corpore resurgeret, an in uno, an omnibus; quia si in uno non esset generalis resurrectio, si in omnibus oporteret quod divideret se, alioquin non posset implere plura corpora. Quartus error est Epicureorum, qui dixerunt animam interire cum corpore. Unde dicunt impii Sap. 2. v. 1. apud se non recte *cogitantes*; *non est refrigerium in fine hominis, et non est, qui agnitus sit reversus ab inferis, quia ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus*; *quia extinctus cinis erit cor nostrum, et spiritus diffundetur tamquam mollis aer.* Sed quod anima non pereat cum corpore, probatur sic: substantia, cujus esse dependet a corpore, et virtus ejus, et operatio ejus dependet a corpore;

unde e contrario si virtus vel operatio non dependet a corpore, nec substantia dependet a corpore. Sed constat quod operatio virtutis intellectivae non dependet a corpore, quod patet, quia non habet instinctum corporeum; intelligit enim quaedam non per abstractionem a phantasmatibus, sed per se ipsam intelligit (1), ut sunt prudentia et justitia; ergo nec ejus esse dependet a corpore. Hoc etiam patet in raptu, et in prophetia. Praeterea omne mortale sua duratione paulatim debilitatur, et deficit donec deveniat ad ultimum defectum, qui est mors. Sed virtus intellectiva sua duratione invalescit, et proficit; quanto enim diuturnior et antiquior, tanto est validior ad intelligendum; quia sicut dicitur: in antiquis est sapientia, et in multo tempore prudentia. Ergo est incorruptibilis (2). Quintus error est Valentini qui simpliciter carnis resurrectionem negavit; contra quod dicitur 1. Cor. 15. v. 12. *Si Christus praedicatur, quod resurrexit a mortuis, quomodo dicunt in vobis quidam, quod resurrectio mortuorum*

(1) V. 1. p. q. 89. a 1. et seq. per totam quaestionem.
(2) V. Contr. Gent. L. 2. C. 55.

non est? Sextus est error Hymenei, et Phyleti, contra quos Apostolus dicit 2. Timot. 2. v. 18. quod *a veritate ceciderunt dicentes resurrectionem (esse) jam factam* (1). Vel quia non credebant resurrectionem esse nisi spiritualem, vel quia non dicebant alios resurrecturos nisi illos, qui cum Christo resurrexerunt. Septimus est quorumdam haereticorum modernorum qui dicunt resurrectionem futuram, non tamen eorumdem corporum, sed animae resument quaedam corpora coelestia. Contra quos Apostolus dicit 1. Cor. 15. v. 53 *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Octavus error est Eutichi Patriarchae constantinopolitani, qui posuit, quod corpora nostra in resurrectione erunt aerea, vel vento similia, sicut narrat Origenes XIV. Lib. moralium, contra quod, est quod Dominus post resurrectionem suam corpus suum discipulis palpandum praebuit dicens Luc. ultimo v. 39. *palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet sicut me videtis habere*; et Apostolus Philip. 3. v. 21. *reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae*.

(1) V. D. Thom. Lect. 3. in 2. Thim. 2. v. 18.

Nonus error est quorumdam dicentium, quod corpora humana in resurrectione vertentur in spiritum. Contra quos dicitur Luc. ultimo v. 39. *Spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere*. Decimus est error Cerinti, qui mille annos post resurrectionem in terreno regno Christi fabulabatur futuros, in quibus homines carnales ventris ac libidinis voluptates habebunt; contra quod dicitur Matth. 22. v. 30. *in resurrectione neque nubent neque nubentur*. Quidam etiam dixerunt quod post resurrectionem mortuorum in eodem statu, in quo nunc est, mundus manebit; contra quod dicitur Apoc. 21. v. 1. *vidi coelum novum et terram novam*; et Apost. dicit Roman. 8. v. 21. quod *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei*. Et contra omnes istos errores dicitur 1. Cor. 15. v. 51. *Omnes quidem resurgemus*. Et in symbolo Apostolorum dicitur: *Carnis resurrectionem*; et in alio symbolo patrum dicitur: *expecto resurrectionem mortuorum*. (1)

(1) Symbolum patrum publice cantatur in missa quia editum fuit fide jam manifestata, et ecclesia jam pacem habente, et est declarans symbolum Apostolorum editum tempore persecutionis, fide nondum propalata. Ideo symbolum Apostolorum

Circa assertionem, et resurrectionis probationem, notatur quod resurrectio potest probari quadrupliciter; primo per rationes, secundo per similitudines rerum naturalium, tertio per auctoritates sacrae scripturae, quarto per inconvenientia, quae sequerentur si non esset resurrectio. Rationes autem ad probandam resurrectionem corporum aliae sumuntur de ordine Creatoris, a quo est resurrectio; aliae ex ordine creaturarum, cum quibus est resurrectio, (idest) animae ad corpus, ad cujus perfectionem est resurrectio.

Ex ordine vero Creatoris tripliciter: aliae sumuntur ab ejus justitia, aliae ab ejus sapientia, aliae ab ejus bonitate. Ab ejus justitia sic. Certum est, quod divina justitia tribuit unicuique juxta opera sua. Sed hoc non fit in hac vita (1), ergo in alia; unde restat, quod post hanc vitam retribuetur corpori et animae bonum

occulte dicitur in prima, et in completorio, quasi contra tenebras errorum praeteritorum, et futurorum. 22. 4. 1. 9. ad 6. et 3. d. 25. q. 1. a. 1. q. 3. 4.

(1) Hoc enim probatione non indiget, cum evidentissime pateat ex aerumnis quibus infelix haec vita agitur; quinimmo impii ludibundi ducunt in bonis dies suos; justi vero saepius afflicti lugent. Vide Lactantium l. 3. inst. c. 17. et Chrysostomum serm. 4. de provid.

vel malum, quia anima non peccavit sine corpore, nec corpus sine anima. Psal. 93. v. 15. *quoadusque justitia convertatur in judicium.* Ab ejus sapientia sumitur sic. Quia summi artificis sapientiae est disponere omnia ordinatissime. Sed omnis natura habet nobilissimum esse in homine; habet enim esse cum lapidibus, vivere cum plantis, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis etc. sicut dicit Gregorius; ergo vel resurget homo, in quo est status universitatis ordinatissimus, et pulcherrimus, vel artifex erit insipiens, qui est Deus; quod est falsum, quia sapientissimus est psal. 146. v. 5. *sapientiae ejus non est numerus*. Propter quod vocatur homo omnis creatura. Marci ult. v. 15. *praedicate evangelium omni creaturae*. Ab ejus bonitate sumitur sic. Si corpus non resurget, non est perfecta bonitas apud ipsum, quia illi, qui duce sapientia reguntur in bono, invenirent se deceptos; illi vero, qui male vivunt, sapienter agerent 1. Cor. 15. v. 19. *si in hac vita sperantes sumus, tantum in Christo miserabiliores sumus omnibus hominibus* (1). Malach. 3. v. 14. *vanus*

(1) Vulg. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus* etc. Integra vulgata est, postpositio verborum velociter scribentis error est.

est qui servit Deo, et quod emolumentum quia custodivimus praecepta ejus? Et postea sequitur v. 15. *ergo nunc beatos dicimus arrogantes.*

Ex ordine creaturarum sumitur ratio resurrectionis tripliciter; primo ab earum esse; quia est substantia omnino corporalis, ut ista corporalia; quaedam omnino incorporalis, ut angelus; rectum ergo erit, ut quaedam sit partim corporalis et partim incorporalis, ut homo corporalis ex parte corporis, spiritualis ex parte animae. Secundo ex earum compositione, quia secundum auream catenam Pythagorae (1), quae est connexio et ordo rerum, est quaedam creatura composita corporalis non cognitiva, ut corporalis; quaedam simplex et incorporalis cognitiva ut intelligentia; sic congruum erit, ut sit quaedam media partim simplex et partim composita; partim cognitiva, et partim non cognitiva ut homo partim sic, et partim sic. Tertio ex comparatione ejus ad universitatem, quia omnis natura habet nobilissimum esse in homine; habet enim esse cum lapidibus, vivere cum arboribus et plantis, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Sed si homo non resurgeret,

(1) V. 2. d. q. 1. C. et Metaph. lec. 8. m. et phy. 3. lec. 3. f.

non participaret omnis creatura divinam bonitatem, nec frueretur ea ; sed homo resuscitatus, et glorificatus frueretur Deo, et in eo, scilicet in homine, frueretur Deo omnis creatura, cum omnis creaturae nomine designetur homo secundum Gregorium, ut dictum est supra.

Ex ordine animae ad corpus probatio sumitur sic. Habet enim anima quasdam potentias et dependentias in comparatione ad corpus quae non possunt perfici nisi in corpore (1): beatitudo autem est perfectio plena; ergo aut numquam erit beata, aut oportet eam incorporari. Secunda sumitur sic: quia animae inest naturalis appetitus perpetuae ligationis cum corpore; sed si naturaliter inest ei, non privabitur suo desiderio naturali, quia natura nihil facit frustra, et nullus appetitus cassus a Deo creatus est (2); ergo pervenire potest ad perpetuam ligationem cum corpore; sed non in hac vita, ergo in alia. Tertia sumitur sic: anima est perfectio corporis (3), sed perfectio ordinatur ad perfectibile, et perfectibile dependet a perfectione; ergo non potest

(1) V. 1. p. q. 76. 1. 6.
(2) Contr. Gent. l. 2. c. 55.
(3) 2. d. q. 2. 1. 3. et de verit. q. 26. 1. 7.

esse perfecta beatitudo sine altero (1). Apoc. 6. v. 11. *datae sunt illis singulae stolae*, scilicet beatitudo animae, *et dictum est illis* idest a Deo inspiratum *ut requiescerent tempus adhuc modicum* patienter expectando; et dicitur *modicum* quia brevis est cursus hujus temporis respectu aeternitatis, *donec impleatur numerus etc.* quia anima naturaliter appetit suum corpus vivificare, et hujusmodi appetitus affligeret eam, nisi speraret aliquando, se hoc consecuturam, scilicet suum corpus vivificare. Quarto probatur resurrectio per similitudines (2) rerum naturalium quadrupliciter. Prima similitudo sumitur a re inanimata, quia de pulvere fit vitrum lucidissimum per artem, et ministerium hominis; sed si hoc potest artifex homo, qui est creatura, multo fortius et nobilius, et pulchriori modo Creator artificis de pulveribus nostris reformabit corpora lucidissima et gloriosa Matth. 13 v. 43. *fulgebunt justi sicut sol in regno patris eorum*. Et ideo Aposto-

(1) V. sup. 3. p. q. 75. a. 1.

(2) Similitudines, quas adducit licet non sint strictiori jure demonstrationes, inserviunt tamen explicandis ornandisve rationibus, nam similitudo est relatio aequiparantiae, non tamen semper denominat utrumque extremorum, ut dicit 1. p. q. 4. 3. ad 1.

lus admirans incredulitatem talium ait Rom. 9. v. 21. *an non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud quidem in contumeliam*? Secunda similitudo sumitur a re animata vegetabili, quae mortua in grano resurgit in herbam vel spicam. 1. Cor. 15. v. 36 *inspiciens tu quod seminas, non vivificatur nisi prius moriatur*. Tertia sumitur per similitudinem rei animatae sensibilis, quae redacta in cineres ex eisdem cineribus resurgit in phoenicem (1); sed si hoc potest natura, multo fortius et nobilius in corpore

(1) Ne quis S. Doctorem nimiae credulitatis accuset, quod phoenicis exemplum adduxerit. Certe non satis constat inter zoologos de illius existentia. Alii enim fabulis amandant quidquid de eo fertur, alii pro vero habent phoenicem esse pavone pulchriorem, aquilae magnitudine, auri fulgore circa collum, cetera purpureum, roseis pennis caudam distinguentibus, caput plumeo apice juxta Plinii descriptionem lib. 10. nat. hist c. 2. Praeterea consentiunt in eo, quod novus phoenix ita de veteri producatur, ut vetus in eo quasi ex seipso videatur reviviscere, unde Lactantius Firmianus carmine de phoenice Christum adumbrante:

Unica sed vivit morte resecta sua:
Nam perit ut vivat, se tamen ipsa creat:
Ut possit nasci haec appetit ante mori.

S. Thomas ergo hypothetice loquitur, dum ex his quae de phoenice

nostro Dominus naturae. Quarta sumitur per similitudinem rei coelestis, quae oritur, et occidit, et ad locum suum revertitur, ibique renascens girat per meridiem, et flectitur ad aquilonem. Augustinus: si cursum rerum naturalium inspiciemus, certius est nobis resurrectionem futuram, quam cras oriri solem.

Tertio probatur, et ostenditur resurrectio mortuorum per inconvenientia, quae sequuntur si resurrectio non esset. Primum inconveniens surgit ex comparatione corporum nostrorum ad Corpus Christi; quia si Corpus Christi, quod est caput, resurrexit, inconveniens esset quod nos, qui sumus membra, non resurgeremus. 1. Cor. 12. v. 26. *sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra*; 1. Cor. 15. v. 16. *nam si mortui non resurgunt, Christus non resurrexit.* Secundum inconveniens sumitur ex comparatione corporis nostri ad animam, quia cum corpus fuit socius in passione, inconveniens esset si non esset socius in consolatione....quoniam existentiam, neque quoad virtutem, neque

dicuntur vel vera, vel falsa sint, sumit similitudinem. Ita sese gesserunt Sancti Patres Clemens l. 5. Apost. constit. c. 6. S. Cyrillus catech. 18. S. Ambrosius l. 5. Hex. c. 23. aliique, qui ad probandam resurrectionis possibilitatem imaginem ex phoenice sumpserunt.

quoad malitiam separatim anima pertransivit sine corpore. Ideo ambo simul retributionibus fruentur. 2. Cor. 5. v. 10. omnes stabimus ante tribunal Christi recepturi prout in corpore gessimus etc. Tertium inconveniens sumitur ex comparatione corporis nostri ad alia corpora, quia alia corpora innovabuntur in melius. Inconveniens esset si corpora nostra non reciperent meliorem statum quam nunc habeant. Quod autem alia corpora innoventur, patet Apoc. 21. v. 1. *Vidi coelum novum, et terram novam.* Quartum inconveniens sumitur ex comparatione musicae, quae est in numeris sensibilibus ad musicam quae est in numeris exemplaribus. Quia dicit Augustinus: Omnis musica quae est hic in numeris sensibilibus erit delectabilior in numeris exemplaribus (1). Sed anima erit conformis Deo; ergo

(1) De musica agit S. Thomas. in psalm. 32. in principio *rectos decet collaudatio*: *confitemini Domino in cythara, in psalterio decem cordarum psallite illi.* Unde consonantiae musicae immutant hominis affectum, quae si in istis creatis ita jucunde mentem recreat, quid erit in plenitudine, et in causa omnis suavitatis, ac dulcedinis? In spiritu musica erit perfecta consonantia cum divinis ideis, in corpore vero per harmoniam suavissimam ex gaudio mentis in corpus redundantem. » En quid sibi volunt exemplares numeri.

in anima erit musica jucundissima; sed diffusius est gaudium interius, quum progreditur exterius, quam cum gaudium intus retinetur. Ergo musica quae erit in mente, erit etiam in corpore, alioquin esset inconveniens. Apoc. 5. v. 9. *Cantabant sancti canticum novum* ante sedem Dei et Agni, et resonabat terra in voces eorum. Augustinus: vacabimus, amabimus, laudabimus.

Quarto probatur et ostenditur resurrectio per auctoritates sacrae scripturae novi et veteris testamenti (1). Dicitur autem Isai. 26. v. 19. *vivent mortui tui; interfecti mei resurgent.* Job. 19. v. 25. scio *quod redemptor meus vivit, et in novissimo die de terra surrecturus sum, et in carne mea videbo Deum, et rursum circumdabor pelle mea, et videbo salvatorem meum, quem visurus sum ego ipse, et non alius.* Ezech. 37. v. 5. *haec dicit Dominus ossibus his: ecce ego immittam in vos spiritum et vivetis, et infra aperiam tumulos vestros, et educam vos de sepulchris vestris, et scietis quia ego Dominus. Cum aperuero sepulchra vestra, et eduxero vos de tumulis vestris, et dedero spiritum in vobis, et*

(1) Easdem auctoritates plerumque affert in sup. 3. p. q. 74. 1. et seqq.

vixeritis, *et requiescere vos faciam super humum vestram* idest super corpus vestrum. Dan. 12: v. 2. *Et multi de iis qui dormiunt in terrae pulvere evigilabunt*. Haec autem omnino intelliguntur de resurrectione secundum carnem. Matth. 10. v. 28. *Eum timete qui potest animam et corpus perdere in gehennam*. Matth. 12. v. 42. *Regina austri resurget in judicio cum generatione ista* etc. Sed constat, quod regina austri non resurget a peccato ulterius, ergo resurget in carne (1). Matth. 24. v. 51. *ibi erit fletus et stridor dentium*; sed hos actus non potest exercere nisi corpus Matth. 22, ita ut saducei qui negant resurrectionem carnis quaerunt a Christo de muliere, quae habuit septem viros, et omnes isti septem fuerunt mortui, cujus istorum in resurrectione esset uxor? Et Christus respondit de resurrectione mortuorum: v. 31. *non legistis quia dictum est a Domino dicente vobis. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob? non est Deus mortuorum sed vivorum*. Et non erat hic quaestio de animabus, sed de corporibus. Jo. 5. v. 28. *venit hora, in qua omnes qui in monumentis*

(1) Sic enim contrahitur argumentum: vel *ly resurget* intelligitur a peccato, vel a sepulchro; non a peccato, quia jam mortua erat; ergo a sepulchro.

sunt audient vocem filii Dei et qui audierint vivent, et infra *et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitae, qui vero mala in resurrectionem judicii*. Jo. 6. v. 55. *Ego resuscitabo eum in novissimo die*; Jo. 11. v. 24. *scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Hoc non potest intelligi de resurrectione a peccato, quia hoc non potest fieri in novissimo die. Non enim erit tunc tempus poenitentiae, sed justitiae. Psalm. 74. v. 3. *cum accepero tempus etc*. Rom. 8. v. 23. *Nos ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes redemptionem corporis nostri*. 1. Cor. 15. v. 51. *omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur*. Haec auctoritas nullomodo potest exponi de resurrectione spirituali a peccato, scilicet, quia non omnes resurgunt a peccato; ergo intelligitur omnino de resurrectione carnis. Infra eod. v. 53. *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. 2. Cor. 4. v. 14. *qui suscitavit Jesum a mortuis et nos cum Jesu suscitabit*. Eph. 4. v. 13. *donec occurramus omnes in unitatem fidei, et agnitionis filii Dei in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi*; Phil. 3. v. 8. *omnia detrimentum feci (et arbitror) ut stercora ut Christum lucrifaciam*. Et postea sequitur v. 10.

ad cognoscendum illum; v. 11. *si quomodo occurram ad resurrectionem quae est ex mortuis*; hoc enim non potest (1) intelligi de resurrectione a peccato, quia ipse sanctus erat et jam resurrexerat a peccato; ideo non expectabat a peccato resurgere, sed expectabat resurrectionem carnis. Phil. 3. v. 20. 21. *Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae*. Jacob. 5. v. 3. *aurum et argentum vestrum aeruginavit, et aerugo eorum erit vobis in testimonium, et manducabit carnes vestras sicut ignis*. Haec auctoritas non potest exponi in praesenti vita, quia aerugo aurum non comedit divitum; (2) ergo erit in alia vita. Apoc. 11. v. 11. *Spiritus vitae intrabit in eos*. Apoc. 17. v. 16. *carnes ejus manducabunt et ipsam igni concremabunt* (3). Apoc. 20. v. 12. *vidi mortuos magnos et pusillos stantes in conspectu throni, et libri aperti sunt*.

Circa miraculum resurrectionis notantur quatuor, quae faciunt ipsam resurrectionem

(1) In cod. deest *non* ex amanuensis incuria ut patet ex se.

(2) Divites enim in praesenti vita bonis, ac voluptatibus affluunt.

(3) In cod. *congregabunt* quod omnino error amanuensis est.

miraculosam (1). Primo mortis definitio; quia mors est privatio vitae; sed de privatione ad habitum non est regressus nisi miraculose. Secundo naturae definitio, quia natura est vis insita rebus ex similibus similia procreans, ut ex homine homo, et ex asino asinus; sed postquam insonuerit tuba nullus erit homo, qui possit hominem generare, ergo quod homines erunt non erit a natura. Tertio per operationem naturae, quia natura operatur successive; sed resurrectio erit subita, quia in momento et in ictu oculi, sicut dicit Apostolus; hoc autem fieri non posset nisi per miraculum. Quarto per impossibile naturae. Nam idem corpus numero resurget (2). Natura vero non idem numero facit, nec idem in individuo; nec potest supra se, ut faciat corpora immortalia, et splendidiora, quam fuerint. Potest autem dici, quod quoad quaedam resurrectio erit

(1) Resurrectio enim erit miraculosa simpliciter, scilicet ex parte principii supernaturalis idest Dei, sed secundum quid erit naturalis scilicet ratione termini. Suppl. 3. p. q. 76. 2. 6. et argumenta quae hic ponit habet etiam suppl. 3. p. q. 75. a. 3.

(2) Id probat suppl. 3. p. q. 79. a. 1.

naturalis (1); nam in tantum resurgent corpora ex eisdem pulveribus, in quos resoluta sunt, in quantum anima naturaliter appetit conjungi corpori suo, et in quantum erit naturalis obedientia in istis pulveribus, ut de eis fiant corpora, sicut in costa Adae fuit potentia, ex qua possit fieri Eva; sed non ex qua fieret, quia in ea non erat actus vel potentia activa, sed potentia susceptiva.

Post resurrectionem sequitur suscitatorum congregatio, quae fiet ministerio angelorum, circa quam notantur tria. Nam quidam congregabuntur in terra in valle Josaphat, ut omnes mali, sicut dicit magister sententiarum 4. distinct. 46. Joel. 3. v. 12. *congregabo omnes gentes (et deducam) in valle Josaphat.* Matth. 3. v. 41. *mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno ejus omnia scandala, et eos qui faciunt iniquitatem, et mittet eos in caminum ignis, ibi erit fletus et stridor dentium.* De manu omnium bestiarum exquiram sanguinem animarum vestrarum, quia etiam comesti a bestiis omnes resuscitabuntur, et submersi etiam

(1) Eamdem doctrinam iisdem verbis probat suppl. 3. p. q. 75. a. 3.

in mari. Apoc. 20. v. 13. *et mare reddidit mortuos suos* (1), idest corpora mortuorum, quia illi qui in mari mortui sunt resurgent, de quibus tamen minus videtur; et sic per locum a minori probat, quod omnes resurgent (2). Notandum est etiam, quod animae, quae sunt in inferno ad corpora sua redibunt. Apoc. 20. v. 13. *mors* idest diabolus *et infernus*, scilicet locus tenebrarum *dederunt mortuos suos* idest animas mortuorum, quae in ipsis erant, et quas tenebant. *Dederunt* dico, ut ad sua corpora redirent, et judicarentur in ipsis. Et ideo simul congregabuntur, ut postea simul factis de eis fasciculis in ignem mittantur. Isai. 24. v. 22. *congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum*; Jerem. 12. v. 13. *congrega eos sicut gregem ad victimam.* Quidam autem rapientur in aera jam resuscitati, ut omnes boni, qui tunc invenientur (3) mortui, qui resuscitabuntur, et postea rapientur. Matth. 24. v. 31. *Mittet angelos suos cum tuba (et voce magna) et congregabunt omnes electos.* Quidam vero rapientur antequam moriantur, ut illi qui tunc

(1) Vulg. *Et dedit mare mortuos qui in eo erant.*
(2) Id ipsum probat suppl. 3. p. q. 75. a. 2.
(3) In cod. *rapientur* per errorem amanuensis.

invenientur vivi, qui rapientur vivi, et in ipso raptu morientur, et resurgent. Mira enim celeritate legimus eos passuros mortem et recepturos immortalitatem. Ambros. in ipso raptu eorum qui vivi rapientur mors erit et resuscitatio, ut anima, quasi per soporem egressa de corpore eidem in momento reddatur. Sed contra dicit Hieronymus, quosdam in fine saeculi non esse mortuos, sed vivos repertos in immortalitate mutandos. Contra cujus opinionem est illud Apostoli 1. Cor. 15. v. 22. *In Christo omnes vivificabuntur* quod esse non posset nisi prius morerentur (1). 1. Thess. 4. v. 16. *simul rapientur* (2) *cum illis in nubibus obviam Christo in aera.*

Post congregationem sequitur congregantis disceptatio. Circa quam notatur quod Dominus

(1) V. Suppl. 3. p. q. 78. a. 1. ubi demonstrat ex eodem textu paulino, quod resurrectio omnium erit a morte. Nam *sicut cessante motu cordis omnia membra mortificantur, ita cessante motu coeli non potest aliquid vivum remanere illa vita, quae ex influentia illius motus conservabatur; talis autem vita est quam nunc degimus. Unde oportet quod ex hac vita discedant qui post motum coeli quiescentem victuri sunt.* Et in sequenti articulo probat resurrectionem omnium esse a cineribus, *nisi aliquibus ex speciali privilegio gratiae sit indultum contrarium* v. 4. sent. d. 41. §. E.

(2) Vulg. *rapiemur.*

disceptabit cum reprobis; primo de magnitudine Passionis suae, unde ostendet omnia instrumenta mortis suae scilicet Crucem, clavos, et lanceam sicut dicit magister in historiis. Item ostendet cicatrices. Apoc. primo v. 7. *videbit eum omnis* (1) *populus et qui eum pupugerunt.* Item Apoc. 19. v. 13. *indutus* (2) *erat veste aspersa sanguine.* Vexillum autem Crucis apparebit ante illum Matth. 24. v. 30. *Tunc apparebit signum filii hominis in coelo.* De quibus etiam dicit (3). " Quid dices, quid facies o peccator? „ contra te loquetur conscientia, te accusabunt „ omnia elementa. Crux Christi plorabit, Christus per vulnera allegabit. Cicatrices loquen- „ tur, et clavi conquerentur. „ Secundo de omissionibus Matth. 25. v. 42. *esurivi et non dedistis mihi manducare, sitivi et non dedistis mihi bibere. Hospes fui, et non collegistis me, nudus et non cooperuistis me, infirmus et in carcere, et non visitasti me.* Tertio de cogitationibus impiis interrogatio erit. Quarto de intentionibus. Hebr. 4. v. 12. *discretor cogitationum et*

(1) Vulg. oculus. (2) Vulg. *vestitus.*

(3) Hic habetur nota omnium difficillima lectu. Nam vel accedit ad B. vel ad R. incertum est an significet nomen alicujus auctoris, puta *Beda*; an potius aliquod *responsorium* vel aliquam *antiphonam.*

intentionum cordis. Quinto de verbis otiosis Matth. 12. v. 36. De omni verbo otioso quod locuti fuerint homines reddet rationem in die judicii (1). Sexto de malis operibus Sap. 6. v. 4. *interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur*. Septimo de rebus temporalibus Luc. 16. v. 2. *redde rationem villicationis tuae*. Octavo de custodia familiae tuae .... ubi est grex qui datus est tibi? Nono de annis, et de tempore quod otiose pertransivit tecum, idest vocavit adversus me tempus Job. 24. v. 23. *dedit ei Dominus poenitentiae tempus* (2), *et ipse abutitur eo in superbia*. Post disceptationem sequitur causae discussio, circa quam nota quatuor, scilicet qui erunt accusatores, qui testes, qui assessores, et qui executores. Accusatores erunt tres: primo accusabit hominem conscientia Rom. 2. v. 15. *testimonium reddente illis conscientia ipsorum; et inter se invicem cogitationibus accusantibus . . . in die, qua judicabit Deus occulta hominum secundum evangelium*

(1) Ad sensum affertur; nam ad litteram vulgata habet: *Dico autem vobis quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines reddent rationem de eo in die judicii.*

(2) Vulg. *Locum poenitentiae.*

meum per Jesum Christum. Item daemon qui datus est ei ad exercitium, qui continue observavit eum, et opera ejus ut accusaret Apoc. 12. v. 10. *projectus est accusator fratrum nostrorum qui accusabat illos die ac nocte.* Psalm. 37. v. 13. *vim faciebant qui quaerebant animam meam.* Item locus et creatura ubi peccavit. Job. 20. v. 27. *Revelabunt coeli iniquitatem ejus, et terra consurget adversus eum.* Abac. 2. v. 11. *lapis de pariete clamabit*; et quod etiam pater accusabit filium, et filius patrem. Conqueretur filius de malo patre, quoniam propter ipsum est in opprobrium. Sap. 4. v. 6. *Ex iniquis omnes qui nascuntur filii testes sunt nequitiae adversus patrem* (2). Testes similiter erunt tres. Primus erit Creator, quem offendimus Job. 16. v. 20. *ecce in coelo testis meus*, (*et conscius meus*) *in excelsis.* Jerem. 29. v. 23. *Ego sum judex et testis.* Secundus erit bonus angelus, qui datus est homini ad custodiam, qui accusabit eum de multa ingratitudine servitii sui. Unde dicet in judicio illud Jerem. 51. v. 9. *curavimus Babilonem et non est curata* vel *sanata.* Tertius erit macula

(1) Vulg. *Adversus parentes in interrogatione sua.*

peccati, quae relucebit in facie (1) Jerem 2. v. 19. *Arguet te malitia tua.* Job. 16. v. 9. *rugae meae dicunt testimonium contra me.* Et sic erunt tres testes contra hominem juxta illud: *in ore duorum vel trium testium stat omne verbum.* Assessores erunt quatuor. Et primi erunt chorus Apostolorum (2). Ipsi enim aderunt in judicio quasi senatores Prov. ult. v. 23. *nobilis in portis vir ejus cum sederit cum senatoribus terrae.* Secundi assessores erunt chorus martyrum, ipsi enim aderunt in judicio quasi principes victoriosi, et quasi milites invicti Apoc. 3. v. 21. *qui vicerit dabo ei sedere mecum in throno meo* Sap. 3. v. 8. *Judicabunt sancti nationes.* Tertii assessores quodammodo erunt chorus patriarcharum et prophetarum de quibus dicitur Isa. 3. v. 14. Dominus ad judicium suum ad judicandum veniet cum senioribus populi sui. Quarti assessores erunt chorus pauperum (3), qui omnia dimiserunt propter Christum, et secuti sunt

(1) De iis omnibus v. suppl. 3. p. q. 87. a. 1.

(2) 4. D. 47. a. 2. et suppl. 3. p. q. 89. per totam quaestionem.

(3) Loc. cit. a. 2.

eum; sicut sunt praedicatores evangelii, et defensores fidei et eorum similes, qui sunt pauperes spiritu, idest voluntate, de quibus dicit Dominus Matth. 5. v. 3. *Beati pauperes spiritu.* Istis ergo dabitur potestas judicandi Job. 36. v. 6. *Judicium pauperibus tribuit* (1). Matth. 19. v. 28. *Vos qui reliquistis omnia et secuti estis me*, *sedebitis super sedes judicantes duodecim tribus Israel.* Sic ergo judicanti Christo aderunt apostoli ut senatores, martyres quasi milites, patriarchae, et prophetae ut seniores, et pauperes quasi judices.

Executores illius terribilis judicii et sententiae erunt quatuor secundum quatuor quae sunt in executione sententiae in foro saeculari (2). Sunt enim primo ibi aliqui, qui praecipiunt, secundo tortores et carnifices, qui torquent, quibus praecipiunt, tertio sunt ibi acclamatores, qui laudant et confirmant sententiam, et dicunt fiat fiat, quarto sunt ibi instrumenta, quibus torquentur, et exercent vindictas. Sic in illa sententia ultimi judicii praeerunt executioni scilicet Michael, et omnes angeli, (3) qui praeerunt malis angelis ad

(1) Eamdem auctoritatem adducit in arg. *Sed contra,* ejusdem articuli secundi citatae quaestionis.

(2) Vide Zallinger in L. 2. Decret. §. 3. et seq.

(3) Suppl. 3. p. q. 89. a. 3.

torquendum. Qui et religabit Sathanam et omnem virtutem ejus Apoc. 20. v. 1. *vidi angelum descendentem de coelo habentem clavem abyssi* idest potestatem super abyssum *et catenam magnam*, idest invincibilem potentiam qua constringit omnia. Sicut dicit glossa, *in manu sua* idest in operatione passionis, et propter meritum passionis ubi abscondebatur fortitudo sua, et potentia, qua diabolus ligari debeat, sicut dicitur Abac. 3. Apoc. 20. v. 2. *Et apprehendit Draconem serpentem antiquum*, qui a principio nocere incepit. Jo. 8. v. 88. *ille homicida erat ab initio. Qui est diabolus, et Sathanas, et ligavit eum (per annos mille) in abyssum, et clausit et signavit*, scilicet signo crucis, *ut non seducat amplius gentes*. Item Apoc. 14. v. 15. et 18. de executione bonorum angelorum divinae sententiae. *Et alius angelus exivit de templo*, quod est de coelo, habens falcem acutam; et infra dicet ei Christus *mitte falcem tuam acutam, et vindemia botros vineae terrae, quoniam maturae sunt uvae ejus*, idest eorum malitia completa est. Et postea sequitur: *et misit angelus falcem suam (acutam) in terram et vindemiavit vineam terrae*, idest omnes qui delectationes suas finaliter posuerunt in bonis terrenis. Luc. 6.

v. 24. *Vae vobis divitibus, qui habetis hic consolationem vestram. Et misit in lacu irae Dei:* secundum torcular magnum idest in infernum, in lacum scilicet miseriae, et in lutum faecis, sicut materialiter in adventu alicujus magni regis plateae civitatis mundantur, sic in adventu Domini ad judicium mundus purgabitur de malis, et ipsi in lacu inferni projicientur, ps. 17. v. 43. *ut lutum platearum delebo eos*. (Apoc. 14. v. 20.) *Et calcatus est lacus extra civitatem*, idest mali puniti sunt extra Ecclesiam, et consortium justorum. Nota quod Dominus habet duplex torcular, scilicet purgatorii, et inferni. De illo scilicet purgatorio emittitur purum vinum, et homo non est extra civitatem, quia meritis et suffragiis Ecclesiae vinum istud citius depuratur. Sed aliud est extra civitatem, quia nunquam mali inde exibunt, sed in pressura perpetua remanebunt: Matth. 25. v. 46. *ibunt hi in supplicium aeternum*. Isa. ultimo v. 24. *ignis eorum non morietur* (1). Et (Apoc. 14. v. 20.) pro vino exivit sanguis *de lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta*. Pro vino ergo exivit sanguis idest crudelitas poenae infernalis exuberabit de lacu, idest a minoribus *usque ad*

(1) Vulg. *non extinguetur*.

frenos equorum idest usque ad majores scilicet praelatos, et reges, et alios magnos. Omnes enim ibi crudeliter cruciabuntur secundum merita culparum. Sed majores amplius et acrius tormentabuntur. Sap. 6. v. 6. *judicium durissimum in* (1) *his qui praesunt fiet. Et hoc perst adia mille sexcenta* idest per diversas poenas angustiari secundum quod fecerunt diversa peccata. Matth. 13. v. 49. *exibunt angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum ignis; ibi erit fletus et stridor dentium.*

Secundo tortores et carnifices (2), et hi erunt omnes angeli mali, qui torquebunt malos in inferno. Apoc. 9. v. 5. *et datum est illis* idest mandatum a Deo *ne occiderent eos*, sed ut cruciarentur, quia mali et damnati mori non poterunt, sed deducentur per poenarum diversitatem, et acerbitatem usque ad mortem ps. 48. v. 15. *mors depascet eos*. Unde sicut herba, quae a bestiis pascitur iterum pullulat, ut pascatur, sic damnati nunquam totaliter deficient, nec radicitus destruentur, ut in aeternum et continue torqueantur. Unde sequitur, (Apoc. 9. v. 5.) *et cruciatus eorum ut cruciatus scorpionis cum*

(1) In vulgata deest praepositio *in*.
(2) Suppl. 3. p. q. 89. a 4.

percutit hominem. Et quilibet carnifex habet super se alium tortorem, qui torquet eum et tormentat, ut sicut ipse tormentatur, ita torqueat et tormentet, et torqueat animas damnatorum et corpora. Et propter hoc sequitur ibi v. 11. *habebant* semper *super se* (1) *regem angelum abyssi.* Nec tamen ut dictum est, mori poterunt. Apoc. 9. v. 6. *quaerent homines mortem, et non invenient* (*eam*) *et desiderabunt mori, et fugiet mors ab eis.*

Tertio erunt ibi acclamantia, et laudatores divinae sententiae, qui congaudebunt divinae justitiae Apoc. 18. v. 20. *exultate super eam coeli* (2); idest coelestes spiritus secretorum Dei conscii concordantes divino judicio (3); *et sancti apostoli et prophetae* idest majores sancti, et minores. Omnes enim illi prophetae possunt dici, quia mala praevident per circumspectionem, et cautelam, et praevisa cavent: *quoniam judicavit Deus judicium vestrum de illa* scilicet societate malorum. Item de ista acclamatione. Apoc. 19. v. 1. *laus* (4) *et gloria*

(1) In Cod. per errorem *gregem.*
(2) Vulg. *Exulta super eam coelum.*
(3) Suppl. 3. p. q. 89. a 3.
(4) Vulg. *Salus.*

et virtus Deo nostro, *qui judicavit de meretrice magna*, idest de societate peccatorum, *quae corrupit terram* scilicet malo exemplo, *in prostitutione sua*, quia ipsa in se vilis fuit. *Et iterum dixerunt alleluja* qui est cantus laetitiae. Per hanc iterationem debemus intelligere laudem esse aeternam. Primo dictum est pro vindicta peccatorum, quae fecerunt, alios corrumpendo malo exemplo, nunc iterum dicitur pro vindicta peccatorum, quae fecerunt, male operando. Unde Eccles. 12. v. 7. *impiis* et peccatoribus *reddet vindictam* custodiens eos in die judicii; unde in praedicta auctoritate Apoc. 19. v. 3. *et fumus ejus*, idest poena *ascendit* idest numquam remittetur saltem post diem judicii *in saecula saeculorum* idest in aeternum. Unde intelliguntur aeternaliter puniri isti. Per *fumum* autem designatur poena; quia fumus relinquitur ex applicatione ignis inferni ad peccata. Per hoc igitur, quod fumus semper est continuus, igni applicato ad ligna, designatur, quod poena malorum est aeterna. Apoc. 9. v. 2. *ascendit putei fumus, sicut fumus fornacis magnae*. Et Apoc. 14. v. 11. *fumus tormentorum suorum in saecula saeculorum ascendet*. Sic igitur sancti gaudebunt de justo Dei judicio. psal. 57. v. 11. *Laetabitur justus cum viderit vin-*

dictam ps. 149. v. 6. *exaltationes Dei in gutture eorum, ad faciendam vindictam in nationibus et increpationes in populis, ut faciant in eis judicium conscriptum: gloria haec est omnibus sanctis ejus.*

Quarto erunt ibi instrumenta multiplicia ad torquendum scilicet ignis, et sulphur et fumus. Psalm. 10. v. 7. *ignis sulphur et spiritus procellarum* etc; item vermis et tinea Isa. 14. v. 11. *subter te sternetur tinea et operimentum tuum erunt vermes.* Et omnia alia genera poenarum (1), et maxima poenarum erit perpetua privatio visionis divinae, Isa. *tollatur impius ne videat gloriam Dei* (2).

Post causae discussionem sequitur sententiatio justa quoad bonos, et quoad malos. Matth. 25. v. 34. *venite benedicti patris mei percipite* (3) *regnum* etc. et hoc quantum ad bonos. Et *ite* (4) *maledicti in ignem aeternum* quantum ad malos. Utrum autem voce sensibili haec verba proferantur, an virtute judicis ita fiat, singulorum conscientiis attestantibus, dubium

(1) V. 2. d. 6. 3. 2. et in Isai. 30. fin. c.

(2) Hic textus, sicut et plures alii, reperitur in versione antiqua, et apud S. Gregorium M. moral. L. 4 c. 12. p. 113. c. V. Sabatier Isai. 26. v. 10.

(3) Vulg. *possidete.* (4) Vulg. *Discedite a me.*

relinquit Magister in sententiis (1). Erit autem justa haec quadrupliciter; (2) primo ex causa, ex ordine, ex animo, ex aequitate; his enim quatuor modis in foro saeculari potest esse justa sententia (3). Ex causa (est injusta) quum judex condemnaret innocentem Prov. 17. v. 15. *qui justificat impium, et qui condemnat justum (abominabilis est uterque apud Deum)*. Isai. 5. v. 23. *vae qui justificatis impium pro muneribus*. Ex animo cum condemnat aliquem ex irato animo vel ex odio. Jac. 1. v. 20. *ira enim viri justitiam Dei non operatur*. Ex ordine quum scilicet condemnat aliquem juris ordine praetermisso, dimittendo scilicet litis contestationem, vel receptionem testium, et hujusmodi; tunc enim injusta esset sententia, etiam si ille, qui condemnatus est malus sit, et dignus tali sententia. Deuter. 16.

(1) Sed ipse ait esse probabile, quod fiat mentaliter: *probabilius aestimatur, quod totum illud judicium et quoad discussionem et quoad accusationem malorum, et commendationem bonorum et quoad sententiam de utrisque mentaliter perficiatur*. Suppl. 3. p. q. 88. a. 2.

(2) Totidemque modis potest esse injusta. Sententia enim est applicatio juris ad particulare factum, ut ait S. Thomas 12. q. 96. 1. et sumitur pro determinata acceptione alterius partis contradictionis, ut habet 3. d. 23. q. 2. a. 2. q. 1.

(3) In sententia enim debent servari tria, benignitas, discretio, et certitudo. In Joan. 8. Lect. 1. m. d. G.

v. 20. *juste quod justum est exquires* (1). Isai. 59. v. 14. *conversum est judicium retrorsum.* Ex aequitate quum scilicet judicat sine misericordia; quia in justitia debet esse comes misericordia; alioquin erit crudelitas. Jac. 2. v. 13. *judicium sine misericordia fiet illi, qui non fecit misericordiam.* Ibid. *superexaltat misericordia judicium.* Sententia ergo Christi erit justa primo ex causa, quia sicut dicitur psalm. 61. v. 13. *reddet unicuique juxta opera sua.* Job. 35. v. 13. *non enim frustra audiet Deus, et omnipotens singulorum causas intuebitur.* Job. 34. v. 11. *opus hominis reddet ei et juxta vias singulorum restituet.* Rom. 2. v. 5. *secundum duritiam autem tuam . . . thesaurizas tibi iram in die irae, et revelationes justi judicii Dei.* Item erit justa ex animo, quia in ipsum non cadit ira vel odium. Unde non judicabit animo irato vel odioso. Jac. 1. v. 17. *apud quem non est transmutatio vicissitudinis.* Sap. 11. v. 25. *nihil odisti eorum quae fecisti.* Item erit justa ex ordine juris secundum Job. 34. v. 12. *vere Deus non condemnabit frustra, nec omnipotens subvertet judicium.* Item erit justa ex aequitate quia proveniet citra condignum. Psalm. 76. v. 10. *non*

(1) Vulg. *persequeris.*

continebit in ira misericordias suas (1). Psalm. 32. v. 5. *diligit misericordiam et judicium.* Erit autem sententia ejus damnatis intollerabilis propter quatuor, quae erunt in ea: primo erit ibi poenarum acerbitas. Psalm. 46. v. 7. *ibi dolores ut parturientis.* Isai. 13. v. 8. *tortiones, et dolores tenebunt.* Job. 24. v. 19. *transibunt de aquis nivium ad calorem nimium* (2). Secundo erit ibi poenarum diversitas (3), quia erit ibi omnis timor. Isai. 13. v. 8. *unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustae vultus eorum.* Item erit ibi pessima societas. Isai. 13. v. 21. *requiescent ibi bestiae* idest daemones, *et replebuntur domus eorum draconibus, et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi.* Job. 24. transibunt de aquis nivium (4) etc. Tertio erit ibi poenarum durabilitas, sive aeternitas. Isai. ultimo v. 24. *vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur* etc. Matth. 25. v. 46. *ibunt hi in supplicium aeternum etc.*

(1) Ad sensum; nam vulg. interrogando ait: *Aut continebit in ira misericordias suas?*

(2) Ad sensum. Vulgat. *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium.*

(3) Idem dicit in Isai. 30.

(4) Vide supra.

Quarto erit ibi continuitas, Apoc. 20. v. 15. *omnis qui non est inventus in loco vitae missus est in stagnum ignis* (1). v. 10. *et cruciabitur die ac nocte in saecula saeculorum.* Job. 30. v. 17. *Qui me comedunt non dormiunt.* Ab ista ergo sententia tam crudeli (2) quo fugiet miser peccator (3)? in coelo non: Isai. 34. v. 30. *inebriatus est in coelo gladius meus.* Deut. 32. v. 42. *inebriabo sagittas meas sanguine* etc. In terra non: Deut. 32. *ignis accensus est in furore meo et ardebit* etc. *devorabitque terram cum germine suo, et montium fundamenta comburet.* Item ad austrum non Abac. 3. v. 2. *Deus ab austro veniet et santus* etc. Item ad aquilonem non: Jerem. 1. v. 14. *Ab aquilone pandetur* omne *malum.* Item ad orientem, non, ad occidentem, non, ad sylvas non, ad deserta non: psalm. 74 v. 5. 7. *dixi iniquis nolite inique agere*; *quia neque ab oriente*

(1) Vulg. *Et qui non est inventus in libro vitae scriptus etc.*

(2) Crudelis nimirum ex parte poenae; sed ex parte Dei justa et citra condignum, ut dictum est.

(3) Celeberrima est haec orationis figura, quam S. Thomas utique concionando prosequitur ab enumeratione, repetitione interrogatione, et subjectione, quae Tullio sunt familiares: sed ibi eruditionis copia maxime elucet. Sane mirabere docentis, vel concionantis angelicam memoriam!

neque ab occidente neque a desertis montibus etc. Item in aere non: Abdias 1. v. 4. *si exaltatus fueris ut aquila, et inter sydera posueris nidum tuum, inde extraham te*. In mari non, neque cum aliqua creatura securi erunt. Sap. 5. v. 18. *armabit creaturam ad ultionem inimicorum* contra insensatos. Psalm. 138. v. 7. *Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in coelum* etc. usque ibi *et tenebit me dextera tua*, idest potentia tua: Job. 11. v. 20. *peribit effugium ab eis*.

Expeditis praeambulis ad judicium, expeditis etiam concomitantibus in judicio, sequitur tertium scilicet de subsequentibus post judicium. Circa quod sciendum est, quod innovabitur microcosmus et macrocosmus (1), idest major et minor mundus secundum illud Apoc. 21. v. 5. *Ecce nova facio omnia*. Minor ergo mundus, idest homo innovabitur dupliciter; primo quantum ad animam, secundo quantum ad cor-

(1) Uterque terminus graecus; nam κοσμος accipitur in sacra scriptura pro ipso mundo, ut cum dicitur Joan. 17. v. 24. προ καταβολης κοσμου *ante constitutionem mundi*. Si igitur addatur μακρος *altus, longus*, μακροκοσμος poterit usurpari pro mundo ipso magno innovando; si addatur μικρος *parvus* μικροκοσμος *parvus mundus* tunc de homine dicitur.

pus. Quantum ad animam tripliciter, scilicet quantum ad potentiam vegetabilem, sensibilem, et rationabilem (1). Quantum ad vegetabilem tripliciter secundum tres vires ejus, quae sunt, scilicet nutritiva, quae conservat, augumentativa, quae augumentat; generativa, quae multiplicat. Hae tres innovabuntur in generatione, quia ibi erit nutritiva sine actu, et necessitate, alimento, et digestione non indigens, et satietate non fastidiens. Tob. 12. v. 19. ego cibo utor invisibili. Isai. 49. v. 10. *non esurient neque sitient amplius.* Gregorius: longe erit a satietate fastidium quia sitientes saturabuntur, et satiati sitiemus. Ibi erit augmentativa sine necessitate et actu suo, superfluitate increscens, diminutione non retrahens. Non enim erit necessarium augumentari vel diminui corpus, quoniam habebit juxta illud Lucae 6. v. 38. *mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem.* Ezech. mensura hominis quae est angeli. Ibi erit generativa sine necessitate et actu suo, foecunditate non foedans, sterilitate non vituperans; sed erit ad decus; quoniam neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli

(1) De his agit de Verit. q. 25. 2. c. fin. et 1. p. q. 77. 4. et 12. q. 49. 4. aliisque pluribus in locis.

Dei etc. Actus ergo istarum potentiarum, et corruptiones cessabunt, sed non veritas naturae, quae in ipsis est. De primis duabus potentiis dicit Augustinus, quod non potestas, sed egestas comedendi, et bibendi detrahetur corporibus glorificatis; quoniam servata partium congruentia, integritas substantiae in nostris corporibus remanebit. Quantum ad potentiam sensibilem fiet innovatio secundum quinque vires interiores, quas habet, quae sunt: sensus communis, immaginatio, vis immaginativa seu informativa, quae in homine dicitur cogitativa, aestimatio, et memoria. Sensus communis vertit se super actum sensus exterioris aliquantum prout dicimus: video me videre. Haec etiam vis discernit inter sensibilia diversorum sensuum, ut inter album et dulce, eo quod apprehendit omnia sensibilia quinque sensuum, quod non potest facere aliquis sensus particularis, unde visus non potest discernere inter album et dulce. Immaginatio convertit se supra similitudinem rei, quae similitudo dicitur esse *iddum* (1) vel phantasma, et recipit hanc similitudinem a sensu communi, et servat eam in absentia rei.

(1) Forsan *idolum*, vel *idos* e graecis terminis ειδωλον, vel ειδος utrumque a radice ειδω video, quod pro idea, vel specie usurpatur.

Unde immaginatio dicitur arca formarum. Post hanc sequitur vis immaginativa, cujus actus est moveri ab una forma posita in immaginatione in aliam, et componere eas et dividere in chimeras et (ideas veras) (1). Haec autem dicitur informativa quantum ad formationes quae fiunt in somniis. Haec etiam dicitur cogitativa in homine; per hanc enim et disponitur inposterum ex consideratione praesentium, et praeteritorum. Post hanc sequitur extimatio: hujus est apprehendere intentiones; et differt forma et intentio, quia forma cadit sub forma exteriori, qualia (sunt) sensibilia. Intentio dicitur res, quae non cadit sub aliquo sensu, tamen innititur rebus sensibilibus, ut bonitas, malitia, amicitia, nocumenta, honor, dedecus et similia. Per hanc judicat ovis sibi lupum esse inimicum, et asinus leonem amicum, et aquam inimicam, quia reputant horridam imaginem suam. Cum tamen a leone occidatur, (et) per aquam salvetur. Post hanc sequitur memoria quae habet se ad extimationes, sicut immaginatio ad sensum communem. Recipit enim intentionem ab extimatione, et conservat eas.

(1) Haud legi potest quae hic habetur nota. Ne ergo imperfectus sensus relinqueretur apposuimus *ideas veras*, ut habet S. Doctor in quaest. de veritate. a. 3. et seqq. ubi eamdem doctrinam enucleat, et demonstrat.

Unde dicitur thesaurus intentionum. Et sic secundum ista quinque sunt vires potentiae sensibilis scilicet sensitiva, immaginativa, informativa, extimativa, et memorativa. Ut ergo congrua fiat innovatio in regeneratione, ibi erit sensitiva in brutali dispositione nihil communicans, spirituali in incorruptibilitate subsistens. 1. Cor. 15. v. 43. *seminatur corpus animale, resurget spirituale.* E contra vis ista modo communis est nobis et brutis. Eccle. 3. v. 19. *Nihil habet homo jumento amplius.* Sap. 9. v. 15. *Corpus quod corrumpitur aggravat animam.* Gen. 8. v. 21. *Sensus et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* Ibi immaginativa rerum ad sensum molestia carens, cuncta sibi praesentia cernens. Gregorius: quid est, quod non judicant, qui videntem omnia vident? Unde dicit: Deum nunc nisi in creatura intelligimus. Ita et tunc creaturam nonnisi in Creatore cognoscemus. Rom. 11. v. 36. *ex ipso, per ipsum et in ipso sunt omnia.* E contra vis immaginativa modo multas phantasias patitur Eccli. 34. v. 6. *Sicut parturientis cor tuum phantasias patitur, nisi ab altissimo missa fuerit visitatio.* Ibi informativa rerum fictione non errans, felici revelatione et somno quiescens.

Prov. 3. v. 24. *quiesces, et suavis erit somnus tuus.* Psalm. 4. v. 9. *in pace, in idipsum dormiam et requiescam.* E contra modo informativa fictiones patitur, et maxime in somnis Isai. 29. v. 8. *Sicut somniat esuriens et comedit, cum autem fuerit expergefactus vacua erit anima ejus.* Job. 4. v. 13. *in horrore visionis nocturnae, cum sopor solet occupare homines, pavor tenuit me, ac tremor.* Ibi ejus extimativa malorum opinione non terrens, felici jucunditate consistens; Naum. 1. v. 15. *celebra Juda festivitates tuas* E contra modo patitur multos timores. Sap. 17. v. 10. *semper praesumit saeva perturbata conscientia.* Prov. 28. v. 1. *fugit impius nemine consequente* (1). Ibi memorativa rerum praeteritarum oblivione non subsistens; quia nihil erit ibi praeteritum, vel futurum, sed omnia praesentia erunt. Unde angelus in Apoc. IX juravit, quod tempus amplius non erit; omnia enim beneficia memoriter tenebit. Psal. 111. v. 7. *in memoria aeterna erit justus.* E contra modo (est) ad beneficia labilis. Thren. 77. 3. v. 17 oblitus sum bonorum. Psal. v. 11. *oblitus sum benefactorum ejus* (2); et ad

(1) Vulg. *persequente.*

(2) Ad sensum. Vulg. *obliti sunt.*

injurias tenax. Quantum ad potentiam rationalem fiet innovatio quoad intellectum. Intellectus autem distinguitur triplex (1); intellectus agens, intellectus possibilis, et intellectus materialis (2). Haec autem distinctio fit secundum agere, non secundum esse (3). Intellectus materialis considerat species in phantasmatibus; itaque apprehendit species, et praeparat intellectui separabile. Intellectus agens est potentia, cujus actus est abstrahere species a phantasmatibus, quas praeparavit ei intellectus materialis, et facere eas quodammodo resultare in intellectu possibili. Est autem comparatio intellectus agentis ad possibile, qualis est comparatio lucis ad visum. Lux enim facit resultare species coloris de ipso coloratu in oculum. Intellectus possibilis est potentia habens aptitudinem, sicut tabula rasa nullam habens picturam, nec etiam magis aptitu-

(1) V. 1. p. q. 76. a. 10.

(2) Seu *patiens*. Ne in immensum excrescant adnotationes, lectorem de his remittimus ad loca citata.

(3) Quae verba si antiquae philosophiae osores perpenderent, profecto desinerent oblatrare peripateticis, quod ab eis multiplex admittatur intellectus in anima, non intelligentes hanc distinctionem fieri *secundum agere, non secundum esse*. V. S. Thomam Opusc. 16. de unitate intellectus contra Averroistas, et Roselli Tom. V. q. 17. a. 1. et seq.

dinem ad unam, quam ad aliam, quia quantum ad scientiam acquisitam ex principiis disserit. Intellectus adeptus habet etiam aliquas formas, quas non praeparat ei intellectus agens, sed anima aquirit eas per rectam operationem ut sunt prophetiae (1). In regeneratione ergo innovabitur potentia rationalis, quia ibi erit intellectus materialis, virtute animi deiformis secundum receptionem imaginum sensibilium res cognoscens. Cant. 46. v. 6. *donec aspiret dies* scilicet aeternitatis, *et inclinentur umbrae* scilicet imaginabilis mortalitatis. Sicut enim angelus non cognoscit sensibilia per receptionem imaginum (2), sic et homo glorificatus. Jo. 4. v. 42. jam non propter tuam loquelam credimus, sed quia ipsi vidimus (3). Verbum est intellectum ad sensum.

(1) V. 22. q. 171, a 1. de Verit. q. 12. 8. Quando dicit *per rectam operationem acquiri aliquas formas*, significat, quod prophetae habent certissimam et distinctam cognitionem; ut dicit 22. p. q. 171. a 5. unde prophetiae non potest subesse falsum, ut probat in sequenti articulo quaestionis citatae.

(2) V. 3. d. 35. q. 2. ar. 2. 1. et 1. p. q. 51. a. 1.

(3) Vulg. *ipsi enim audivimus et scimus*. Ad sensum, et ex quadam similitudine textus affertur, quia quemadmodum fides illorum immediate a Christo erat, ita in gloria beatorum notiones immediate a Deo habebuntur.

Ibi erit intellectus agens quietus, et sine collatione, et deliberatione dijudicans, sicut et intellectus angelicus. (1) E contra modo confert utramque partem, ut eligat quod verius et melius sit Gen. 25. v. 22. *collidebantur in utero ejus parvuli*; idest motus ad utramque partem (2). Job. 20. v. 2. *idcirco cogitationes meae variae succedunt sibi.* Ibi erit intellectus possibilis aptitudinem habens ad omnia sicut tabula rasa, qui etiam propter omnium scientiam acquisitam et infusam dicitur intellectus adeptus, et illuminatus. Isai. 58. v. 11. *implebit splendoribus animam tuam.* (Psalm) 35. v. 10. *in lumine tuo videbimus lumen.* Quantum ad alias potentias erit ibi liberum arbitrium sine coactione. Job. 17. v. 3. *pone me Domine juxta te, et cujusvis* (3) *manus* etc. Erit ibi voluntas sine contrarietate. Psal. 126. v. 5. *Beatus vir qui implevit desiderium suum ex ipsis.* Erit ibi synderesis sine murmuratione. Job. 8. v. 6. *pacatum reddet habitaculum tuum* (4). E contra in damnatis murmurabit, et reclamabit. Isai. ultimo

(1) 1. p. q. 58. a. 3. et seqq.

(2) Certe non proprie adducitur textus, sed ex similitudine.

(3) Non proprie, sed ut supra.

(4) Vulg. *Justitiae tuae.*

v. 24. *vermis eorum non morietur* idest remorsus conscientiae. Sap. 5. v. 3. *dicentes intra se poenitentiam agentes* ... v. 8. *quid profuit nobis superbia*, *aut quid* (*divitiarum*) *jactantia contulit nobis*? Hoc etiam patet in divite, qui erat in inferno, cui remurmurabat synderesis de culpa. Gregorius: servatur diviti ad poenam cognitio pauperis, quem de spexit, et memoria fratrum, quos reliquit, ut de visa (1) gloria desperet, et de poena inutiliter amatorum amplius torqueatur. Habent ergo displicentiam mali in collatione ad poenam. Erit etiam ibi concupiscibilis sine fomitis molestia Job. 3. v. 18. Vocem exactoris non audivit (2), idest fomitis. Jsai. 62. v. 5. *habitabit juvenis cum virgine.* Ad litteram enim non sentient motus (concupiscentiae). Erit etiam ibi irascibilis sine turbatione, sicut et de Deo dicitur, *irasceris et tranquillus es*; sicut ait Augustinus in libro confessionum. Psalm. 4. v. 5. *Irascimini et nolite peccare.* Ibi erit rationalis sine errore. Isai. 35. v. 8. *haec erit vobis* (*directa*) *via*, *ita ut stulti non errent per eam*; quia ille Deus concupiscibili fruitio bonitatis, rationali aspectus veritatis,

(1) In cod. per errorem *divisa.*

(2) Vulg. *Non audierunt vocem exactoris.*

irascibili protectio potestatis. Haec tria notantur. Isai. 32. v. 18. *sedebit populus meus in pulchritudine pacis* quantum ad aspectum veritatis; *in requie opulenta* quantum ad fruitionem bonitatis, *in tabernaculis fiduciae* (1) quantum ad protectionem potestatis.

Post innovationem animae, et potentiarum ejus sequitur de innovatione corporum, et partium eorum. Ubi notatur, quod fiet innovatio corporum tripliciter, scilicet in his, quae sunt ad ejus esse, in his quae sunt ad bene esse, et in his quae sunt ad ejus decorem. Quantum ad ejus esse fiet innovatio ejus (in) principiis ex quibus constat, videlicet elementis, humoribus, membris, ossibus, et hujusmodi. Quantum ad bene esse fiet innovatio in quinque sensibus, qui ipsum informant videlicet (in) auditu, visu, gustu, odoratu, et tactu. Quantum ad decorem fiet innovatio in extremitatibus, et accidentibus, ex quibus ornatur, scilicet capillis, ungulis, cicatricibus, et hujusmodi. Fiet ergo innova-

(1) Praeposterus ordo. Vulg. *Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciae, et in requie opulenta.* Textus integer est, sed vel docendo, vel scribendo postposita fuere verba.

tio quantum ad esse; primo quia resurget corpus ex iisdem elementis quantum ad substantiam, et harmoniam, et radicem elementorum elementari (1) qualitate, contrarietate, et corruptibilitate exclusis. Augustinus loquens de elementis, omnia inquit sic redibunt, ut servata integritate substantiae, deformitas pereat. Actus tamen, vel proprietates elementorum quae nostris corporibus corruptibilibus congruebant, omnino cessabunt; et B. (2) dicit, quod quatuor dotes erunt in quatuor elementis. Secundo resurget ex eisdem humoribus inquantum pertinet humor ad integritatem, et stabilimentum, et vitam corporis, digestione tamen, et corruptibilitate, et multiplicatione spiritus vitalis ad fomentum vitae, exclusis; quod patet per hoc quod simpliciter dicitur. Ezech. 37. v. 5. *immittam* (3) *in vos spiritum et vivetis*, supple sine actibus et fomite, et hujusmodi. Augustinus: puto facile intelligi in corporis cognitione dignitatem necessitati fuisse copulatam: transitura quippe est necessitas, tempusque venturum; cum invicem sola pulchritudine sine ulla

(1) V. Suppl. 3. p. q. 79. a 3.

(2) Forsan *Beda.*

(3) Vulg. *Intromittam.*

libidine perfruemur. Et infra loquens de humoribus, et hujusmodi: permanebunt haec, inquit, ad actum decoris, et dignitatis, non ad actum necessitatis. Tertio resurget (in) eisdem membris quantum ad organationem, harmoniam, et congruentiam (1), deformitate tamen et diminutione, et superfluitate exclusis. Augustinus: Si quid minus est, quam decet Creatorem, novit; unde supplebit, et si quid plus est, quam decet manere, servata integritate, subtrahetur. Item Augustinus: Omnes harmoniae corporis per cuncta dispositi interius exteriusque patebunt, ut subjecta sint nobilia membra nobilioribus. Item Augustinus quidquid fuit vel futurum fuerat secundum conditionem naturae bene institutae de integritate substantiae, servata membrorum congruentia, redibit, vitia quippe detrahentur, et servabitur natura. Ezech. 37. v. 4. *ossa arida audite verbum Domini: ecce ego immittam in vos spiritum et vivetis, et dabo super vos nervos, et succrescere faciam super vos carnes, et superextendam in vobis cutem, et dabo vobis spiritum et vivetis.*

Quantum ad bene esse corporis fiet inno-

(1) Suppl. 3. p. q. 80. a 1. et seqq.

vatio in quinque sensibus (1). Et primo in visu, qui revera innovabitur, quia videbimus sine obstaculo. Videbimus enim mentes, et corda aliorum, et harmoniam corporis, et dispositionem membrorum interiorem. Commentatio super hyerarchiam: postquam Jesus reformaverit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae in illa beata immortalitate justorum corda sibi invicem erunt fulgentia, et puritate translucentia; ibi uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet, sed patebit animus corporalibus oculis (2). Ipsa etiam corporalis harmonia uniuscujusque erit conspicabilis alteri, sicut nunc non potest esse conspicabilis sibi. Item quia videbimus si voluerimus etiam oculis clausis; videbimus enim Antonium si esset oriente, et nos in occidente, quia videbimus rem de longe, sicut de prope. Isai. 60. v. 5. *videbis et affiues*; *et mirabitur*, *et dilatabitur cor tuum*. Isai. 64. v. 4. *Oculus non vidit Deus absque te quae praeparasti diligentibus te* (3). Delectabitur autem visus in tribus.

(1) De his omnibus vide suppl. 3. p. q. 81. et sequentes quaestiones, ne citationibus opusculum oneremus.

(2) Per immutationem spiritualem. 12. q. 3. 3.

(3) Vulg. *expectantibus te*.

Primo et principaliter in splendore corporis Christi. Apoc. 21. v. 23. *Civitas illa non eget sole neque luna (ut luceant) in ea : namque claritas Dei illuminabit eam.* Ad litteram: non egebunt ibi sancti nec sole , nec luna , sicut faciunt in praesenti vita ; quia Deus eos plenissime illuminabit, non solum in mente, sed quoad corpora. Unde Apoc. 21. v. 23. *lucerna ejus erit agnus*, idest Christi humanitas continens Divinitatem. Erit lumen omnium etiam quoad corporum illuminationem, Psalm. 88. v. 16. *Domine in lumine vultus tui ambulabunt*, et alibi Psal. 35. v. 10. *in lumine tuo videbimus lumen.* Isai. 33. v. 17. *Regem in decore suo videbunt*; et infra Apoc. 22. v. 5. et nox non erit amplius illic. Secundo in fulgore corporum glorificatorum, Matth. 13. v. 43. *Fulgebunt justi sicut sol.* Tertio in pulchritudine, et varietate, et irradiatione coelestis Hierusalem, et omnium creaturarum. Apoc. 21. v. 18. *ipsa vero civitas similis auro mundo* (1), quod est transparens.

Secundo fiet innovatio in auditu, qui revera innovabitur, quia audiet sine reverberatione aeris, sine turbatione tympanorum, qui sunt in

(1) Vulg. *Aurum mundum.*

auribus, et sine obturatione, et sine obstaculo, quae omnia in auribus concurrunt. Delectabitur autem auditus in triplici melodia: primo in laudibus sanctorum. Apoc. 19. v. 1. *post haec audivi vocem dicentium alleluja, laus et gloria et virtus Deo nostro.* Alleluja est quaedam laus, quae humanis verbis explicari non potest, ut dicit glossa. " et est verbum „ graecum, ut dicit Beda (1), quod idem est „ quod laus; interpretatur enim laudate Do- „ minum. Sed quare ponitur ibi laus cum idem „ sit alleluja quod laus? Solutio: ad signifi- „ candum quod duplex lingua, graeca videlicet

(1) *Alleluja* est verbum omnino hebraicum, neque in aliis linguis adhuc aequivalens nactum, a radice הלל in pihel *laudibus extollere*; hinc הללויה est vox composita ex imperativo pihel הללו et ex nomine divino יה et valet *laudate Dominum.* Quapropter error hic est, nam Beda venerabilis *Alleluja* nomen hebraicum esse dicit. Sunt haec ejus verba " *cujus verbi* (*alleluja*) *tantus honor est, ut cum sit in hebraea lingua reconditum, nullo tamen constet alieno sermone translatum.* Vide ejusdem Ven. Bedae Commentar. in psalm. 97. explanat. Tom. 8. pag. 1056 Basilaeae 1563. Sed errorem esse calligraphi patet, quia alius auctor fortassis citandus erat. Aliunde D. Thomas de *alleluja* haec habet in quarto Sententiarum Distinct. octava in Art. 3. exposit. L. H. in fine expositionis textus. Edit. Rom. *Sciendum est, quod in officio missae ubi passio repraesentatur, quaedam*

„ et latina Dominum laudare debebit, tacente „ tertia, scilicet hebraea „ Dicitur autem laus pro operibus Creatoris, et gloria pro operibus Redemptoris (1), Luc. 2. v. 14. *gloria in altissimis Deo.* Et virtus in judicio, quia tunc videbunt filium hominis in majestate sua etc. Isai. 51. v. 3. *gaudium et laetitia invenientur in ea, gratiarum actio et vox laudis.* Secundo in consonantiis firmamenti et orbium, idest septem planetarum (2). Est namque in planetis dulcis harmonia, cujus sonus ad nostras aures ideo non pervenit, quia super aerem fit; et ejus

continentur verba graeca, sicut Kyrie eleyson idest Domine miserere; quaedam hebraica, sicut alleluja idest laudate Deum... quaedam latina, quia his tribus linguis scriptus est titulus Crucis Christi, Joan. 19. Ergo nullo modo a Divo Thoma prolatus est ita materialis ac gravis error. Verba ergo illa a nobis notata jure sunt, quia veluti aliena a reliquis omnino sejungenda; hac una ratione a nobis non fuerunt praetermissa, quia integritati fideique codicis studuimus.

(1) In Cod. repetit *creatoris*; sed per errorem, ut patet.

(2) S. Thomas haec ponit ad copiam eruditionis, minime haec absolute probat; unde inferius dicit: *hacc autem non sunt praedicanda sed scienda;* et in hoc sibi semper constans est, nam in philosophia pythagorica ejusmodi opiniones invenit. Sed ipsum andiamus in Job. Cap. 38. v. 37. *et concentum coeli quis dormire faciet?* sic ait: *Considerandum est hic quod ex motu coelorum pythagorici posuerunt, sonitum harmonizatum provenire*

magnitudo nostrum angustum auditum excedit. Nullus enim sonus a nobis percipitur nisi qui in hoc aere fit. Unde notatur quod a terra usque ad firmamentum coelestis musica mensuratur, et septem toni reperiuntur secundum philosophos. A terra enim usque ad lunam est tonus; a luna usque ad mercurium semitonus; a mercurio usque ad venerem semitonus: inde tunc usque ad solem tres semitoni. A sole usque ad martem tonus, a marte usque ad jovem semitonus; a jove usque ad saturnum semitonus; inde usque ad signiferum tres semitoni, quae simul juncta VII. tonos efficiunt. Philosophi enim novem musas finxerunt, quae a terra usque ad

propter convenientissimam proportionem coelestium motuum, et quia ponebant coelestia corpora animata, ideo talis consonantia sonorum posset concentus coeli vocari; sed Aristoteles probat in 2. de coelo, quod ex motu coelestium corporum nullus sonitus procedit, et ideo hic concentum accipere possumus methaphorice positum, pro sola convenientia coelestium motuum, qui nunquam requiescunt. Unde cum ad rem nostram nonnisi remote faciant, non multum insudamus, ut fuse de distantiis planetarum agamus; nam eas recitat in opinione philosophorum. Quapropter hac de re videatur Fortunatus a Brixia Thom. 2. Philos. sens. mech. de coelo et astris p. 1. §. 3622. et seqq. Brixiae 1752 ubi antiqua systemata cum novis copulando, notat varias astronomorum opiniones.

coelum novem consonantias depraehenderunt, quas homini naturaliter inditas invenerunt. Has autem consonantias distinxerunt secundum quantitatem distantiae. A terra enim usque ad lunam sunt XV. millia CLCXXV milliaria; a luna usque ad mercurium VII. millia CCCCXII. milliaria et semisse; a mercurio usque ad venerem VII. millia CCCCXII milliaria et semisse. A Venere usque ad solem XXIII. millia CCCCXXXVI. milliara; a sole usque ad martem XV. millia DCCCX milliaria; a Marte usque ad saturnum XV. millia DCCCX. milliaria; a saturno usque ad firmamentum XXIII. millia CCCCXXXVI. milliaria. Sunt itaque a terra usque ad coelum milliaria centum millia, et novem millia et CCCLXXV. milliaria, secundum quod habetur in mappa mundi. Haec autem non sunt praedicanda sed scienda (1). De hac melodia loquitur Job. 38. v. 37. *concentum coeli quis dormire faciet*? Psalm. 148. v. 4. *laudate Dominum coeli coelorum.* Secundo delectabitur in concordantia et harmonia quatuor elementorum, Sap. ultim.

(1) Vide notam praecedentem, et obiter animadverte, quod hic alludit praedicationi; quia nimirum haec praedicaret; et cum dicit, non esse praedicanda indigitat, quod ea pro certis non habebat, sed eruditionis, et ornatus gratia referebat.

v. 17. *in se enim elementa dum convertuntur sicut in organo aequalitatis sonus immutatur, et omnia suum sonum custodiunt.* (1)

Tertio fiet innovatio in odoratu, qui revera immutabitur, et innovabitur quia delectabitur in omnibus odoriferis, et hoc tripliciter Primo sine cerebri resolutione (2). E contra modo non potest sentiri odoratus, nisi fiat aliqua resolutio in cerebro. Secundo sine terrestri fumositate (3). Odor enim rei est quidam vapor terrestris ab ea progrediens, unde nisi teneatur clausa evaporat, et perdit odorem. Tertio sine putrefactione rei odoratae. E contra

(1) Glossa ordin. *sicut in organo diversi sonus ad concordiam melodiae temperamento consentiunt, ita discrepantia elementa servato jure naturae ad creatoris voluntatem flectuntur.*

(2) Idest affectio quaedam physica ex affluentibus particulis odoriferis; quod etiam convenit cum recentiori philosophia. Vid. Fortunat. a Brixia physic. par. 1. § 991. et Schettini phys. Thom. 1. pag. 399.

(3) Alibi docet quod odor non sit fumalis evaporatio, quia sentitur ad remotissimas distantias a vulturibus 2. d. 2. 2. 5. sed de anima 2. Lect. 19. fin. c. ait quod odor consistit in sicco aereo aliqualiter contemperato. Homo enim odorat dum attrahit aerem respirando. ibid. Lect. 20. Fumida quidem aspiratio, inquit Aristoteles (de sens.) nonnullis odor esse videtur. Omniumque philosophorum sententiae in hoc conveniunt. Vide Schettini phys. tom. 1.

modo per multam odorationem, et applicationem putrescit pomum, quia fit attractio odoris. Delectabitur autem odoratus primo, et principaliter in odore corporis Christi. Cant. 1. v. 3. *Curremus in odorem unguentorum tuorum.* Secundo in odore Virginis Matris ejus, Eccl. 24. v. 20. *quasi myrrha electa dedi suavitatem odoris.* Cant. 3. v. 6. *quae est ista, quae ascendit (per desertum) sicut virgula fumi ex aromatibus (mirrae)* etc. Tertio in omnium sanctorum et odorum et rerum fragrantia, quibus disponetur curia coelestis sponsi. Apoc. 8. v. 4. *data sunt ei incensa multa,* et Apoc. 5. v. 8. *habentes singuli cytharas, et phialas aureas plenas odoramentorum* etc. Quarto fiet innovatio in gustu, qui revera innovabitur, quia fiet sine esurie et fastidio, sine digestione, et amaritudine. Delectabitur autem gustus si voluerit, quia cibus erit invisibilis, et incorru-

pag. 399. Romae 1777. Ex hac igitur partium emissione necessario sequitur corporis odori diminutio, et deperitio. Quapropter odor in corporibus beatorum erit in summo, et percipietur ab olfatu sine aliqua evaporatione 4. d. 44. q. 2. a. 1. q. 4. et olfatus beatorum immutabitur tantum spiritualiter, et percipiet omnes differentias odorum etiam minimas, ibidem. 4. d. 44. q. 2. a. 1. q. 4. 3. V. Hauy phys. Tom. 1. §. 25.

ptibilis. Tob. 12. v. 19. dicit Angelus: *Ego cibo, et potu invisibili utor, qui ab hominibus*, supple mortalibus, *videri non potest*. Erit enim cibus multiplicabilis, quia sapiet in ore cujuscumque sicut appetitus. Sap. 16. v. 20. *paratum panem de coelo praestitisti illis omne delectamentum in se habentem, et omnis saporis suavitatem*. Erit enim animabus infastidibilis, Eccli. 24. v. 29. *qui edunt me adhuc esurient*. Isai. 65. v. 13. *servi mei comedent et vos esurietis*. Haec non sunt referenda ad cibum carnalem, sed ad cibum, qui decens erit corpori glorificato in vita aeterna (1). Non enim detrahetur corpori potestas comedendi, sed necessitas sicut dicit Augustinus: Nam et Angelus comedit missus ad Tobiam; et Christus post resurrectionem; unde ponit ipse exemplum dicens, quod aliter absorbet aquam radius solis, et aliter terra sitiens.

Quinto fiet innovatio in tactu, qui revera innovabitur. Fiet enim absque asperitate,

(1) Nam gustus in actu proprio erit post resurrectionem in beatis ut judicat de saporibus per immutationem spiritualem ab objecto exteriori; nisi forte dicatur quod erit ibi gustus in actu per immutationem linguae ab aliqua humiditate adjuncta, non autem erit in actu ut est sensus alimenti. 4. d. 44. q. 2. a. 1. q. 3. cir. fin.

et difficultate, et obstaculo (1). Poterit enim homo si voluerit manu penetrare murum, sicut penetrat aerem solis radius, sicut patet in corpore Christi glorificato, qui resurrexit clauso sepulchro, et intravit ad discipulos januis clausis, ut habetur Jo. XX. (2). Delectabitur autem ipse tactus primo quia (poterimus) tangere ipsum Christum, si voluerimus. Et si magnum fuit tangere hic fimbriam, majus erit tangere ipsum regnantem. De hoc tactu loquitur beata Agnes (3) dicens: quem cum teti-

(1) Siquidem nunc tactus est sensus eorum ex quibus componitur animal, et per quae corrumpitur. Aliunde quatuor erunt dotes corporis gloriosi, impassibilitas, subtilitas, agilitas, claritas juxta illud scholasticum dysticon:

Clari, subtiles, agiles, impassibilesque
Omnes quadruplici pollebunt sorte beati.

Vide Sylvium in q. 82. suppl. 3. p. Vide quae de subtilitate habet S. Thomas suppl. 3. p. q. 83. 1. et seq.

(2) Hoc autem non ex dote subtilitatis fluxit, quod Christus januis clausis intraverit coenaculum, sed ex virtute divinitatis. Ibid. ad primum. Et ita beatis ex divina virtute dabitur quod sint in eodem loco, at non ex dote subtilitatis.

(3) S. Doctor peculiari devotione S. Agnetem Martyrem prosequebatur, cujus reliquias collo appensas ferebat, eamque data occasione passim in suis operibus commemorat uti 4. d. 49. q. 5. a. 3. q. 2. et quod l. 3. 17. 3. ubi maximam fuisse ejus puritatem ait, et alibi eam laudibus extollit.

gero munda sum. Poterimus etiam, si voluerimus osculari ei manus et pedes. Cant. 8. v. 1. *Quis det te fratrem meum, ut deosculer te, et jam me nemo despiciat* ? Notatur autem, quod omnes hi quinque sensus manebunt in patria secundum actus, qui congrui erunt et decentes vitae beatae (1). Erunt etiam ibi quinque sensus interiores et spirituales, de quibus Augustinus: cum amo Deum meum, amo lucem, vocem, odorem, cibum, et amplexum interioris hominis. Ibi fulget quod non capit locus; ibi sonat, quod non potest corpus; ibi redolet quod non spargit flatus; ibi satiat quod non diminuit edacitas; ibi haeret quod non divellit satietas.

Quantum ad ea, quae sunt ad decorem corporis fiet innovatio in tribus; scilicet in coloribus, et in cicatricibus, et in extremitatibus, ut sunt capilli, et ungues: in coloribus quia corpus non habebit aliquem turpem colorem, quem modo habet, sed totum clarum et lucidum erit. (2) Et volunt quidam dicere, quod omnia corpora

(1) Si quis uberiorem notitiam hac de re haurire cupit adeat articulum quartum q. 82. in Suppl. 3. p. ubi S. Thomas de quinque sensibus disputationem instituit, et in praecedentibus etiam pro more clarissimum lumen effundit.

(2) De claritate agit Suppl. 3. p. q. 85. a. 1.

erunt ejusdem coloris secundum majus et minus. (Sed hoc videtur falsum, quia dicitur) (1) 1. Cor. v. 15. 41. *alia claritas solis, et alia claritas lunae; sic et resurrectio mortuorum.* In cicatricibus, quae modo videntur esse ad indecentiam, tunc erunt ad decorem in martyribus (2). Unde Augustinus: Decebit in illo novo saeculo, ut indicia gloriosorum vulnerum in illa immortali carne cernantur, quamvis omnia quae tunc apparebunt vitia non erunt reputanda, sed virtutis insignia, sicut dicit Apostolus, quod resurget in virtute. Ipse etiam Dominus retinuit cicatrices, quas ostendet in judicio. Zacch. 13. v. 6. *quid sunt plagae istae in medio manuum tuarum? et dicet: his plagatus sum in domo eorum, qui diligebant me*, idest, qui videbantur,

(1) Haec verba desunt in codice, sed sunt necessario addenda, ut intelligatur sensus, quia eam opinionem improbat; et eadem actoritate Apostoli utitur ad demonstrandum, quod claritas non erit aequalis in omnibus, sed *secundum quod anima erit majoris claritatis secundum majus meritum, ita etiam erit differentia claritatis in corpore.* Suppl. 3. p. q. 85. a. 1.

(2) Cicatrices siquidem semper erunt in corporibus gloriosis martyrum ad decorem et gloriam, sicut Christus resurrexit cum cicatricibus, quae semper erunt in corpore ejus fulgentes. 3. p. q. 54. a. 4.

vel qui debebant me diligere. In extremitatibus, quia de capillis remanebit numerus, non longitudo; similiter de unguibus. Matth. 10. v. 30. *capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Augustinus: quod dictum est, *capillus de capite vestro non peribit*, multo aptius de numero, quam de longitudine dictum intelligitur. (1) Utrum autem capilli ad capillos, ungues ad ungues redeant, an quicumque eorum qui prius erat in carne, et inter alias partes corporis, revocentur, curabit artificis providentia, ne quid fiat indecens, vel inveniatur in illa beata gloria (2). Isai. 49. v. 18. *vivo ego dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, et circumdabis tibi eos quasi sponsam.* Notatur autem, quod corpora resurgent in tali statura, et magnitudine, qualem habuerunt, vel habitura erant secundum naturam bene institutam (3). Augustinus: In resurrectione carnis easdem habebit mensuras corporum magnitudo, quas habebit perfectae, vel perficiendae cujusquam indita corpori ratio juventutis. Unde puer, qui statim post ortum

(1) Suppl. 3. p. q. 80. a. 2.
(2) Suppl. 3. p. q. 79. a. 3.
(3) Suppl. 3. p. q. 81. a. 2.

moritur, in illa statura resurget quam habiturus esset si viveret usque ad aetatem XXX. annorum , nullo naturae vitio impeditus. Huic concordat istud verbum Job. 3. v. 19. *parvus et magnus ibi sunt*. De aetate autem notatur, quod omnes resurgemus in aetate XXX. annorum. Ephes. 4. v. 13. *donec occurramus omnes in unitatem fidei... in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi*. Ubi dicit glossa: his verbis non eadem resurgentibus assignatur statura, sed aetas (1). Non autem fas est dicere , quod in resurrectione accedat corpori magnitudo, quam nec habuit, nec umquam fuerat habiturum, cum nec majora corpora redigenda sint ad modum dominici corporis. Item glossa Augustini: *in mensuram aetatis et plenitudinis Christi*, idest ad quam usque pervenit Christus, hoc est circa annos XXX. (2). Non enim fas est dicere, quod in communi resurrectione vel corpori Christi sit accessura magnitudo, quam non habuit: quum et ante passionem discipulis notus erat, et suscitatus apparuerit, qua scilicet tunc longissimis hominibus fiat aequalis , vel ad modum dominici

(1) Suppl. 3. p. q. 81. a. 1.
(2) In art. cit.

corporis majora celerorum corpora detractione aliquarum partium redigenda, qualiter deperiret de corporibus plurimum; cum ipse Christus nec capillum periturum esse promisit. Restat ergo ut quisque suam recipiat mensuram, quam vel habuit in juventute (1), etsi senex mortuus est, vel fuerat habiturus si est ante defunctus. Nihil enim quolibet modo detractum de humano corpore periturum est (2), et si quid in praesenti aliqua enormitate abbundavit, per totum spargetur. Similiter si quid minus fuit, addetur. Si quis contendat in ea quemquam statura corporis resurrecturum esse, in qua defunctus (est), non procaciter, seu pugnanter resistendum est; tamen absit omnis deformitas.

Circa innovationem mundi exterioris nota duo scilicet innovationem supernorum et infernorum (3). In superioribus innovabitur primo firmamentum. Et hoc tripliciter. Primo

(1) *Et ideo reducetur humana natura per resurrectionem ad statum ultimae perfectionis, qui est in juvenili aetate, ad quam terminatur motus augumenti, et a qua incipit motus decrementi.* Suppl. 3. p. q. 81. ar. 1.

(2) Suppl. 3. p. q. 80. a. 5.

(3) Suppl. 3. p. q. 91. a. 1.

quia quadam resurrectionis virtute clarebit (1). Isai. 51. v. 6. *Coeli sicut fumus liquescent*; Glossa. Coeli novi, et terra nova quasi quadam resurrectionis virtute glorificata clarebunt. Secundo quia non movebitur ulterius, sed consistet invertibile, et immobile (2). Isai. ultimo v. 22. *Sicut coeli novi, et terra quae ego stare facio coram me.* Glossa: stare immobilia. Tertio quia erit lucidum et perspicuum, et transparens, Dani. 12. v. 3. *sicut splendor firmamenti.* Secundo innovabitur sol, et hoc tripliciter; primo quia lucebit septempliciter sicut lux septem dierum, idest sicut lux ante peccatum; quia per peccatum deteriorata sunt omnia, Isai. 30. v. 26. *Lux solis erit septempliciter sicut sol septem dierum*, quia septuplum lucebit plusquam splenduerit ante peccatum sicut dicit glossa. Secundo quia stabit immobilis in ordine, in quo creatus est. Abac. 3. v. 11. *sol et luna steterunt in habitaculo suo.* Ponit autem praeteritum certitudine prophetali, quasi diceret: ita

(1) Suppl. 3. p. q. 91. a. 3.

(2) Suppl. 3. p. q. 91. a. 2. ubi adverte, quod S. Doctor confutat opinionem eorum philosophorum dicentium, motus coelestes semper duraturos, quia *hoc non est consonum fidei nostrae.*

certi sitis, quod erit, quasi jam fuisset. Tertio quia non veniet ad occasum, nec unquam patietur eclypsim: propter hoc dicitur totum tempus futurum una dies, Zacch. ultim. v. 7. *Erit dies una, quae nota est Domino; non dies neque nox* una idest uniformis, quasi tanta erit, ut solus Deus eam comprehendere possit. Et de ista die potest intelligi, quod dicitur Matth. 24. v. 36. *de die illa nemo scit neque angeli coelorum nisi Pater solus.* (1) Quia non erit dies neque nox, quia non erit necessitudo a die in noctem, neque e converso. Illuminatur etiam luce mirabili.

(1) En profunda explicatio illius obscurissimi textus, circa quem sudarunt non semper feliciter ingenia. Nam textus isthic magnarum litium foecundissima seges fuit; eo enim abusi sunt Ariani, Agnoetae, Sociniani aliique haeretici ad impugnandam Jesu Christi Divinitatem. De eo aliqua hic animadvertisse juvat. Ita vero se habet graecus textus apud Waltonum περι δε της ημερας εκεινης και της ωρας ουδεις οιδεν, ουδε οι αγγελο των ουρανων, ει μη ο πατηρ μου μονος. Ad litteram. *De die autem illa et hora nemo scit neque angeli coelorum, si non Pater meus solus.* S. Ambrosius reponit: *veteres graeci codices (Marci) non habent, quod nec filius scit, sed non mirum est, si et hoc falsarunt, qui scripturas interpolavere divinas.* l. V. De fide. c. 16. (et non c. 8. ut citatur apud Calmet) pag. 740. Venet. 1751. Sed licet id possit verum esse de aliquibus exemplaribus, tamen generatim loquendo antiquissimi graeci codices haec verba continent constanter ουδε ο υος *neque filius.* Consului

Isai. 60. v. 19. *non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, neque splendor lunae illuminabit te, sed erit (tibi) Dominus in lucem sempiternam.*

hac de re insignes Codices Memb. antiquos Casantenses tum latinos, tum graecos: plurima ex latinis Bibliis evolvi sec. XIV. XIII. et praesertim sec. XI. in fol. maximo, ubi haec verba *neque filius* reperiuntur in Evangelio Matthaei, quae tamen desunt in Vulgata. Item versavi insignem graecum codicem memb. in quo continetur quatuor Evangelia, venerandae antiquitatis monumentum probabiliter sec. VIII. vel IX (sed de eo peculiarem elucubrationem instituemus); atqui fideliter reperiuntur illa verba *ουδε ο υος neque filius* in Evangelio S. Marci C. 13. v. 32.

Conveniunt praeterea Versiones Syriaca, Arabica, Æthiopica, Persica cum Vulgata, et SS. Patres Hilarius, Augustinus, Chrysostumus aliique communiter. Aliunde ne vel minimo vitio maculatam dicamus sanctissimam Vulgatam, agnoscenda sunt ut sincera illa verba, et explicandus sensus. Notissimae sunt expositiones SS. Patrum, quas congerit Calmet in Matth. 24. v. 36. Sed omnium profundissima jure extimabitur haec, quam hic tradit S. Thomas; intelligendo nimirum *de die illa* de aeternitate, cujus notio *comprehensiva* uni Deo convenit; nam non solum Deus est aeternus, sed *est sua aeternitas*, quia est suum esse uniforme, quod nulli creaturae competit. V. S. Thom. 1. q. 10. a. 2. et 3. Filio ergo convenit aeternitas secundum divinam naturam, non secundum humanam. En itaque, hac data explicatione vere angelica, Arianorum cavillationes difflantur in auras. Haec responsio maxime erat notanda, quia nec alii Doctores, neque ipse S. Doctor hanc rationem ponit in commentariis in Matth. Loc. cit.

Tertio innovabitur luna, et hoc tripliciter. Primo quia habebit lumen a se, non a sole ut nunc. Psalm. 88. v. 38. *et luna perfecta in aeternum.* Secundo quia habebit tantam lucem quantam habuit sol ante peccatum. Isai. 30. v. 26. *Erit lux lunae sicut lux solis* (1). Tertio quia non minuetur, nec decrescet, nec patietur eclypsim, Isai. 60. v. 20. *non occidet ultra sol tuus, et luna tua non minuetur.* Sed contra istud est illud Isai. 60. v. 19. *non erit tibi amplius sol ad lucendum.* Sed glossa solvit, quia his verbis non negat solem lucere, sed iis qui in aeterna beatitudine sunt, lucem non praebere, significat. Ex his, quae diximus patet quod post judicium non erit tempus (2), quia firmamentum non movebitur, cujus motus est causa temporis; et tempus est mensura motus. Unde Apoc. 10. v. 5. *Angelus levavit manum suam ad coelum, et juravit per viventem in saecula saeculorum, qui creavit coelum et terram; quia amplius non erit tempus* (3), idest mutabilitas vitae. Sed contra ponitur : *et erit tempus eorum in saecula.* Solutio : tempus prout mensura motus primi

(1) Suppl. 3. p. q. 91. a. 3. in argumento *sed Contra.*
(2) 1. p. q. 10. 6. et Suppl. 3. p. q. 91. a. 2.
(3) Vulg. *quia tempus non erit amplius.*

mobilis non erit, quia sol et luna stabunt sicut dicit Abacuc. 3. v. 17. *in habitaculo suo*, idest in loco, in quo creata fuerunt in principio. Sed notatur quod tempus est mensura motus rerum mutabilium; sic erit tempus, et hoc solum quantum ad malos; unde verbum praemissum proprie intelligitur de malis (1). Item non erit generatio et corruptio quarum causa est motus coeli; quia cessante causa, cessabit effectus: et ideo cessante motu, cessabit generatio et corruptio. Item non erit necessitudo temporis ut dies, et nox, hyems et aestas. Basilius: In inferioribus innovabuntur quatuor elementa. Et primo ignis, qui sicut dicit Basilius intercidetur ut aliis luceat, et alios urat. Quod est intelligendum quantum ad usum ignis, non quantum ad substantiam. Voluerunt etiam quidam dicere quod luciditas, et caliditas non sunt substantialia ignis (2). Potest etiam dici, quod caliditas

(1) Glossa interl. *tempus non erit amplius* quia immortales et impassibiles efficientur, cum e contra tempus malorum sit in saecula. Vid. Gloss. Ord. Haymo.

(2) Ex quo posuerunt, ut dicit superius, radices earumdem qualitatum extinguendas esse. Hinc lux absque sensibili calore inveniri potest, ut apparet in omnibus phosphoris naturalibus, ut lumen cicindelarum; et calor absque luce dari potest ut in omnibus fluidis igni expositis, et in metallis. Vide Schettini phys. Tom. 2. pag. 351.

accidentalis destruetur, sed potentialis remanebit (1). Sed per quid innovabitur ignis, cum plus non ascendat ille maximus ignis, quam ascenderit aqua diluvii, et illa non ascenderit usque ad ignem qui est elementum, quia usque ad illum non ascenderunt opera hominum? Potest dici quod forte ille ignis, qui est elementum, se ipsum purgabit, et innovabit (2). Ignis enim virtutem habet purgativam (3). Secundo innovabitur aer. Et hoc tripliciter. Primo quia erit sine turbine, tonitruis, et pluviis (4).

mandabo coelis ut non pluant imbrem super terram. Secundo quia in illa

(1) Haec opinio probabilior est; siquidem licet actualitas harum proprietatum tollatur, concipitur semper in igne illa potentia ad accipiendam eamdem virtutem. Nam improbat opinionem illam in Suppl. 3. p. q. 74. a. 1. et concludit *dicendum, quod manebunt elementa quantum ad substantiam et qualitates eorum propias, sed purgabuntur* etc.

(2) Suppl. 3. p. q. 74. a. 6. Ignis ergo purgabit tria elementa, et se ipsum quoad eam partem, quae est in inferioribus impura et permixta. V. Sylvium in hunc articulum.

(3) Suppl. 3. p. q. 74. a. 2.

(4) In codice relinquitur lineola vacua, quia amanuensis oblitus fuerat citationis textus et verbi antecedentis. Idest Isai. 5. v. 6. Vulg. *et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem*: ex quo patet textuum alterationes, seu postpositiones verborum ab uno oriri scribentis vitio.

alteratione, quae fiet per ignem non comunicabit aer, et ignis, et coelum, et aqua (1), ut omnia ista dicantur coelum. Unde Apoc. 21. v. 1. sumitur coelum pro tribus elementis cum dicitur *vidi coelum novum et terram novam* idest innovatam. Haec autem innovatio fiet per illum maximum ignem, qui praecedet faciem judicis secundum quod dicit glossa super 2. Petr. 3. v. 10. *elementa* quatuor quibus mundus consistit *magno calore solventur*, et ille maximus ignis exuret. Quis sit autem ille maximus ignis dicit Augustinus 20. L. de Civ. Dei. C. 16. quod ille ignis conflagratio mundanorum ignium idest mundani ignes conflagrati, idest simul ardentes; sicut diluvium fuit inundatio mundanarum aquarum. Omnes enim materiae ignibiles tunc incendentur, et comburentur (2). Ex (3) hoc videtur quod aqua omnino peribit, quia cum aqua non sit combustibilis, sed potius per ignem evaporabilis, videtur quod tum

(1) Unde non communicantibus invicem elementis, plantae, animalia, mineralia et omnia mixta in illa innovatione non manebunt, Suppl. 3. p. q. 91. a. 1.

(2) Suppl. 3. p. q. 74. a. 1. 2. et seq.

(3) Quae sequuntur sunt objectiones, quas postea solvit tum ibi, tum in locis jam citatis, quia eaedem sunt, iisdemque verbis solutae.

non erit. Praeterea Augustinus 20. de Civ. Dei Cap. 16. Coelum quippe novum et terram novam futuram legimus. 2. Petr. 3. v. 13. *Coelos novos et terram novam secundum promissa expectamus in quibus justitia habitat.* De mari autem novi aliquid me umquam legisse non recolo. Item hoc idem videtur de igne, quia subtractis, et consumptis membris ignibilibus deficiet ignis secundum illud: *subtrahe ligna facto protinus ignis abest.* Sed hoc fiet in illa conflagratione ignium, quia aliter semper duraret ille ignis; nisi consumeretur materia ignibilis. Sic ergo videtur, quod duo elementa, scilicet ignis et aqua omnino consumentur. Et hoc videtur expresse dicere glossa super illud 2. Petr. 3. quae talis est : nec cuncta intantum consumet ille maximus ignis, ut non sint ; sed duo in totum consumet, duo vero in meliorem restituet faciem. (1) Solutio: Omnia elementa innovabuntur, et manebunt innovata in substantia sua, et praeteribit et deficiet eorum figura; qualitates etiam eorum manebunt inquantum sunt, et non inquantum sunt agentes, vel patientes. Hoc enim, scilicet agere eorum et pati competit hominibus existentibus in statu vitae

(1) Responsio ad argumenta.

dictum est, remanebunt tamen radices qualitatum scilicet calidi, et frigidi (1).

Tertio innovabitur aqua, et hoc tripliciter. Primo quia aqua non erit fluxibilis; et quia ista est principalis proprietas aquae, propterea dicitur Apoc. 21. v. 1. *et mare jam non est.* Quod verum est secundum priorem statum, quia amaritudo aquae, et grossitudo auferetur, et remanebit in primo statu suo meliorato tamen, et innovato (2). Sed per quid purgabitur aqua, cum ipsa non sit ignibilis, sed potius evaporabilis per ignem? dicit glossa hoc et mare etc, quod est dubium, dicens: immutatio aeris et terrae dubitabilis non est, quin per ignem fiat. Sed de aqua dubitatur. Nam purgationem in seipsa habere creditur (3). De hac innovatione loquens 2 Petr. c. 3. dicit *elementa calore solventur*, per quod videtur, quod omnia per ignem debeant innovari, et aqua et alia. Voluerunt

(1) Eo modo, de quo satis dictum est supra.

(2) *Dicendum est quod in mari duo intelliguntur, scilicet substantia aquarum, et earum dispositio quantum ad salsedinem et commotiones fluctuum, et quantum ad hoc secundum mare non remanebit, remanebit quantum ad primum*: idest quantum ad substantiam. Suppl. 3. p. q. 74. a. 5.

(3) Alia objectio, quam etiam sibi facit, et solvit. Suppl. 3. p. q. 74. a. 2. ad primum.

autem quidam dicere, quod non solum carebit qualitatibus, sed etiam radicibus qualitatum suarum, quae nobis frequentius serviunt. Et ignis similiter; unde nobilius remunerabuntur. Secundo quia carebit potestate extinguendi. Sap. ult. v. 19. *aqua extinguentis naturae obliviscebatur*. Tertio quia carebit corruptione, et potentia corrumpendi, quia corruptio est ab humiditate. Unde Augustinus tripliciter exponit illud Apoc. 21. v. 1. *et mare jam non est*. Primo, ut per mare intelligatur corruptio elementorum. Secundo, ut per mare intelligatur cor impii juxta illud Isaiae, cor impii quasi mare fervens, quod quiescere non potest. Tertio potest exponi secundum illam glossam superius alligatam super illud 2. Petr. 3. elementa quibus mundus hic constat etc. quod quidam exponunt de aere, et aqua, quae ex toto dicuntur consumi, quoad usum illarum qualitatum; scilicet caliditatis, et humiditatis; aqua enim non habebit potestatem extinguendi vel fluendi quoad bonos, neque ignis comburendi.

Quarto innovabitur terra, et hoc tripliciter; primo quia non erit obscura sed lucida; secundo quia usum germinandi (amittet) nec erunt in ea vegetabilia (1). Eccles. 1. v. 4. *generatio*

(1) Suppl. 3. p. q. 91. a. 1.

praeterit, terra autem in aeternum stat: tertio quia erit tota plana et apta ad habitandum. Isai. 40. v. 4. *omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera* etc.

Hanc innovationem expectant naturaliter omnes creaturae. Rom. 8. v. 19. *expectatio creaturae revelationem filiorum Dei expectat*; quia sicut ibidem subditur: *ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis.* Et subdit idem Apostolus: *Omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc.* Omnis creatura vocatur ab Apostolo rerum visibilium, et materialium (collectio), quae liberabitur a mutabilitate cum filii Dei glorificabuntur. Qui autem calor in tantum possit intendi, ut faciat istam rarefactionem et innovationem in elementis usque ad summum, potest patere per triplex experimentum licet dicatur, quod ignis sit calidus in termino. Primo per experimentum speculi, quia lux cadens in speculum concavum quemvis panem et lignum comburet per congregationem radiorum, quia lux multiplicata facit ardorem, et sic augumentando lucem per speculi qualitatem augumentatam, potest fieri disgregatio usque ad summum (1).

(1) Hoc experimentum adhibuisse fertur Archimedes cum Romanorum Syracusas obsidentium classem ope speculi incendit.

Potest enim lux sic semper augumentari, et sic rarefactio fiet per ignem verum cum sit a luce, quae nobilior est igne elemento (1). Secundum experimentum est per corpus sphericum vitreum plenum aqua clara. Si quis ponat ampullam vitream plenam aqua ad solem, congregantur radii, et incendunt in tantum quod fit rei appositae combustio, si debito modo apponatur (2). Tertium experimentum est per opus artificis, quia si artifex apponeret corpus subtilizzandum in vase solido, et forti, quod esset undique bene obturatum et compactum; et tunc poneretur vas tale cum contento in igne forti, subtilizzatur corpus illud multum. Et dicitur quod intantum posset comburi, quod fieret quinta essentia; non tamen majorem locum occuparet, et tunc in illa rarefactione esset. Itaque

Quod factum possibile demonstrat speculum a Buffonio inventum. Plurimis constat speculis planis in se invicem inclinatis ex quibus unum coalescit speculum, quo lignum ad 200 pedum distantiam inflammatur. V. Lugd. phys. spec. p. 3. diss. 1. §. 1.

(1) 2. d. 30. q. 2. 1. C.

(2) Hoc oritur ex lege motus refracti, qua constat *corpus oblique transiens ex medio densiori in aliud minus densum, refringi ad perpendicularem accedendo*. V. Lugd. phys. general. Dissert. 6. a. 5. Genuae 1786.

illud quod grossius est in fundo vasis, quod autem erit subtilius erit superius, et talis erit rarefactio elementorum (1). Grossum enim separabitur a subtili, et descendet ad imum vasis, idest ad imum inferni. Talis autem depuratio non potest esse in corporibus damnatorum, quia in eis nihil est de puro, et ideo non poterit separari purum ab impuro licet ignis ille sit fortissimus. Potest etiam esse experimentum de hoc quod lux possit augeri, et ignis, quia per conjunctionem unius stellae cum alia ut martis cum sole fit combustio. Et si hoc possunt duae stellae, quid si omnes conjungerentur? Item posset esse experimentum per magnam nubem sphericam, et concavam, in qua fit reflexio radiorum, et magna combustio.

Purgatis ergo et renovatis omnibus elementis, et purgatis et renovatis omnibus, Apoc. 14. v. 19. *misit Angelus falcem suam in terram, et vindemiavit vineam terrae*; idest

(1) Hoc passim verificatur in plurimis alchemiae experimentis, quibus *quintas essentias* extrahunt a composito quovis; et haec specimina ita nota sunt, ut perperam hic de eis disputaremus. Obliter tamen adnotato, haud incognita fuisse physica tentamina illo aevo, quod *barbarum* recentiorum ambitio appellitare non erubuit.

omnes qui finaliter posuerunt delectationes suas in bonis terrenis. Luc. 6. v. 24. *vae vobis divitibus qui habetis hic consolationem vestram.* Apoc. 14. v. 19. 20. *Et misit in lacum irae Dei, et calcatus est lacus extra civitatem.* Et pro vino *exivit sanguis. In lacum irae Dei,* idest in infernum (1), in lacum miseriae, et in lutum faecis. Sicut enim materialiter in adventu alicujus magni regis plateae civitatis mundantur, et faeces, et immunditiae in lacum vel in aquam mittuntur; sic in adventu Domini mundus purgabitur de malis, et ipsi in lacum inferni projicientur, ps. 17. v. 43. *ut lutum platearum delebo eos. Et calcatus est lacus extra civitatem,* idest puniti sunt damnati extra consortium beatorum. Et notatur quod habet Dominus nunc duplex torcular, purgatorii scilicet, et inferni. De primo emittitur purum vinum, et hoc non est extra civitatem, idest extra consortium bonorum, quia meritis et suffragiis Ecclesiae vinum istud citius depuratur. Psalm. 118. v. 63. *particeps ego sum omnium timentium te.* Sed aliud est infernus, et est extra civitatem, quia numquam inde exi-

(1) Subauditur *missi sunt*, vel *mittentur*.

bunt, sed in pressura, et tristitia perpetua remanebunt, et ibidem calcabuntur; et pro vino *exivit sanguis*, idest crudelitas poenae infernalis exuberavit *de lacu* idest de inferno, a minoribus scilicet *usque ad frenos* idest usque ad majores praelatos scilicet reges, et episcopos. Omnes enim sine misericordia ibi punientur secundum merita culparum. Sed majores amplius, et vilius conculcabuntur, quam minores. Sap. 6. v. 6. *judicium durissimum in his* (1) *qui praesunt fiet.* Durum fiet minoribus, qui non praesunt; durius illis qui praesunt, et infraenant homines, quia cum ipsis hominibus cruciabuntur. Matth. 25. v. 41. *ite maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo, et angelis ejus.* Sic erunt in moerore, et luctu, et tristitia in aeternum, sine spe alicujus consolationis, seu solatii. Isai. 24. v. 7. 8. *Ingemuerunt omnes, qui laetabantur corde; cessavit gaudium tympanorum,* (2) *quievit sonitus laetantium, conticuit dulcedo cytharae. Cum gaudio* (3) *non bibent vinum. Amara erit potio bibentibus*

(1) Vulg. *illis.*
(2) In Cod. *tyrannorum.*
(3) Vulg. *Cum cantico.*

illam. Dabitur justa tribulatio illis quibus peccatum est dulce, et illud abscondunt, et celant; qui in fine amaritudine, et dolore implebuntur. Job. 20. v. 12. (1) *Cum dulce fuerit in ore ejus malum, abscondet illud sub lingua sua*, et postea sequitur *panis ejus*, idest dulcedo peccati *in utero illius vertetur in fel aspidum. Divitias quas devoravit evomet, et de ventre ejus extrahet (eas) Deus. Vadent et venient super eum horribiles, omnes tenebrae in occultis ejus; devorabit eum ignis. Luet quae fecit omnia, nec tamen consumetur.* Psalm. 48. v. 15. *mors depascet eos.* Quibus autem generibus hominum poena perpetua debeatur expresse dicitur, Apoc. 21. v. 8. *Timidis autem et incredulis, et execratis* (2), *et homicidis, et fornicatoribus, et veneficis, et idololatris, et omnibus mendacibus; pars eorum erit in stagno ardenti, igne, et sulphure, quod est mors secunda.* Ubi notandum est quod evangelista ponit VIII. genera hominum non desiderantium nec laborantium venire ad istam innovationem superius positam, et ad gloriam beatorum, sed magis peccantium

(1) Et sparsim in toto Capite

(2) In Cod. *excaecatis.*

contra octo beatitudines, quae ponuntur a Domino, Matth. V. *Beati pauperes spiritu* etc. Et consequenter eorum poenam subjungit. Dicit ergo timidis idest his qui propter malum vel humanum, seu mundanum fidem non recipiunt, quod est contra illud: *Beati pauperes* etc. Contra quos dicitur 1. Joan. 4. v. 18. *perfecta charitas foras emittit timorem.* Matth. 10. v. 28. *Eum timete, qui potest animam, et corpus mittere in gehennam. Incredulis* idest desperatis de hac innovatione, qui scilicet fidem non recipiunt superbi et elati; quod est contra illud *Beati mites*, mites enim humiliant intellectum in obsequium fidei, secundum consilium Apostoli 2. Cor. 10. v. 5. *in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Luc. 18. v. 14. *qui se humiliat exaltabitur.* Jo. 3. v. 18. *qui non credit jam judicatus est*, quia ut dicit Apostolus (Hebr. 11. v. 6.) *Sine fide impossibile est placere Deo. Excaecatis* (1) idest excommunicatis, et derisoribus peccantibus contra illud *Beati qui lugent* etc. illi enim lugere contemnunt, Eccles. 1. v. 26. *execratio peccantibus sapientia*; et ideo dicebat psalm.

(1) Vulg. *Execrati.*

6. v. 7. *lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis* etc. *Ego idcirco* Thren. 1. v. 16. *plorans et oculus meus deducens aquam.* Luc. 6. v. 21. *beati qui nunc fletis. Homicidis*, qui scilicet peccant contra jus naturale, et etiam contra justitiam positivam, quia justitiam non diligunt, quod est contra illud: *Beati qui esuriunt, et sitiunt justitiam.* Contra quos dicitur Exod. 21. v. 12. *qui percusserit hominem volens eum occidere, morte moriatur.* 1. Jo. 3. v. 15. omnis homicida non habet partem in regno Christi, et Dei. *Fornicatoribus*, qui scilicet propter amorem carnalium delectationum, seu quarumcumque rerum temporalium Deum relinquunt. Et hi sunt immisericordes sibi contra illud . . . (1) animae tuae beneplacens Deo. Vel etiam quia male acquirunt, vel male expendunt, vel utrumque. Et secundum hoc accipietur hic fornicatio large pro quocumque peccato, per quod homo separatur a Deo (2). Job. 20. *divitias quas devoravit evomet, et de ventre ejus extrahet eas Deus*; et

(1) Deest citatio, et sequens nexus incertae lectionis est: forsan *custos animae suae* etc. Prov. 16. v. 17.

(2) Omne peccatum dicitur fornicatio large 22. q. 103. a. 4. a. 3.

hoc est contra illud *Beati misericordes* etc. *Veneficis*, qui verbo et exemplo venenum corruptionis immittunt. Psalm. 139. v. 4. *acuerunt linguas suas sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum.* Ps. 11. v. 3. *vana locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, et corde locuti sunt.* Psal. 61. v. 5. *ore suo benedicebant, et corde suo maledicebant.* Matth. 15. v. 8. *populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*: quod est contra istud *Beati mundo corde. Idololatris*; hi sunt qui pacem unitatis Ecclesiae turbant per alienum cultum; contra quos dicitur Exod. 20. v. 3. *Non habebis Deos alienos coram me.* Et hi etiam qui movent dissentiones, et discordias ponunt inter homines. Prov. 6. v. 16. *Sex sunt quae odit Dominus, et septimum detestatur anima ejus: oculos sublimes*, et postea subdit, *et eum qui seminat inter fratres discordias.* Et talis maledictionem Dei incurrit. Eccli. 23. v. 5. *susurro, et bilinguis maledicetur.* Et hoc est contra illud *Beati pacifici etc. Et mendacibus.* Hi sunt qui ne aliquid patiantur mali parati sunt affirmare, et negare, et frequenter cum juramento, contra quos dicitur Sap. 1. v. 11. *os quod mentitur occidit animam.* Psalm. 5. v. 7. *perdes omnes, qui loquuntur*

mendacium, quod est contra illud *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* 1. Petr. 3. v. 14. *si quid patiemini propter justitiam.* Bene his omnibus sic fiet quod pars illorum erit, sicut supra dictum est, in stagno ardenti igne et sulphure, quod est mors secunda (1). Et dicitur *pars*, quia unusquisque participabit ibi de poena secundum qualitatem culpae plus vel minus recipiens, quod innuit psal. 10. v. 7. dicens *ignis, sulphur, et spiritus procellarum pars calicis eorum*. Sic ergo Antichristus, et homines omnes damnati, et daemones cum eorum capite scilicet diabulo, quem pro capite habuerunt, poenis et cruciatibus deputabuntur aeternis. Et hoc est quod dicitur Apoc. 20. v. 9. *et diabolus, qui seducebat eos missus est in stagnum ignis, et sulphuris, (ubi et bestia) et pseudoprophetae*, idest complices ejus, *et cruciabuntur die ac nocte*, hoc est continue sine interpolatione *in saecula saeculorum*, idest in perpetuum sine fine. Et hoc etiam dicitur Apoc. 14. v. 11. *Fumus tormentorum eorum ascendet in saecula saeculorum, amen.*

(1) In codice repetitur linea antecedens per errorem amanuensis.

Deputato Sathana cum omnibus membris suis scilicet daemonibus et hominibus damnatis poenis aeternis, et missis in lacum ignis, et sulphuris aeternaliter cruciandis, homines glorificati in anima et corpore, et induti nova glorificationis veste, destructo penitus mortalitatis sacco, introducentur in gloriam. Non enim decebat veste mortalitatis indutum in regis gloriae palatium introire. Et ideo homo pulcherrimis vestibus indutus, et totaliter renovatus quantum ad animam, et quantum ad corpus, ut dictum est, intrabit beatitudinem indutus etiam nova glorificationis veste. Zacch. 3. v. 3. *induite mutatoriis.* Matth. 21. v. 23. *intra in gaudium Domini tui.* Ubi videbunt Sancti Dominum Deum aperte, et per essentiam (1) 1. Cor. 13. v. 11. *videmus nunc per speculum etc. tunc autem facie ad faciem.* 1. Joan. 3. v. 2. *videbimus enim sicut est.* Joan. 14. v. 21. *manifestabo ei meipsum.* Ex cujus visione sancti beatificantur (2).

Consistit autem beatitudo sanctorum in duobus scilicet in affluentia omnis boni, et in

(1) 1. p. q. 12. a. 1. et seq.
(2) 12. q. 3. 1. 8. o.

remotione omnis mali(1). Affluentia autem omnis boni consistit in quatuor; primo quia sancti habebunt ibi jucundam Christi hominis societatem. Quanta autem erit gloria videre hominis hominem conditorem! ut dicit B. quasi videns Evangelista: Joan. Apoc. 21. v. 3. ait: *ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Christus enim eadem gloria, quam ipse habet, ditabit homines, qui eum fuerint imitati. Et notatur quod dicit *tabernaculum*, non quod ibi sit tempus militandi, sed ad significandum familiaritatem, quae erit inter homines et Deum; sicut solet esse in hominibus quamdiu simul in tabernaculis et expeditionibus inveniuntur. Isai. 33. v. 20. *oculi tui videbunt Jerusalem civitatem* (2) *opulentam, tabernaculum, quod transferri nequaquam potest, nec auferentur clari ejus in sempiternum; quia solummodo ibi magnificus est Deus noster.* Secundo quia habebunt ejusdem gloriae quam ipse habet communitatem firmam, et stabilem. Unde subjungit Evangelista ibidem (Apoc. 21. v. 3): *et habitabit*

(1) 1. p. 26. 3. 1. et 12. 3. a. 2. et seqq.
(2) Vulg. *habitationem.*

cum eis. Immobiliter enim gloriam possidebunt justi. Sicut enim Christus secundum humanam naturam militavit in mundo, et jam est in gloria, ita et justi qui eum imitati sunt, in eadem gloria, cum ipso erunt. Joan. 17. v. 24. *Volo pater ut ubi sum ego, ibi sit et minister meus.* Luc. 17. v. 37. *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur et aquilae.* Tertio quia non habebunt peccandi potestatem, quod notatur ibi: *et ipsi populus ejus erunt*, in nullo scilicet eum offendentes, quod hic omnino esse non potest. Psalm. 94. v. 3. *Ipse est Dominus Deus noster; nos autem populus ejus* etc. Quarto quia facie revelata intuebuntur divinitatem, hoc est, quod ibidem subditur: *et ipse Deus cum eis erit eorum Deus.* Etiam et secundum divinitatem existens cum eis principaliter, et maxime tunc apparebit, quod eorum erit Deus, quia numquam ab eis de cetero repelletur; nec ipsi peccabunt amplius, propter quod Deus ab eis debebat elongari. Levit. 26. v. 11. *ponam tabernaculum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima mea; ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis mihi* (1)

(1) Vulg. *populus meus.*

populus. Luc. 12. v. 37. *praecinget se*]*et faciet illos discumbere*, *et transiens ministrabit illis.* Istam gloriam desiderabat psalmista, cum dicebat: *sitivit anima mea ad Deum vivum*; *quando veniam*, *et apparebo ante faciem Dei*? Et Augustinus 1. lib. Confessionum: fecisti nos Domine ad te, et inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.

Consistit etiam beatitudo sanctorum in remotione omnis mali. Erit enim ibi affluentia omnis boni sine aliqua miseria, secundum quod dicitur Prov. 1. v. 33. *Abundantia perfruetur*, *omnium malorum timore sublato*; quod apertius dicitur, Apoc. 21. v. 4. *absterget Deus omnem lacrymam ab oculis sanctorum:* Quae scilicet possunt esse quacumque causa (1). B. (2) *felices lacrymae*, *quas manus Conditoris absterget*! Et quia dixit *omnem* subdividit, ostendens, quod solum quatuor modis possunt esse lacrymae, quas omnes absterget. Primo pro necessitate moriendi, quod removet cum dicit *et mors* idest dissolutio animae et corporis ultra *non erit*. 1. Cor. 16.

(1) Subauditur *doloris* vel *lacrymarum.*

(2) Fortassis *Beda.*

v. 54. *absorta est mors victoria tua* (1), quam scilicet habebis in sanctis, qui recepti in aula regia omnis incursus peccatorum, et daemonum vicerunt. Isai. 25. v. 8. *praecipitabit mortem in sempiternum, et auferet omnem lacrymam Dominus Deus ab omni facie, et opprobrium populi sui auferetur de universa terra.* Secundo pro peccatis propriis vel alienis, quod removet cum dicit *neque luctus* etc. Isai. 61. v. 19. *non audietur ultra in ea vox fletus, et vox clamoris.* Tertio pro incolatu ejus quod removet cum dicit *neque clamor*; aliqua scilicet inquietatio. Isai. 54. v. 4. *noli timere quia non confunderis, neque erubesces; fundabo te saphyris et ponam jaspidem propugnacula tua.* Isai. 58. v. 14. *sustollam te super altitudines terrae et cibabo te haereditate Jacob patris tui.* Quarto pro desiderio coelestis patriae quod removet dicens *neque dolor*: quia sancti ipsam patriam perpetuo possidebunt, nec umquam amittent, Isai. 60. v. 18. *Non audietur ultra iniquitas in terra tua, vastitas, et contritio in terminis tuis; et occupabit salus muros tuos, et*

(1) Vulg. *Absorpta est mors in victoria.*

portas tuas laudatio. Et postea sequitur *populus tuus omnes justi in perpetuum haereditabunt terram.* De ista terra, scilicet vita aeterna dicitur in psalm. 26. v. 13. *Credo videre bona Domini in terra viventium.* De istis quatuor dicitur, Isai. 32. v. 18. *Sedebit populus meus*, scilicet semper vivens quod est contra mortem *in pulchritudine pacis* contra clamorem, Isai. 9. v. 7. *et pacis non erit finis in tabernaculis fiduciae*, contra luctum *in requie opulenta*, contra dolorem; *quia prima* scilicet quatuor praedicta *abierunt* recedentes ab aula regia, Isai. 32. v. 17. *et erit pax et cultus justitiae* (1), *et securitas usque in sempiternum.* Et hoc est argumentum quod non pervenitur ad gloriam nisi per ista, act. 14. v. 21. *per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.* Et ideo pervenientibus ad gloriam illa sunt prima, Eccles. 3. v. 4. *tempus flendi* prius in hac vita, *et tempus ridendi* post fletum, scilicet in futura gloria. Vel exponendo secundum glossam *quia prima abierunt*, quia causa horum scilicet peccatum non

(1) Vulg. *Et erit opus justitiae pax, et cultus justitiae silentium.*

erit ibi, unde nec ista erunt ibi. Et tunc sic construitur et exponitur ista littera; quia illa recesserunt, quia prima, idest illa, quae ad haec sunt priora et antecedentia et causa, abierunt scilicet peccata. Ibi enim jam homines peccare non poterunt, et ita nec mori, nec clamare, nec lugere, nec dolere, quia tanta erit bonorum affluentia, quod misëriae praesentis saeculi, et molestiae, quas sustinuerunt sancti oblivioni tradentur. Isai. 65. v. 17 *non erunt in memoria priora, et non ascendent super cor, sed gaudebitis et exultabitis in sempiternum.* Et ibidem *traditae sunt oblivioni angustiae priores, et absconditae sunt ab oculis nostris.* Et ideo dicitur psalm. 16. v. 15 *satiabor cum apparuerit gloria tua.* Dicit autem Augustinus 20. l. de Civit. Dei cap. 17. hoc scilicet absterget Deus etc. et post *neque luctus* etc. Nullo modo potest intelligi de ecclesia militanti, sic inquiens: Quis enim tam vesanus est, quod audeat affirmare in hujusmodi mortalitatis aerumnis, non dico populum sanctum, sed unum aliquem sanctorum, quod hanc vel ducat, vel ducturus sit, vel duxerit vitam nullas habentem lacrymas, vel dolores? Cum potius quanto est quisque sanctior, et desiderii justi plenior, tanto sit ejus morando fletus uberior. Vel possunt distingui quatuor in

praedicta auctoritate. *Absterget Deus* etc. ut supponatur omnis laboris amotio. Apoc. 14. v. 13. *amodo jam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis: et mors ultra non erit,* idest particularis vitae dissolutio, quae fit per quotidianam et continuam perditionem, et fluxum naturae. Sed erit vita indeficiens, permanens, et aeterna. Sap. 5. v. 16. *justi in perpetuum vivent. Neque luctus* pro conscientia peccati; *neque dolor* pro poena, Isai. 14. v. 3. *In die illa cum requiem dederit tibi Dominus a labore tuo, et a concussione tua, et a servitute (dura) qua antea servisti: assumes parabolam istam dicens; quomodo cessavit tributum, quievit exactor* (1). Sic ergo renovati omnes sancti et beatificati coronam regni coelestis accipient cum Christo Filio Dei in perpetuum regnaturi, secundum quod dicitur, Dan. 7. v. 18. *suscipient regnum sancti Dei altissimi, et obtinebunt regnum usque in saeculum, et in saecula saeculorum.* Ad quod regnum perducat nos ipse Filius Dei qui cum Patre, et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus in saecula saeculorum Amen.

FINIS.

(1) *Quomodo cessavit exactor, quievit tributum.*

Expliciunt tres tractatus Sancti Thomae de Aquino super Credo, (1) *de Antichristo, et de judicio finali, et universali.*

(1) Tractatus super symbolo Apostolorum jam editus est: vide opusc. sextum pag. 64. tom. 17. edit. Rom.

NIHIL OBSTAT

Fra. Joannes Genis

Mag. Theol. Casanat. Censor Theol. Dep.

NIHIL OBSTAT

Æmilianus Sarti Censor Philologus.

NIHIL OBSTAT

F. D. Buttaoni O. P. S. P. A. M.

NIHIL OBSTAT

A. Piatti Patriarch. Antioch. Vicesgerens.